ISSN ๒๒๒๙ - ๑๐๖๗

วารสารศิลปวัฒนธรรม

เพชบุระ

ตุลาคม ๒๕๖๘ - กันยายน ๒๕๖๙ ปีที่ ๑๔ ฉบับที่ ๑๕

ART AND CULTURE PHETCHABUN RAJABHAT UNIVERSITY

สำนักศิลปะและวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏเพชรบูรณ์

สำนักศิลปะและวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏเพชรบูรณ์
๘๓ หมู่ ๑๑ ถนนสระบุรี - หล่มสัก ตำบลสะเดียง อำเภอเมืองเพชรบูรณ์
จังหวัดเพชรบูรณ์ ๖๗๐๐๐
โทรศัพท์. ๐ ๕๖๗๑ ๗๑๔๐ โทรสาร. ๐ ๕๖๗๑ ๗๑๔๐
https://artculture.pcru.ac.th

วารสารศิลปวัฒนธรรม

เพชบุระ

ตุลาคม ๒๕๖๘ - กันยายน ๒๕๖๙ ปีที่ ๑๔ ฉบับที่ ๑๕

ART AND CULTURE PHETCHABUN RAJABHAT UNIVERSITY

สำนักศิลปะและวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏเพชรบูรณ์

จำนวนที่พิมพ์ ๒๐๐ เล่ม
เจ้าของ สำนักศิลปะและวัฒนธรรม
มหาวิทยาลัยราชภัฏเพชรบูรณ์
วัตถุประสงค์ เพื่อเผยแพร่ข้อมูลศิลปวัฒนธรรมในจังหวัดเพชรบูรณ์
ISSN ๒๒๒๙ - ๑๐๖๗

ที่ปรึกษา
รองศาสตราจารย์ ดร.ธวัช พะยิ้ม
ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.พงศ์ศิริ คิดดี
ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.สำราญ ท้าวเงิน

บรรณาธิการ
ผู้ช่วยศาสตราจารย์จันทร์พิมพ์ มีเปี่ยม

ผู้ช่วยบรรณาธิการ
ผู้ช่วยศาสตราจารย์ขุนแผน ตุ้มทองคำ
อาจารย์ใจสคราญ จารึกสมาน
อาจารย์ ดร.สดุดี คำมี
ผู้ช่วยศาสตราจารย์ปาริชาติ ลาจันนนท์
อาจารย์สมคิด ฤทธิ์เนติกุล
อาจารย์พีรวัฒน์ สุขเกษม

ประสานงาน
นายวิโรจน์ หุ่นทอง

ฝ่ายวารสารออนไลน์
นางสาวจิรภา เหมือนพิมทอง

ฝ่ายดำเนินการ
นางนิภา พิลาเกิด
นางสาวปวีณา บัวบาง
นางสาวสุพิชญา พูนมี
นางสาวมัลลิกา อุฤทธิ์
นางสาวณัฐวดี แก้วบาง

ฝ่ายกราฟิก/ภาพ
นางสาวมนชยา คลายโศก
นายพิทักษ์ จันทร์จิระ

ผลิตและเผยแพร่โดย
สำนักศิลปะและวัฒนธรรม
มหาวิทยาลัยราชภัฏเพชรบูรณ์
๘๓ หมู่ ๑๑ ถนนสระบุรี - หล่มสัก
ตำบลสะเดียง อำเภอเมืองเพชรบูรณ์
จังหวัดเพชรบูรณ์ ๖๗๐๐๐
โทรศัพท์. ๐ ๕๖๗๑ ๗๑๔๐
โทรสาร. ๐ ๕๖๗๑ ๗๑๔๐
https://artculture.pcru.ac.th
FB : สำนักศิลปะและวัฒนธรรม
มหาวิทยาลัยราชภัฏเพชรบูรณ์

พิมพ์ที่ : ร้านเก้าสิบ ๘๘ หมู่ ๖
ตำบลชอนไพร อำเภอเมืองเพชรบูรณ์
จังหวัดเพชรบูรณ์ ๖๗๐๐๐
โทร. ๐๘ ๙๖๔๑ ๓๕๓๓

บทบรรณาธิการ

วารสาร “ศิลปวัฒนธรรมเพชบุระ” เป็นวารสารที่ได้รวบรวมองค์ความรู้เกี่ยวกับศิลปวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่นของจังหวัดเพชรบูรณ์เป็นหลัก ทั้งด้านประวัติศาสตร์ โบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปหัตถกรรม ประเพณี วิถีชีวิต ภูมิปัญญาชาวบ้าน เครื่องมือเครื่องใช้ ตำนาน ความเชื่อ อาหารการกินของชาวจังหวัดเพชรบูรณ์

วารสารฉบับนี้ดำเนินมาถึงฉบับที่ ๑๕ กองบรรณาธิการได้เลือกสรรบทความวิชาการที่มีความหลากหลาย และน่าสนใจในด้านต่าง ๆ มานำเสนอ อาทิ บทความเรื่อง เจ้าพ่อศรีเทพ : ศรัทธาแห่งเมืองมรดกโลก “ข้าวโปง หรือข้าวแดกงา” : รสชาติแห่งความทรงจำและวิถีชุมชนบ้านนาสนุ่น และสิมโบราณวัดโฆษา มรดกศรัทธาสู่คุณค่าทางวัฒนธรรมคู่ชุมชน เป็นต้น

กองบรรณาธิการหวังเป็นอย่างยิ่งว่าผู้อ่านทุกท่านจะได้รับความรู้และเพลิดเพลินไปกับนานาสาระของบทความในวารสารฉบับนี้ และหวังเป็นอย่างยิ่งว่าวารสารฉบับนี้จะเป็นแรงผลักดันให้เกิดการศึกษาค้นคว้าทางวิชาการ และการอนุรักษ์มรดกทางศิลปวัฒนธรรมของชาวจังหวัดเพชรบูรณ์สืบไป

ในโอกาสนี้ กองบรรณาธิการขอขอบคุณผู้เขียนบทความ ผู้แนะนำข้อมูล และผู้ทรงคุณวุฒิ ทุกท่านที่กรุณาแสดงความคิดเห็นอันเป็นประโยชน์ต่อคณะทำงานจนทำให้วารสาร “ศิลปวัฒนธรรมเพชบุระ” ฉบับนี้ได้จัดพิมพ์เผยแพร่จนสำเร็จลุล่วงมาได้ด้วยดี

ผู้ช่วยศาสตราจารย์จันทร์พิมพ์ มีเปี่ยม
ผู้อำนวยการสำนักศิลปะและวัฒนธรรม
มหาวิทยาลัยราชภัฏเพชรบูรณ์

สารบัญ

๓ **บทบรรณาธิการ**

๖ **เจ้าพ่อศรีเทพ : ศรัทธาแห่งเมืองมรดกโลก**
ผู้ช่วยศาสตราจารย์จันทร์พิมพ์ มีเปี่ยม

๓๐ **สิมโบราณวัดโฆษา**
มรดกศรัทธาสู่คุณค่าทางวัฒนธรรมคู่ชุมชน
อาจารย์ใจสคราญ จารึกสมาน

๖๔ **“ข้าวโปง หรือข้าวแดกงา”**
: รสชาติแห่งความทรงจำและวิถีชุมชนบ้านนาสนุ่น
ตำบลนาสนุ่น อำเภอศรีเทพ จังหวัดเพชรบูรณ์
นายวิโรจน์ หุ่นทอง

๘๒ **เหรียญโปรยทาน**
: ภูมิปัญญาท้องถิ่นในงานประเพณีไทย
ณัฐวดี แก้วบาง

๙๖ **ภูมิปัญญาการทำขี้ปู : อาหารพื้นบ้านไทยจากปูนา**
มนชยา คลายโศก

๑๑๖ **สุนทรียภาพของชีวิตตามวิถีวัฒนธรรม**
สู่ชุมชนต้นแบบหนองนารี
ผู้ช่วยศาสตราจารย์จันทร์พิมพ์ มีเปี่ยม
ผู้ช่วยศาสตราจารย์ปาริชาติ ลาจันนนท์
อาจารย์อังคณา จันทร์แสงศรี

๑๔๒ **พระพุทธรูปไม้ (พระเจ้าไม้)**
ร่องรอยความศรัทธาในอดีตที่ใกล้สูญหาย
พระครูสุภัทรพัชรเขต (ไพรศาล ภทฺรมุนี)
อาจารย์ ดร.สดุดี คำมี

๑๕๒ **พิธีบวชพระ : มรดกแห่งศรัทธาและการสืบทอดวัฒนธรรม**
ของชุมชนบ้านนายม ตำบลนายม อำเภอเมืองเพชรบูรณ์
จังหวัดเพชรบูรณ์
นิภา พิลาเกิด

๑๗๘ **สานศรัทธาผ่านพานกะหย่อง**
: มรดกวัฒนธรรมที่มีชีวิตแห่งอำเภอหล่มเก่า
จังหวัดเพชรบูรณ์
มัลลิกา อุฤทธิ์

๑๙๐ **พิธีกรรมไหว้เจ้าพ่อถ้ำใหญ่ (บุญสรงน้ำพระถ้ำใหญ่น้ำหนาว)**
จิรภา เหมือนพิมทอง

เจ้าพ่อศรีเทพ : ศรัทธาแห่งเมืองมรดกโลก

ผู้เขียน : **ผู้ช่วยศาสตราจารย์จันทร์พิมพ์ มีเปี่ยม**
ผู้อำนวยการสำนักศิลปะและวัฒนธรรม
มหาวิทยาลัยราชภัฏเพชรบูรณ์

เมืองโบราณศรีเทพ จังหวัดเพชรบูรณ์ เป็นดินแดนอารยธรรมที่สะท้อนให้เห็นถึงความรุ่งเรืองของชุมชนในอดีต ผ่านร่องรอยโบราณ-สถาน ศิลปกรรม และมรดกทางวัฒนธรรมอันทรงคุณค่า จนได้รับการประกาศขึ้นทะเบียนเป็นมรดกโลก เมื่อวันที่ ๑๙ กันยายน ๒๕๖๖ ซึ่งนอกจากคุณค่าทางประวัติศาสตร์และโบราณคดีแล้ว เมืองศรีเทพยังคงดำรงไว้ซึ่งวิถีความเชื่อและพิธีกรรมที่สืบทอดต่อกันมาอย่างยาวนาน หนึ่งในนั้นคือ “พิธีบวงสรวงเจ้าพ่อศรีเทพ” พิธีกรรมอันศักดิ์สิทธิ์ที่เป็นศูนย์รวมจิตใจของประชาชนในพื้นที่

พิธีบวงสรวงเจ้าพ่อศรีเทพเป็นการแสดงออกถึงความเคารพศรัทธาต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ผู้คุ้มครองเมืองและชุมชน โดยชาวบ้านเชื่อว่าเจ้าพ่อศรีเทพเป็นผู้ปกปักรักษาความสงบสุข ความอุดมสมบูรณ์ และความร่มเย็นให้แก่ผู้คนในท้องถิ่น พิธีกรรมดังกล่าวจึงมิได้เป็นเพียงกิจกรรมทางความเชื่อ หากยังสะท้อนถึงความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับผืนแผ่นดิน ความผูกพันของชุมชน และอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมที่หยั่งรากลึกในสังคมท้องถิ่น

นอกจากนี้ พิธีบวงสรวงเจ้าพ่อศรีเทพยังมีบทบาทสำคัญในการสร้างความสามัคคีของคนในชุมชน เป็นพื้นที่แห่งการรวมพลังศรัทธา และเป็นกลไกในการถ่ายทอดประเพณี วัฒนธรรม และภูมิปัญญาท้องถิ่นจากคนรุ่นหนึ่งสู่คนอีกรุ่นหนึ่ง ท่ามกลางกระแสความเปลี่ยนแปลงของสังคมสมัยใหม่ พิธีกรรมดังกล่าวยังคงได้รับการอนุรักษ์และสืบสานอย่างต่อเนื่อง อันแสดงให้เห็นถึงคุณค่าของ “มรดกทางวัฒนธรรมที่มีชีวิต” ซึ่งดำรงอยู่ควบคู่กับเมืองมรดกโลกศรีเทพอย่างงดงามและทรงความหมาย

ความเป็นมาของเจ้าพ่อศรีเทพ

เจ้าพ่อศรีเทพเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ชาวบ้านในอำเภอศรีเทพ จังหวัดเพชรบูรณ์ ให้ความเคารพนับถือมาอย่างยาวนาน โดยเชื่อกันว่าเป็นผู้คุ้มครองเมือง คุ้มครองผู้คน และรักษาความสงบสุขของชุมชน ความเชื่อนี้ได้สืบทอดผ่านคำบอกเล่าจากพิธีกรรมและวิถีชีวิตของคนในท้องถิ่นจากรุ่นสู่รุ่น จนกลายเป็นส่วนหนึ่งของอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมของชุมชนศรีเทพ

แม้จะไม่มีหลักฐานทางประวัติศาสตร์ที่สามารถระบุได้อย่างชัดเจนถึงกำเนิดของเจ้าพ่อศรีเทพ แต่ในมิติของความเชื่อพื้นบ้าน ชาวบ้านต่างมองว่าเจ้าพ่อศรีเทพเป็น “จิตวิญญาณแห่งเมือง” ผู้ปกปักรักษาอารยธรรมโบราณของศรีเทพให้ดำรงอยู่สืบมา ความศรัทธานี้สะท้อนให้เห็นถึงการผสมผสานระหว่างความเชื่อดั้งเดิม ความเชื่อทางพระพุทธศาสนา และคติการนับถือผีบรรพชน ซึ่งเป็นลักษณะสำคัญของสังคมไทยในอดีต

ด้วยความเชื่อว่าเจ้าพ่อศรีเทพเป็นผู้ปกปักรักษาบ้านเมือง ชาวบ้านจึงนิยมประกอบพิธีบวงสรวงและถวายเครื่องสักการะในโอกาสสำคัญต่าง ๆ เพื่อขอพรให้เกิดความเป็นสิริมงคล ความอุดมสมบูรณ์ และความร่มเย็นแก่ชุมชน พิธีกรรมดังกล่าวไม่เพียงสะท้อนถึงพลังแห่งศรัทธา หากยังเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจของผู้คน และเป็นสื่อกลางที่เชื่อมโยงคนในชุมชนให้เกิดความรัก ความสามัคคี และความผูกพันต่อบ้านเกิดเมืองนอนร่วมกัน

ภายหลังจากเมืองโบราณศรีเทพได้รับการประกาศขึ้นทะเบียนเป็นมรดกโลก ความสำคัญของเจ้าพ่อศรีเทพยิ่งได้รับการตระหนักมากขึ้น ทั้งในฐานะสัญลักษณ์แห่งศรัทธาและตัวแทนของมรดกทางวัฒนธรรมที่ยังคงมีชีวิตอยู่ในสังคมปัจจุบัน ส่งผลให้พิธีบวงสรวงเจ้าพ่อศรีเทพกลายเป็นกิจกรรมสำคัญที่สะท้อนคุณค่าทางจิตวิญญาณและอัตลักษณ์ของชุมชนศรีเทพได้อย่างชัดเจน

ความเป็นมาของพิธีบวงสรวงเจ้าพ่อศรีเทพ

แบบดั้งเดิม : ความเชื่อพื้นบ้านและศรัทธาของชุมชน

พิธีบวงสรวงเจ้าพ่อศรีเทพมีรากฐานมาจากความเชื่อพื้นบ้านของชาวอำเภอศรีเทพ จังหวัดเพชรบูรณ์ ที่มีต่อ “เจ้าพ่อศรีเทพ” สิ่งศักดิ์สิทธิ์ผู้คุ้มครองเมืองและปกปักรักษาผู้คนมาอย่างยาวนาน ชาวบ้านเชื่อว่าเจ้าพ่อศรีเทพเป็นดวงวิญญาณศักดิ์สิทธิ์ หรือนักรบผู้ทรงอำนาจ ซึ่งสถิตอยู่ ณ เมืองโบราณศรีเทพ และคอยดูแลให้บ้านเมืองเกิดความสงบสุข ปลอดภัย และอุดมสมบูรณ์

ในอดีต การบวงสรวงเจ้าพ่อศรีเทพเป็นพิธีกรรมที่จัดขึ้นอย่างเรียบง่ายตามวิถีชาวบ้าน โดยชุมชนจะร่วมกันนำเครื่องเซ่นไหว้ เช่น หัวหมู ไก่ต้ม เหล้า บุหรี่ ดอกไม้ ธูปเทียน และอาหารคาวหวานมาถวายเพื่อแสดงความเคารพและขอพรให้เกิดความเป็นสิริมงคลทั้งในด้านการทำมาหากิน การเดินทาง และการคุ้มครองจากภัยอันตรายต่าง ๆ

ศาลเจ้าพ่อศรีเทพ ถือเป็นศูนย์รวมศรัทธาของผู้คนทั้งในอำเภอศรีเทพและพื้นที่ใกล้เคียง มีเรื่องเล่าพื้นบ้านที่ถ่ายทอดต่อกันมาว่า หากผู้ใดเดินทางผ่านศาลเจ้าพ่อศรีเทพแล้วไม่หยุดสักการะ โดยเฉพาะการจุดบุหรี่ถวาย รถจะไม่สามารถเดินทางต่อไปได้ เปรียบเสมือนถูกเหนี่ยวรั้งไว้ แม้ถนนจะแห้งสนิทไม่มีโคลน หรือฝนตกก็ตาม ความเชื่อนี้สะท้อนถึงอำนาจศักดิ์สิทธิ์ที่ชาวบ้านมีต่อเจ้าพ่อศรีเทพ และกลายเป็นคติที่ผู้เดินทางส่วนใหญ่มักปฏิบัติสืบต่อกันมา

ศาลเจ้าพ่อศรีเทพดั้งเดิมตั้งอยู่ในหมู่บ้านศรีเทพน้อย ภายในศาลไม่มีรูปเคารพ ต่อมามีการอัญเชิญไปประดิษฐานยังบ้านนาตะกรุดและบ้านนาสนุ่น ส่วนศาลแห่งใหม่ตั้งอยู่ภายในเขตอุทยานประวัติศาสตร์ศรีเทพ บริเวณประตูแสนงอนด้านทิศตะวันตก รูปเคารพที่ประดิษฐานในปัจจุบันเชื่อว่าเป็นประติมากรรมที่สร้างขึ้นเลียนแบบเทวรูปโบราณที่เคยค้นพบในเมืองศรีเทพ ซึ่งคาดว่าของเดิมอาจสูญหายจากการลักลอบขุดค้นและค้าขายโบราณวัตถุในอดีต

ลักษณะของรูปเคารพในปัจจุบันมีลักษณะเป็นเทพนารีในท่ายืนและเอียงกายอยู่บนฐานดอกบัว สวมเครื่องประดับและแต่งกายคล้ายศิลปกรรมเขมรโบราณ แสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างความเชื่อพื้นบ้านกับมรดกทางศิลปวัฒนธรรมของเมืองศรีเทพ

แบบเมือง : ประเพณีประจำปีและงานวัฒนธรรมของชุมชน

ต่อมาเมื่อชุมชนศรีเทพมีการพัฒนาและมีการส่งเสริมการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม พิธีบวงสรวงเจ้าพ่อศรีเทพจึงได้รับการยกระดับจากพิธีกรรมพื้นบ้านสู่ “ประเพณีประจำเมือง” ที่จัดขึ้นอย่างยิ่งใหญ่เป็นประจำทุกปี ในวันขึ้น ๒-๓ ค่ำ เดือน ๓ ณ บริเวณอุทยานประวัติศาสตร์ศรีเทพ

การจัดงานในรูปแบบเมือง มีวัตถุประสงค์เพื่อสักการะเจ้าพ่อศรีเทพ ขอพรให้บ้านเมืองร่มเย็น และเสริมสร้างความเป็นสิริมงคลแก่ประชาชน พร้อมทั้งเป็นการสืบสานวัฒนธรรมท้องถิ่นให้คงอยู่ ภายในงานประกอบด้วยพิธีบวงสรวงเครื่องสังเวย ขบวนแห่การรำถวายเจ้าพ่อศรีเทพ การแสดงศิลปวัฒนธรรมพื้นบ้าน และกิจกรรมทางวัฒนธรรมต่าง ๆ ที่สะท้อนอัตลักษณ์ของชุมชนศรีเทพ

ประเพณีดังกล่าวได้กลายเป็นกิจกรรมสำคัญที่สร้างความร่วมมือระหว่างภาครัฐ ภาคเอกชน และประชาชนในพื้นที่ ก่อให้เกิดความรัก ความสามัคคี และความภาคภูมิใจในมรดกทางวัฒนธรรมของท้องถิ่น อีกทั้งยังช่วยส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม เนื่องจากจัดขึ้นภายในพื้นที่อุทยานประวัติศาสตร์ศรีเทพ ซึ่งได้รับการขึ้นทะเบียนเป็นมรดกโลก ทำให้นักท่องเที่ยวและผู้ศรัทธาจากหลายพื้นที่เดินทางมาร่วมงานและสักการะขอพรเป็นจำนวนมาก

พิธีบวงสรวงเจ้าพ่อศรีเทพจึงมิได้เป็นเพียงพิธีกรรมทางความเชื่อ หากยังเป็นภาพสะท้อนของการเชื่อมโยงอดีตกับปัจจุบัน เป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่มีชีวิต และเป็นสัญลักษณ์แห่งศรัทธาของชุมชนเมืองศรีเทพที่ยังคงสืบทอดต่อเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน

▼ พิธีบวงสรวงเจ้าพ่อศรีเทพ

พิธีบวงสรวงเจ้าพ่อศรีเทพ

พิธีบวงสรวงเจ้าพ่อศรีเทพเป็นพิธีกรรมที่สะท้อนถึงความศรัทธาและความผูกพันของชุมชนที่มีต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ผู้คุ้มครองเมือง โดยจัดในวันขึ้น ๒ - ๓ ค่ำ เดือน ๓ ของทุกปี โดยมีการจัดงานประเพณีและกิจกรรมต่าง ๆ เพื่อสร้างความเป็นสิริมงคลแก่บ้านเมืองและประชาชน

ลักษณะของพิธีเริ่มต้นจากการจัดเตรียมสถานที่และเครื่องบวงสรวง ซึ่งประกอบด้วยเครื่องเซ่นไหว้ที่มีความหมายเชิงสัญลักษณ์ เช่น หัวหมู ไก่ต้ม ผลไม้ ขนมหวาน ข้าวตอก ดอกไม้ ธูปเทียน พวงมาลัย และบายศรี เครื่องสักการะเหล่านี้สะท้อนถึงความเคารพ ความบริสุทธิ์ และการแสดงออกถึงความกตัญญูต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ตามคติความเชื่อของชุมชน

เมื่อถึงเวลาประกอบพิธี พราหมณ์ หรือผู้นำพิธีจะทำหน้าที่กล่าวคำบวงสรวง เชิญเจ้าพ่อศรีเทพและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ทั้งหลายมารับเครื่องสักการะ พร้อมทั้งอธิษฐานขอพรให้บ้านเมืองเกิดความสงบสุข ประชาชนมีความร่มเย็น และกิจกรรมต่าง ๆ ดำเนินไปด้วยความราบรื่น ระหว่างพิธีจะมีการ จุดธูปเทียน การถวายเครื่องเซ่นไหว้ และบางครั้งอาจมีดนตรีพื้นบ้านหรือการแสดงศิลปวัฒนธรรมร่วมประกอบพิธี เพื่อเพิ่มความศักดิ์สิทธิ์และความงดงามของงาน

ชาวบ้านสักการะขอพรเจ้าพ่อศรีเทพ ▶

บรรยากาศของพิธีเต็มไปด้วยความสงบ ความเคารพ และความพร้อมเพรียงของผู้เข้าร่วม ชาวบ้านมักแต่งกายสุภาพ หรือแต่งกายด้วยชุดพื้นถิ่น เพื่อแสดงถึงความเคารพต่อพิธีกรรม นอกจากนี้ พิธีบวงสรวงยังเป็นพื้นที่ที่ทำให้คนในชุมชนได้มาพบปะ ร่วมแรงร่วมใจกัน เกิดความสามัคคี และความภาคภูมิใจในวัฒนธรรมท้องถิ่นของตนเอง

นอกจากคุณค่าทางจิตวิญญาณแล้ว พิธีบวงสรวงเจ้าพ่อศรีเทพยังสะท้อนให้เห็นถึงการดำรงอยู่ของ “มรดกทางวัฒนธรรมที่มีชีวิต” ซึ่งยังคงได้รับการอนุรักษ์และสืบทอดจากอดีตสู่ปัจจุบัน โดยเป็นทั้งศูนย์รวมความเชื่อ ประเพณี และอัตลักษณ์สำคัญของชุมชนเมืองศรีเทพสืบไป

◀ บรรยากาศการสักการะขอพรเจ้าพ่อศรีเทพ

เครื่องบวงสรวงเจ้าพ่อศรีเทพ

ในพิธีการบวงสรวง พราหมณ์จะอ่านโองการ พนักงานลั่นฆ้อง ประโคมสังข์ กลอง แตร อัญเชิญดวงวิญญาณเจ้าพ่อศรีเทพและทวยเทพยดามารับเครื่องเซ่นสังเวย โปรยข้าวตอกดอกไม้ ปักธูปถวายข้าวต้มมัดใหญ่และมอบรางวัลแก่ผู้ชนะการประกวดในกิจกรรมต่าง ๆ เช่น ธิดาเจ้าพ่อศรีเทพ ขบวนแห่ และการประกวดขนมจีนน้ำยา เป็นต้น

เครื่องบวงสรวงเจ้าพ่อศรีเทพเป็นองค์ประกอบสำคัญของพิธีกรรมที่สะท้อนถึงความเคารพ ศรัทธา และความเชื่อของชุมชนที่มีต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ผู้ปกปักรักษาเมือง เครื่องสักการะแต่ละชนิดล้วนมีความหมายเชิงสัญลักษณ์เกี่ยวกับความอุดมสมบูรณ์ ความเป็นสิริมงคล และการแสดงออกถึงความกตัญญูต่อเจ้าพ่อศรีเทพ โดยทั่วไปเครื่องบวงสรวงที่ใช้ในพิธีประกอบด้วย

๑. หัวหมู หัวหมูถือเป็นเครื่องสังเวยสำคัญในพิธีบวงสรวงตามคติความเชื่อไทยโบราณ สื่อถึงความอุดมสมบูรณ์ ความเคารพ และการถวายสิ่งที่ดีที่สุดแด่สิ่งศักดิ์สิทธิ์

๒. ไก่ต้ม ไก่ต้มเป็นเครื่องเซ่นที่นิยมใช้ในพิธีบวงสรวงทั่วไป เชื่อว่าเป็นสัญลักษณ์แห่งความขยัน ความก้าวหน้า และความเจริญรุ่งเรืองในชีวิต

๓. ผลไม้และอาหารคาวหวาน ผลไม้ต่าง ๆ เช่น กล้วย ส้ม มะพร้าว และขนมไทย ถูกนำมาจัดถวายเพื่อความเป็นสิริมงคลและความอุดมสมบูรณ์ โดยมักจัดอย่างสวยงามตามแบบพิธีไทยดั้งเดิม

๔. ข้าวตอก ดอกไม้ และพวงมาลัย ใช้เป็นเครื่องสักการะแสดงความเคารพและความบริสุทธิ์ ดอกไม้ที่นิยมใช้มักเป็นดอก

ดาวเรืองดอกมะลิ หรือดอกไม้สีสดรวมถึงชื่อมงคล เพื่อเสริมความเป็นมงคลแก่พิธี

๕. ธูป เทียน และเครื่องหอม ธูป และเทียนเป็นสัญลักษณ์แห่งการบูชาและการเชื่อมโยงระหว่างมนุษย์กับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ส่วนเครื่องหอม เช่น น้ำอบหรือกำยาน ช่วยสร้างบรรยากาศแห่งความสงบและศักดิ์สิทธิ์ภายในพิธี

๖. บายศรี เป็นเครื่องประกอบพิธีที่สำคัญในพิธีบวงสรวงไทย สื่อถึงความเป็นสิริมงคล การต้อนรับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ และความอุดมสมบูรณ์ โดยมักประดิษฐ์อย่างประณีตงดงามจากใบตองและดอกไม้

๗. เหล้าและบุหรี่ ตามความเชื่อพื้นบ้าน ชาวบ้านมักถวายเหล้าและบุหรี่แด่เจ้าพ่อศรีเทพ เนื่องจากเชื่อว่าเป็นของโปรดของเจ้าพ่อ อีกทั้งยังมีเรื่องเล่าที่สืบทอดกันมาว่า ผู้เดินทางผ่านศาลเจ้าพ่อศรีเทพมักจุดบุหรี่ถวายเพื่อความเป็นสิริมงคลและให้การเดินทางปลอดภัย

๘. ผ้าแพรและเครื่องสักการะอื่น ๆ บางครั้งอาจมีการถวายผ้าแพรสีต่าง ๆ เครื่องเงิน เครื่องทอง หรือสิ่งของมงคลเพิ่มเติม เพื่อแสดงถึงความศรัทธาและการแก้บนตามความเชื่อของผู้มาสักการะ

เครื่องบวงสรวงทั้งหมดจะถูกจัดวางอย่างสวยงามและเป็นระเบียบภายในพื้นที่ประกอบพิธี เพื่อสร้างบรรยากาศแห่งความศักดิ์สิทธิ์และความสง่างามของพิธีกรรม ทั้งยังสะท้อนถึงภูมิปัญญา ความประณีต และอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมของชุมชนศรีเทพได้อย่างชัดเจน ซึ่งแสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ วิถีชีวิต และมรดกทางวัฒนธรรมที่ได้รับการสืบทอดจากอดีตสู่ปัจจุบันอย่างต่อเนื่อง

การมีส่วนร่วมของชุมชน

พิธีบวงสรวงเจ้าพ่อศรีเทพเป็นกิจกรรมทางวัฒนธรรมที่สะท้อนให้เห็นถึงพลังความร่วมมือและความสามัคคีของคนในชุมชนศรีเทพได้อย่างชัดเจน เนื่องจากการจัดงานแต่ละครั้งต้องอาศัยการมีส่วนร่วมจากหลายภาคส่วน ทั้งหน่วยงานภาครัฐ ผู้นำชุมชน วัด สถานศึกษา ภาคเอกชน ตลอดจนประชาชนในพื้นที่ที่ร่วมกันวางแผน เตรียมงาน และดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ให้สำเร็จลุล่วง

ชาวบ้านในชุมชนมีบทบาทสำคัญตั้งแต่การจัดเตรียมสถานที่ การจัดหาเครื่องบวงสรวง การตกแต่งขบวนแห่ การฝึกซ้อมรำบวงสรวง และการจัดการแสดงศิลปวัฒนธรรมพื้นบ้าน ซึ่งล้วนเป็นกิจกรรมที่เปิดโอกาสให้คนทุกช่วงวัยได้เข้ามามีส่วนร่วมร่วมกัน โดยเฉพาะกลุ่มผู้สูงอายุที่ทำหน้าที่ถ่ายทอดความรู้ ความเชื่อ และรูปแบบพิธีกรรมดั้งเดิมให้แก่คนรุ่นใหม่ ขณะที่เยาวชนและนักเรียนได้เข้ามาเรียนรู้และสืบทอดวัฒนธรรมผ่านการแสดงและกิจกรรมต่าง ๆ ภายในงาน

นอกจากนี้ หน่วยงานภาครัฐและองค์กรท้องถิ่นยังมีบทบาทในการสนับสนุนด้านงบประมาณ การประชาสัมพันธ์ และการจัดการด้านสถานที่และความปลอดภัย เพื่อให้การจัดงานเป็นไปอย่างเรียบร้อยและสามารถรองรับนักท่องเที่ยวที่เดินทางมาร่วมงานได้อย่างเหมาะสม ความร่วมมือดังกล่าวสะท้อนถึงการบูรณาการระหว่างภาครัฐและภาคประชาชนในการอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมของท้องถิ่น

การมีส่วนร่วมของชุมชนในพิธีบวงสรวงเจ้าพ่อศรีเทพมิได้เป็นเพียงการร่วมจัดกิจกรรม หากยังเป็นกระบวนการสร้างความรู้สึกเป็นเจ้าของร่วมกันต่อมรดกทางวัฒนธรรมของชุมชน ก่อให้เกิด

▲ ระบำศรีเทพในพิธีบวงสรวงเจ้าพ่อศรีเทพ

ความรัก ความภาคภูมิใจ และความตระหนักในการอนุรักษ์ประเพณีท้องถิ่นให้คงอยู่สืบไป

อีกทั้ง พิธีบวงสรวงยังเป็นพื้นที่แห่งการสร้างความสัมพันธ์ทางสังคม ทำให้ผู้คนในชุมชนได้พบปะแลกเปลี่ยน และร่วมแรงร่วมใจกัน เกิดเป็นเครือข่ายความร่วมมือที่เข้มแข็ง ซึ่งมีส่วนสำคัญต่อการพัฒนาชุมชนทั้งในด้านวัฒนธรรม สังคม และเศรษฐกิจอย่างยั่งยืน

ดังนั้น การมีส่วนร่วมของชุมชนจึงถือเป็นหัวใจสำคัญของพิธีบวงสรวงเจ้าพ่อศรีเทพ ที่ช่วยให้พิธีกรรมดังกล่าวยังคงมีชีวิต มีคุณค่า และสามารถสืบทอดต่อไปได้ท่ามกลางความเปลี่ยนแปลงของสังคมในปัจจุบัน

▲ ระบำศรีเทพในพิธีบวงสรวงเจ้าพ่อศรีเทพ

คุณค่าด้านสุนทรียภาพ

พิธีบวงสรวงเจ้าพ่อศรีเทพเป็นพิธีกรรมที่มีคุณค่าด้านสุนทรียภาพอย่างเด่นชัด ทั้งในมิติของศิลปกรรม ความงดงามของพิธีการ ดนตรี การแต่งกาย และบรรยากาศทางวัฒนธรรม ซึ่งล้วนสะท้อนอัตลักษณ์และภูมิปัญญาของชุมชนศรีเทพได้อย่างลึกซึ้ง

ความงดงามประการแรกปรากฏผ่านรูปแบบของพิธีกรรมที่มีความประณีตและเป็นระเบียบ ตั้งแต่การจัดเครื่องบวงสรวง การประดับบายศรี ดอกไม้ และเครื่องสักการะต่าง ๆ ที่มีการจัดวางอย่างสวยงามตามคติความเชื่อแบบไทยดั้งเดิม สีสันของดอกไม้ ธูปเทียน และเครื่องประกอบพิธีช่วยสร้างบรรยากาศแห่งความศักดิ์สิทธิ์และความสงบทางจิตใจแก่ผู้เข้าร่วมพิธี

นอกจากนี้ การรำบวงสรวงเจ้าพ่อศรีเทพยังเป็นองค์ประกอบสำคัญที่แสดงถึงคุณค่าทางนาฏศิลป์ ผู้แสดงมักแต่งกายด้วยชุดไทยหรือชุดประยุกต์ที่ได้รับแรงบันดาลใจจากศิลปวัฒนธรรมโบราณของเมืองศรีเทพ มีการใช้ท่ารำที่อ่อนช้อย สอดประสานกับจังหวะดนตรีพื้นบ้านและดนตรีไทย ทำให้เกิดความงดงามทั้งด้านลีลา อารมณ์ และความรู้สึกทางศิลปะ

ขบวนแห่รถบุปผชาติและการตกแต่งสถานที่ภายในงานยังสะท้อนความคิดสร้างสรรค์ของชุมชน โดยมีความคิดสร้างสรรค์และมีการนำลวดลายศิลปกรรม และสัญลักษณ์จากเมืองโบราณศรีเทพมาประยุกต์ใช้ในการออกแบบ เกิดเป็นภาพแห่งความงดงามที่ผสมผสานระหว่างศิลปะพื้นบ้านกับอัตลักษณ์ทางประวัติศาสตร์ได้อย่างกลมกลืน

ในด้านบรรยากาศ พิธีบวงสรวงก่อให้เกิดสุนทรียภาพทางอารมณ์และจิตใจ ผู้เข้าร่วมพิธีจะสัมผัสได้ถึงความสงบ ความศรัทธา และความขลังของสถานที่ โดยเฉพาะเมื่อพิธีจัดขึ้นภายในพื้นที่อุทยานประวัติศาสตร์ศรีเทพซึ่งรายล้อมและใกล้ชิดด้วยโบราณสถานร่องรอยอารยธรรมที่เก่าแก่ยิ่งเป็นการช่วยเสริมให้พิธีกรรมมีมิติแห่งความศักดิ์สิทธิ์ และคุณค่าทางวัฒนธรรมมากยิ่งขึ้น

ดังนั้น พิธีบวงสรวงเจ้าพ่อศรีเทพจึงมิใช่เพียงพิธีกรรมทางความเชื่อ หากยังเป็นพื้นที่แห่งการสร้างและถ่ายทอด “สุนทรียภาพทางวัฒนธรรม” ที่หลอมรวมศิลปะ ความศรัทธา และวิถีชีวิตของชุมชนเข้าไว้ด้วยกันอย่างงดงาม อันสะท้อนถึงคุณค่าของมรดกทางวัฒนธรรมที่ยังคงมีชีวิตในสังคมปัจจุบัน

▲ ชาวบ้านร่วมพิธีบวงสรวง

คุณค่าทางวัฒนธรรมและสังคม

พิธีบวงสรวงเจ้าพ่อศรีเทพมิได้มีคุณค่าเพียงในเชิงความเชื่อ หากยังมีบทบาทสำคัญต่อสังคมและวัฒนธรรมของชุมชน ดังนี้

๑. คุณค่าด้านจิตใจและความศรัทธา พิธีกรรมเป็นศูนย์รวมจิตใจของประชาชน สร้างขวัญกำลังใจและความรู้สึกมั่นคงทางจิตวิญญาณ โดยชาวบ้านเชื่อว่าการได้เข้าร่วมพิธีจะนำมาซึ่งความเป็นสิริมงคล และความสงบสุขแก่ชีวิต

๒. คุณค่าด้านการสืบทอดวัฒนธรรม พิธีบวงสรวงเป็นพื้นที่แห่งการถ่ายทอดองค์ความรู้ ประเพณี และความเชื่อจากคนรุ่นเก่าสู่คนรุ่นใหม่ ทำให้เกิดการเรียนรู้รากเหง้าทางวัฒนธรรมของท้องถิ่น

▲ ชาวบ้านร่วมพิธีบวงสรวง

๓. คุณค่าด้านความสามัคคีของชุมชน การจัดพิธีต้องอาศัยความร่วมมือจากหลายภาคส่วน ทั้งหน่วยงานราชการ ผู้นำชุมชน ชาวบ้าน และเยาวชน ส่งผลให้เกิดความรัก ความสามัคคี และความภาคภูมิใจร่วมกัน

๔. คุณค่าด้านการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม ภายหลังเมืองศรีเทพได้รับการขึ้นทะเบียนเป็นมรดกโลก พิธีบวงสรวงเจ้าพ่อศรีเทพได้กลายเป็นอีกหนึ่งกิจกรรมที่สะท้อนอัตลักษณ์ของพื้นที่ สามารถดึงดูดนักท่องเที่ยว และผู้สนใจด้านวัฒนธรรมให้เข้ามาเรียนรู้วิถีชีวิตของชุมชน

บทสรุป

พิธีบวงสรวงเจ้าพ่อศรีเทพนอกจากจะมีคุณค่าทางด้านความเชื่อและวัฒนธรรมแล้ว ยังส่งผลกระทบเชิงบวกต่อเศรษฐกิจและการท่องเที่ยวของชุมชนศรีเทพอย่างชัดเจน โดยเฉพาะภายหลังจากเมืองโบราณศรีเทพได้รับการขึ้นทะเบียนเป็นมรดกโลก ทำให้พิธีกรรมดังกล่าวกลายเป็นกิจกรรมสำคัญที่ดึงดูดนักท่องเที่ยวผู้ศรัทธา และผู้สนใจด้านประวัติศาสตร์วัฒนธรรมจากหลากหลายพื้นที่ให้เดินทางเข้ามาเยี่ยมชมและร่วมงานเป็นจำนวนมาก

ในด้านเศรษฐกิจ การจัดงานพิธีบวงสรวงช่วยกระตุ้นการใช้จ่ายภายในชุมชน ทั้งในส่วนของร้านค้า ตลาดพื้นบ้าน อาหาร เครื่องดื่ม ของที่ระลึก และสินค้าทางวัฒนธรรมต่าง ๆ ส่งผลให้ประชาชนในพื้นที่มีรายได้เพิ่มขึ้น โดยเฉพาะกลุ่มผู้ประกอบการรายย่อย ชาวบ้าน และผู้ผลิตสินค้าพื้นถิ่น นอกจากนี้ยังเกิดการจ้างงานชั่วคราวในช่วงการจัดงาน การจัดสถานที่ การแสดงศิลปวัฒนธรรม การบริการนักท่องเที่ยวและงานด้านประชาสัมพันธ์

ในด้านการท่องเที่ยว พิธีบวงสรวงเจ้าพ่อศรีเทพถือเป็นกิจกรรมที่ช่วยส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมและการท่องเที่ยวเชิงศรัทธา นักท่องเที่ยวที่เดินทางมาร่วมพิธีจะได้เรียนรู้ประเพณี ความเชื่อ วิถีชีวิต และอัตลักษณ์ของชุมชนศรีเทพ ควบคู่ไปกับการเยี่ยมชมโบราณสถานภายในอุทยานประวัติศาสตร์ศรีเทพ ซึ่งช่วยเพิ่มมูลค่าและความน่าสนใจให้แก่แหล่งมรดกโลกแห่งนี้

นอกจากนี้ การจัดงานยังช่วยสร้างภาพลักษณ์ที่ดีให้แก่พื้นที่ในฐานะแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมที่มีเอกลักษณ์ ส่งผลให้เกิดการเผยแพร่ชื่อเสียงของอำเภอศรีเทพและจังหวัดเพชรบูรณ์ในวงกว้าง ทั้งในระดับประเทศและระดับนานาชาติ อันนำไปสู่โอกาสในการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนและการสร้างเครือข่ายทางวัฒนธรรมอย่างยั่งยืน

อย่างไรก็ตาม การเพิ่มขึ้นของนักท่องเที่ยวและกิจกรรมทางเศรษฐกิจจำเป็นต้องควบคู่ไปกับการบริหารจัดการอย่างเหมาะสม เพื่อรักษาสมดุลระหว่างการอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมกับการพัฒนาเศรษฐกิจของชุมชน ทั้งนี้เพื่อให้พิธีบวงสรวงเจ้าพ่อศรีเทพยังคงคุณค่าและความศักดิ์สิทธิ์ในฐานะมรดกทางวัฒนธรรมที่มีชีวิตสืบไปในอนาคต

“พิธีบวงสรวงเจ้าพ่อศรีเทพ” เป็นมากกว่าพิธีกรรมทางความเชื่อ แต่คือภาพสะท้อนของอัตลักษณ์ชุมชน ความศรัทธา และสายสัมพันธ์ระหว่างผู้คนกับเมืองโบราณอันทรงคุณค่า พิธีดังกล่าวช่วยธำรงไว้ซึ่งรากเหง้าทางวัฒนธรรม พร้อมทั้งสร้างความภาคภูมิใจให้แก่ชุมชนในฐานะผู้สืบทอดมรดกแห่งอารยธรรมศรีเทพ

ในโลกที่เปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว พิธีบวงสรวงเจ้าพ่อศรีเทพยังคงทำหน้าที่เป็น “สะพานแห่งศรัทธา” ที่เชื่อมอดีต ปัจจุบันและอนาคตของเมืองมรดกโลกแห่งนี้ให้คงอยู่สืบไป

บรรณานุกรม

เอกสารอ้างอิง

กรมศิลปากร. (๒๕๖๖). เมืองโบราณศรีเทพ มรดกโลกทางวัฒนธรรม. กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร.

กระทรวงวัฒนธรรม. (๒๕๖๕). แนวทางการอนุรักษ์และสืบสานมรดกภูมิวัฒนธรรมของไทย. กรุงเทพฯ: กระทรวงวัฒนธรรม.

คณะกรรมการอุทยานประวัติศาสตร์ศรีเทพ. (๒๕๖๖). เอกสารเผยแพร่งานประเพณีบวงสรวงเจ้าพ่อศรีเทพ. เพชรบูรณ์: อุทยานประวัติศาสตร์ศรีเทพ.

ชาญวิทย์ เกษตรศิริ. (๒๕๕๘). วัฒนธรรม ความเชื่อ และพิธีกรรมในสังคมไทย. กรุงเทพฯ: มติชน.

ธิดา สาระยา. (๒๕๔๕). อารยธรรมทวารวดี. กรุงเทพฯ: เมืองโบราณ.

ประคอง นิมมานเหมินท์. (๒๕๕๑). คติชนวิทยาและภูมิปัญญาท้องถิ่น. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

พระยาอนุมานราชธน. (๒๕๑๕). ความเชื่อเรื่องผีและพิธีกรรมของไทย. พระนคร: คลังวิทยา.

มหาวิทยาลัยราชภัฏเพชรบูรณ์. (๒๕๖๖). เอกสารการศึกษาวัฒนธรรมและประเพณีท้องถิ่นอำเภอศรีเทพ จังหวัดเพชรบูรณ์. เพชรบูรณ์: สำนักศิลปะและวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏ-เพชรบูรณ์.

ยูเนสโก. (๒๕๖๖). The Ancient Town of Si Thep and its Associated Dvaravati Monuments. Paris: UNESCO World Heritage Centre.

สุจิตต์ วงษ์เทศ. (๒๕๕๐). ผี พราหมณ์ พุทธ ในศาสนาไทย. กรุงเทพฯ: เรือนแก้วการพิมพ์.

บุคคลอ้างอิง

ใจสคราญ จารึกสมาน. (๒๕๖๙). อาจารย์สาขาวิชาพัฒนาสังคม คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏเพชรบูรณ์. สัมภาษณ์, ๒๑ มกราคม.

ปาริชาติ ลาจันนนท์. (๒๕๖๙). อาจารย์สาขาวิชานาฏศิลป์และศิลปะการแสดง คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏเพชรบูรณ์. สัมภาษณ์, ๒๑ มกราคม.

ศุภชัย อะมะมูล. (๒๕๖๙). ครู โรงเรียนบ้านศรีเทพน้อย ตำบลศรีเทพ อำเภอศรีเทพ จังหวัดเพชรบูรณ์. สัมภาษณ์, ๒๑ มกราคม.

สิราวรรณ พันธ์ทอง. (๒๕๖๙). ผู้ใหญ่บ้าน หมู่ที่ ๕ บ้านศรีเทพน้อย ตำบลศรีเทพ อำเภอศรีเทพ จังหวัดเพชรบูรณ์. สัมภาษณ์, ๒๑ มกราคม.

สิมโบราณวัดโฆษา
มรดกศรัทธาสู่คุณค่าทางวัฒนธรรมคู่ชุมชน

ผู้เขียน : **อาจารย์ใจสคราญ จารึกสมาน**
รองผู้อำนวยการสำนักศิลปะและวัฒนธรรม
มหาวิทยาลัยราชภัฏเพชรบูรณ์

เมืองหล่มสัก หรืออำเภอหล่มสัก จังหวัดเพชรบูรณ์ มีประวัติศาสตร์การตั้งถิ่นฐานของผู้คนมาตั้งแต่สมัยโบราณ เมืองหล่มสักเป็นชุมชนโบราณที่ตั้งอยู่ในลุ่มแม่น้ำป่าสักตอนบนบริเวณอำเภอหล่มเก่าและอำเภอหล่มสักในปัจจุบัน แต่เดิมมีนักประวัติศาสตร์และนักโบราณคดีสันนิษฐานว่าตัวเมืองหล่มสักนั้นตั้งอยู่ริมสองฝั่งลำน้ำพุงซึ่งเป็นแม่น้ำสาขาของแม่น้ำป่าสัก ในเขตตำบลหล่มเก่า อำเภอหล่มเก่า ภายหลังเสร็จศึกเจ้าอนุวงศ์แล้ว จึงมีการย้ายเมืองมาอยู่ที่บริเวณอำเภอหล่มสักในปัจจุบัน

ปฏิสังขรณ์เมื่อพ.ศ.๒๕๐๓ สิ้นเงิน๒๕๐๐๐บาท

เมืองหล่มสัก ไม่ปรากฏหลักฐานพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ว่าเริ่มก่อตั้งมาตั้งแต่เมื่อใด แต่นักวิชาการได้สันนิษฐานว่า เมืองหล่มสักนี้น่าจะก่อตัวขึ้นตั้งแต่ประมาณพุทธศตวรรษที่ ๒๓ - ๒๔ เป็นอย่างน้อย โดยพบหลักฐานปรากฏในเอกสารพรรณนาภูมิสถานพระนครศรีอยุธยา เอกสารจากหอหลวง (ฉบับความสมบูรณ์) ซึ่งได้กล่าวถึงสภาพบ้านเมืองของกรุงศรีอยุธยาสมัยพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศที่มีความตอนหนึ่งกล่าวถึงเรือสินค้าจากหัวเมืองฝ่ายเหนือที่นำสินค้าลงไปขายที่กรุงศรีอยุธยา ว่า *“อนึ่ง เรือระแหงแขวงเมืองตาก แลเรือหางเหยี่ยวเมืองเพชรบูรณ์นายมบรรทุกครั่ง กำยาน เหลกหางกุ้ง เหลกล่มเลย เหลกน้ำภี้ ใต้ หวาย ชัน น้ำมันยาง ยาสูบ เขา หนัง หน่องา อนึ่ง เรือใหญ่ท้ายแกว่งชาวเมืองสวรรคโลกย์แลหัวเมืองฝ่ายเหนือ บรรทุกสินค้าต่างๆฝ่ายเหนือมาจอดเรือขายริมแม่น้ำแลในคลองใหญ่วัดมหาธาตุในเทศกาลน่าน้ำ ๑”* (วินัย พงศ์ศรีเพียร, ๒๕๔๗: ๙๐) ซึ่งจากคำว่า “เหลกล่มเลย” หมายถึง เหล็กที่นำมาจากเมืองหล่มซึ่งก็คือเมืองหล่มสักและเมืองเลย (กรมศิลปากร, ๒๕๐๗: ๒๐๑ - ๒๐๒ อ้างใน ธีรวัฒน์ แสนคำ, ๒๕๕๖: ๓๕)

สมเด็จกรมพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงสันนิษฐานว่า เมืองหล่มสักนี้อาจเป็นเมืองเดียวกับ “เมืองลุม” หรือ “เมืองลุมบาจาย” ที่ปรากฏในจารึกตั้งแต่สมัยสุโขทัย แต่ชั้นหลังมีการเรียกว่า “เมืองหล่ม” ซึ่งก็มีความหมายอย่างเดียวกัน โดยชื่อเมืองลุม ปรากฏชื่อเรียกคู่กับเมืองราด เมืองโบราณที่ปกครองโดยพ่อขุนผาเมือง ทำให้มีนักวิชาการและชาวบ้านท้องถิ่นบางคนเชื่อว่า บริเวณเมืองหล่มสักนี้เป็นที่ตั้งของเมืองราด ซึ่งยังเป็นข้อถกเถียงในแวดวงวิชาการทางประวัติศาสตร์และโบราณคดีมาจนถึงปัจจุบัน (ธีรวัฒน์ แสนคำ, ๒๕๕๖: ๓๖)

◀ สิมโบราณวัดโฆษา (ท่าช้าง)
ตำบลห้วยไร่ อำเภอหล่มสัก จังหวัดเพชรบูรณ์

ในพื้นที่อำเภอหล่มสักและอำเภอหล่มเก่า คนท้องถิ่นจะเรียกตัวเองว่า “คนลาวหล่ม” ซึ่งคำว่า “ลาวหล่ม” หรือ “ลาวหล่มสัก” มีปรากฏในเอกสารจดหมายเหตุรัชกาลที่ ๓ (เล่ม ๓, ๒๕๔๓: ๑๖) จากหลักฐานทางโบราณคดีและประวัติศาสตร์พบว่า มีการอพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานของชาวลาวที่อพยพมาจากกรุงศรีสัตนาคนหุตหรือล้านช้าง หรือสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาวในปัจจุบันซึ่งถือว่าเป็นบรรพบุรุษของชาวไทหล่มหรือลาวหล่ม (เป็นชื่อที่ใช้เรียกกลุ่มชาติพันธุ์เดิมของชาวอำเภอหล่มสักและอำเภอหล่มเก่า) ซึ่งสืบเชื้อสายมาจากชาวลาวเวียงจันทน์และลาวหลวงพระบาง ตั้งแต่ในราวพุทธศตวรรษที่ ๒๓ ด้วยภายในอาณาจักรล้านช้างเกิดความขัดแย้งทำให้เจ้านายและไพร่ฟ้าพลเมืองลาวหนีความวุ่นวายไปตั้งหลักแหล่งใหม่ในท้องถิ่นต่าง ๆ (สุจิตต์ วงษ์เทศ, ๒๕๔๓: ๘๙) จึงมีความเป็นไปได้ว่า จะมีชาวลาวส่วนหนึ่งที่อพยพข้ามเขตเทือกเขามายังที่ราบลุ่มแม่น้ำป่าสักตอนบนเหนือเมืองเพชรบูรณ์ เพราะเป็นเขตต่อแดนระหว่างอาณาจักรสยามกับอาณาจักรล้านช้าง ทำให้วัฒนธรรมและประเพณีต่าง ๆ จึงมีความคล้ายคลึงกับประเพณีของลาวและประเพณีของทางภาคอีสาน ดังนั้นจึงพบว่าสำเนียงภาษาพื้นถิ่น อาหารการกิน วัฒนธรรมประเพณี ศิลปกรรม ภูมิปัญญาความเชื่อต่าง ๆ รวมไปถึงการแต่งกาย จึงได้รับอิทธิพลร่วมทางวัฒนธรรมระหว่างลาวและไทยอีสานอย่างชัดเจน

งานศิลปกรรมต่าง ๆ ในพื้นที่อำเภอหล่มสักและอำเภอหล่มเก่า โดยเฉพาะที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนา มีปรากฏให้เห็นอิทธิพลจากศิลปะล้านช้างหรือศิลปะลาวได้อย่างชัดเจน แสดงถึงพัฒนาการ

ทางประวัติศาสตร์ของเมืองหล่มสักที่เกี่ยวข้องกับอาณาจักรและวัฒนธรรมล้านช้างดังที่ปรากฏในบันทึกโบราณ ซึ่งชุมชนชาวลาวตั้งถิ่นฐานอยู่มากมายตั้งแต่สมัยอยุธยาตอนปลาย สืบเนื่องมาจนถึงในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น โดยหลักฐานที่แสดงถึงอิทธิพลศิลปะลาว เช่น จากผลการศึกษาเรื่อง “ธาตุอีสาน” (วิโรฒ ศรีสุโร, ๒๕๓๙: ๙ - ๑๐) พบว่า พระธาตุวัดโพนชัย อำเภอหล่มสัก เป็นเจดีย์ทรงบัวเหลี่ยมซึ่งมีรูปทรงคล้ายกับเจดีย์หลายองค์ที่พบในเมืองหลวงพระบางและเมืองเวียงจันทน์ รวมถึงในพื้นที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือของไทย และยังพบหลักฐานจากพระธาตุหลวงลาวรูปทรงดอกบัวตูมแปดเหลี่ยมองค์หนึ่ง จากวัดทุ่ง อำเภอหล่มสัก ภายในมีกรุพระธาตุพบจารึกแผ่นโลหะ จารึกสังกาด ๙๗ ตัว (ตรงกับ พ.ศ.๒๒๗๘) พร้อมทั้งพระพุทธรูปบุเงินคำขนาดเล็ก กระโถน เต้าปูนสำริด ซึ่งตรงกับสมัยอยุธยาตอนปลาย นอกจากนี้ยังมีพระธาตุวัดศรีวิชัย วัดตูมคำมณี อีกทั้งงานศิลปกรรมประเภทพระพุทธรูป เช่น หลวงพ่อใหญ่วัดตาลในอำเภอหล่มเก่า และสถาปัตยกรรมประเภทโบสถ์ (หรือสิม ที่ชาวบ้านท้องถิ่นเรียกตามภาษาลาวและภาษาอีสาน) ซึ่งพบว่ามีรูปแบบสถาปัตยกรรมแบบล้านช้างผสมพื้นถิ่นอยู่ในอีกหลายวัด สอดคล้องกับการศึกษาเรื่อง “ศิลปกรรมสะท้อนความเป็นชุมชนลาวในเขตอำเภอหล่มสักและอำเภอหล่มเก่า จังหวัดเพชรบูรณ์” ของมณฑล ประภากร-เกียรติ (๒๕๕๖) ที่พบว่า ในเขตอำเภอหล่มสักและอำเภอหล่มเก่ามีพระธาตุ (เจดีย์) สิม (โบสถ์) พระพุทธรูปและฮูปแต้ม (งานจิตรกรรม) จำนวนมากที่สร้างในสมัยรัตนโกสินทร์แต่ได้รับแรงบันดาลใจหรืออิทธิพลงานช่างลาว หรือล้านช้างที่ยังคงอยู่ให้เห็นมาจนถึงปัจจุบัน

ในบรรดาศิลปกรรมที่ได้รับอิทธิพลงานช่างลาวที่ปรากฏในพื้นที่อำเภอหล่มสักนั้น “สิม” ถือได้ว่าเป็นสถาปัตยกรรมที่มีความเป็นเอกลักษณ์ที่ยังคงอยู่ให้เห็น และศึกษาได้มาจนปัจจุบัน เช่น สิมวัดศรีษะเกศ (ตำบลบ้านโสก) สิมวัดทุ่งจันทร์สมุทร (ตำบลหล่มสัก) สิมวัดโฆษา(ตำบลห้วยไร่) เป็นต้น สิมเหล่านี้มีอายุเกิน ๑๐๐ ปี นิยมสร้างเรียกว่า สิมมหาอุด(โบสถ์มหาอุตม์) บางวัดยังคงใช้ในการประกอบพิธีกรรมทางพระพุทธศาสนา ในบางวัดก็ไม่ได้ใช้งานแล้ว เนื่องจากมีการสร้างอุโบสถหลังใหม่ เพื่อตอบสนองรูปแบบการใช้งานให้เหมาะสมกับวิถีชีวิตชุมชนมากยิ่งขึ้น บทความนี้นำเสนอ “สิมโบราณ” ของวัดโฆษา บ้านท่าช้าง ตำบลห้วยไร่ ซึ่งเป็นสิมอีกแห่งหนึ่งที่มีความเก่าแก่ และมีเอกลักษณ์ทางศิลปกรรมที่ได้รับอิทธิพลแบบลาวผสานโดยฝีมือช่างพื้นถิ่นที่สวยงาม

▼ สิมโบราณวัดโฆษา (ท่าช้าง)
ตำบลห้วยไร่ อำเภอหล่มสัก จังหวัดเพชรบูรณ์

ความหมายและบทบาทของ “สิม”

“สิม” มาจากคำว่า “สีมา หรือสิมมา” ซึ่งหมายถึงโรงธรรมที่พระสงฆ์ประชุมทำสังฆกรรมต่าง ๆ หรือเปรียบเสมือนเขตแดนที่สมมติขึ้นเกี่ยวกับพื้นที่ที่จะกำหนดเขตสีมาเพื่อการตั้งหรือการสร้างพระอุโบสถ โดยทั่วไปจะมีแผ่นสีมาหินเป็นเครื่องหมายแสดงขอบเขตรอบบริเวณตัวสิม (สมเด็จมหาวีรวงศ์, ๒๕๑๓: ๔๑๗) สิม เป็นคำภาษาอีสาน มีความหมายเช่นเดียวกับ “โบสถ์” หรือ “อุโบสถ” ของภาคกลาง ใช้ประโยชน์ในทางพระพุทธศาสนาในด้านต่าง ๆ ได้แก่ เป็นที่ประดิษฐานพระประธานเพื่อใช้ประกอบกิจของสงฆ์ในวันสำคัญ เช่น การทำอุโบสถตามพระวินัย คือ สวดปาติโมกข์ในวัน ๑๔ ค่ำ หรือ ๑๕ ค่ำของทุกเดือน การทำวัตรเช้า - เย็น ในช่วงเข้าพรรษาของพระสงฆ์ การอุปสมบทกรรม ตามประเพณีก่อนระยะเข้าพรรษา การทำพิธีสวดผ้ากฐิน หลักจากออกพรรษาแล้ว การใช้ทำสังฆกรรม ปริวาสกรรม ปวารณาในโอกาสเข้าพรรษา เป็นต้น สิมบางแห่งจะมีการเขียนภาพจิตรกรรมฝาผนังไว้ทั้งด้านในและด้านนอก (ภาษาอีสานเรียกว่า ฮูปแต้ม) (มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม, ๒๕๕๑: ๔) ส่วนวิโรฒ ศรีสุโร, (๒๕๓๖: ๖๙. อ้างใน นฤมล กางเกตุ, ๒๕๕๖: ๓๙) ได้อธิบายที่มาของคำว่า สิม ไว้ว่าเป็นการกร่อนเสียงมาจากคำว่า “สีมา” ที่มีความหมายถึงขอบเขตหรืออาณาเขตที่กำหนดขึ้น เพื่อใช้ในกิจกรรมของสงฆ์ในทางพระพุทธศาสนา ซึ่งกิจของสงฆ์จะเรียกว่า “สังฆกรรม” มี ๔ อย่างคือ อปโลกนกรรม ๑ ญัตติกรรม ๑ ญัตติทุติยกรรม ๑ ญัตติโลกุตถกรรม ๑ กรรมทั้ง ๔ นี้เว้นอปโลกนกรรม ที่พระสงฆ์ต้องทำในสิม จะทำนอกสิมไม่ได้ และด้วยขนาดของสิมที่มีตัวอาคารไม่ใหญ่นัก

ฆราวาสจึงเข้าไปในเขตสีมาของสิมไม่ได้ กลายเป็นข้อปฏิบัติที่ชาวบ้านจะนั่งคอยที่ศาลาหน้าสิม หรือหอแจก (ศาลาการเปรียญ) ด้วยการสำรวมกิริยาอาการสงบไม่ส่งเสียงรบกวน สิมจึงกลายเป็นพื้นที่กำหนดไว้ให้สำหรับสงฆ์เท่านั้น (วสันต์ ยอดอิ่ม, ๒๕๔๕: ๒๘)

จากการศึกษาข้อมูลรูปแบบสิมของวิโรฒ ศรีสุโร (๒๕๓๖: ๘๙) สามารถจำแนก สิม หรือโบสถ์ เป็น ๒ รูปแบบ คือ สิมน้ำและสิมบก โดยสิมน้ำ เป็นอาคารที่สร้างอยู่กลางน้ำ ริมธาร ริมแม่น้ำ ลักษณะทางสถาปัตยกรรมคล้ายที่พักอาศัย มีทั้งผนังทึบและโปร่ง ซึ่งเกิดจากความจำเป็นเร่งด่วนในการประกอบสังฆกรรมในชนบทห่างไกล ยังไม่ได้กำหนดหรือผูกเขต (อพัธสีมา) จัดอยู่ในประเภทอาคารที่สร้างขึ้นชั่วคราวยังไม่มีวิสุงคามสีมาแบบถาวร ส่วนสิมบก เป็นอาคารที่สร้างอยู่บนพื้นดิน มีการกำหนดเขตพัธสีมาแน่นอน ทำด้วยวัสดุและโครงสร้างที่มั่นคงถาวร มีรูปแบบทางสถาปัตยกรรมที่หลากหลายสวยงามมากกว่า ซึ่งอาจจำแนกเป็นรูปแบบหลัก ๆ ได้ ๒ แบบ คือ สิมโปร่งและสิมก่อผนัง (สิมทึบ)

สิม ส่วนใหญ่จะแยกตัวออกห่างจากอาคารอื่นภายในเขตพุทธาวาส ซึ่งในเขตพุทธาวาส จะประกอบด้วย วิหาร หอแจก (ศาลาการเปรียญ) หอไตร หอกลอง หรือหอระฆัง - โปง และองค์พระธาตุเจดีย์ สิมในภาคอีสานได้ยึดถือการวางผังให้แยกออกจากเขตสังฆาวาสเช่นเดียวกับภาคอื่น ๆ แต่ก็ไม่ได้เคร่งครัดมากนัก อาจเนื่องด้วยบริเวณวัดมีขนาดพื้นที่ไม่กว้าง ประกอบกับอาคารต่าง ๆ มีน้อยและไม่นิยมสร้างให้ใหญ่โตเหมือนภาคอื่น ๆ ดังนั้น วัดที่อยู่ในพื้นที่ตามชนบทห่างไกลจึงนิยมสร้างเฉพาะสิม หอแจกและหอกลอง - ระฆัง - โปง

อยู่รวมกัน หากวัดที่มี “พระธาตุ” เป็นประธานของวัดก็จะสร้างสิมไว้ด้านหลัง และหันหน้าสิมไปทางทิศตะวันออกเป็นส่วนใหญ่ หากวัดนั้นมีวิหารอยู่ก่อน สิมก็อาจแยกห่างออกไปต่างหาก

คติการสร้างสิมที่มีการหันหน้าสิมไปทางทิศตะวันออกนี้เกิดจากการที่องค์พระประธานซึ่งนิยมเป็นปางมารผจญ (หรือปางมารวิชัย, ปางสะดุ้งมาร, ปางผจญมาร) สืบเนื่องจากพุทธประวัติสมัยองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเสด็จออกแสวงหาวิโมกข์ธรรม ซึ่งเป็นช่วงกาลก่อนที่พระองค์จะได้ตรัสรู้เป็นพระสัมมาสัมโพธิญาณ พระองค์ได้เสด็จไปสู่พุทธคยาและอธิษฐานจิตตั้งความเพียรว่าจะประทับนั่งไปจนตราบเลือดเนื้อ และร่างกายของพระองค์จะเหือดแห้งสูญสลายก็จะไม่ลุกจากอิริยาบถนั้นหากยังไม่ถึงซึ่งการตรัสรู้พระอริยสัจ โดยพระองค์ได้ผิน พระพักตร์ไปสู่บูรพาทิศและประทับนั่งบนวัชรอาสน์ซึ่งปูลาดด้วยหญ้าคาใต้ต้นพระศรีมหาโพธิ์ แม้จะมีหมู่มาร (กิเลสมาร) เข้ามาเบียดเบียน พระองค์ก็ทรงเอาชนะด้วยอิทธิบาทจนตรัสรู้ตามที่ปรารถนา และได้เป็นองค์พระศาสดาแห่งพุทธศาสนา ตามเหตุการณ์ที่กล่าวมานี้ จึงนิยมปั้นรูปพระปฏิมาปางมารผจญประดิษฐานบนฐานชุกชีภายในสิม และหันพระพักตร์สู่ทิศบูรพาหรือเบื้องตะวันออกทิศเดียว จนกลายเป็นธรรมเนียมปฏิบัติสืบต่อ ๆ กันมา แต่อย่างไรก็ตามช่างก็สามารถปั้นให้พระประธานในสิมหันพระพักตร์ไปทางทิศอื่นก็ได้ ขึ้นอยู่กับการสร้างพระประธานที่จะประดิษฐานภายในสิม เช่น ปางปฐมเทศนา ปางสมาธิ ปางลีลา หรือปางห้ามสมุทร เป็นต้น (วิโรฒ ศรีสุโร, (๒๕๓๖: ๖๙. อ้างในนฤมล กางเกตุ, ๒๕๕๖: ๔๐ - ๔๒)

▲ สิมโบราณวัดโฆษา (ท่าช้าง)
ตำบลห้วยไร่ อำเภอหล่มสัก จังหวัดเพชรบูรณ์

สิมโบราณวัดโฆษา: มรดกศรัทธาของชุมชน

วัดโฆษา เป็นวัดเก่าแก่ที่สำคัญของหมู่บ้านท่าช้าง เดิมชื่อวัดท่าช้าง ตั้งอยู่ในหมู่ที่ ๒ ตำบลห้วยไร่ อำเภอหล่มสัก จังหวัดเพชรบูรณ์ ตามประวัติได้สร้างขึ้นเป็นวัดนับตั้งแต่ประมาณปี พ.ศ. ๒๒๓๖ หรือเทียบช่วงเวลาแล้ววัดแห่งนี้สร้างขึ้นในสมัยกรุงศรีอยุธยา ได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมาในราวประมาณปี พ.ศ. ๒๔๒๗ ในปัจจุบันมีพระอธิการมาโนชญ์ ถาวโร ดำรงตำแหน่งเจ้าอาวาส โดยท่านได้เล่าเกี่ยวกับชุมชนบ้านท่าช้าง และเรื่องราวเกี่ยวกับสิมโบราณของวัดโฆษาไว้ว่า

“...พื้นเพของชาวบ้านท่าช้างดั้งเดิมเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ลาว ที่อพยพมาจากเมืองหลวงพระบางและเมืองเวียงจันทน์ ซึ่งในสมัยโบราณจะเรียกประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาวว่า อาณาจักรล้านช้างศรีสัตนาคนหุต ดังนั้นวัฒนธรรม ประเพณี ความเชื่อ ตลอดจนการดำเนินชีวิต แม้ว่าจะผ่านกาลเวลามาหลายยุคสมัย ก็ยังคงหลงเหลืออิทธิพลของวัฒนธรรมลาว ที่เป็นวัฒนธรรมดั้งเดิมของบรรพบุรุษที่สืบทอดกันมานับหลายร้อยปี...

....ชาวบ้านในชุมชนบ้านท่าช้าง มีความผูกพันกับพระพุทธศาสนาอย่างเหนียวแน่นมาตั้งแต่สมัยบรรพบุรุษ ที่สืบเชื้อสายกันมากว่า ๕๐๐ ปี เมื่อมีการสร้างวัดโฆษาโดยเจ้าอาวาสรูปแรกที่ชาวบ้านเรียกกันตามภาษาถิ่นว่า “เจ้าหัวครู” จนต่อมาได้มีการสร้างสิมเพื่อใช้ในการประกอบกิจของสงฆ์ ซึ่งจะนิยมสร้างสิมหรือโบสถ์ที่เป็นโบสถ์มหาอุด ทั้งหล่มเก่า หล่มสัก ตลอดไปจนถึงด่านซ้าย (อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย) วัตถุประสงค์หลักคือ หนึ่ง ทำเพื่อประกอบกิจทางศาสนา สอง ทำเพื่อเป็นสถานที่ปลุกเสก ของขลังวัตถุมงคลต่าง ๆ คนสมัยก่อนมักจะเชื่อว่า สิมมหาอุด เป็นสิมที่มีความศักดิ์สิทธิ์ ดังนั้นเมื่อเชื่อว่าเป็นที่มีความศักดิ์สิทธิ์ ก็เลยไม่นิยมให้ผู้หญิงขึ้นไปข้างบน เพราะผู้หญิงมีรอบเดือน คนโบราณก็จะเชื่อว่าจะทำให้อาคมต่าง ๆ ที่อยู่ในโบสถ์โดนทำลายไป...” (พระอธิการมาโนชน์ ถาวโร, สัมภาษณ์เมื่อ ๒๓ มิถุนายน ๒๕๖๘)

สิมแห่งนี้ เป็นอาคารที่สำคัญของวัดโฆษา ประวัติเริ่มสร้างเมื่อ พ.ศ. ใด ไม่มีหลักฐานปรากฏแน่ชัด แต่จากคำบอกเล่าของผู้เฒ่าผู้แก่ในชุมชนที่ได้เล่าต่อกันมาตั้งแต่ท่านเจ้าอาวาสยังเป็นเด็ก ร่วมกับข้อมูลจากการที่เจ้าหน้าที่จากสำนักศิลปากรที่ ๔ จังหวัดลพบุรีได้เข้ามาสำรวจ สันนิษฐานได้ว่า สิมหลังนี้น่าจะมีอายุราว ๆ ๔๐๐ กว่าปี ซึ่งคาดว่าตรงกับช่วงสมัยกรุงศรีอยุธยาตอนปลาย เคยมีการบูรณ-ปฏิสังขรณ์ครั้งใหญ่ เมื่อปี พ.ศ. ๒๕๑๓ จากนั้นเป็นต้นมาก็มีการบูรณะเพิ่มเติมตามความทรุดโทรมในแต่ละส่วนในหลายวาระ

รูปแบบทางสถาปัตยกรรมทั่วไปของสิมวัดโฆษา เป็นอาคารก่อด้วยอิฐถือปูนก่อผนังแบบทึบ หรือสิมทึบแบบมหาอุด (อุตม์) ที่มีขนาด ๔ ห้อง ผังเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า ส่วนฐานก่อด้วยอิฐถือปูน โครงสร้างภายในบางส่วนยังเป็นโครงสร้างไม้ ได้แก่ คาน ลักษณะภายในเป็นอาคารทรงโถง มีบันไดทางขึ้นด้านหน้ากึ่งกลางทางเดียว หลังคาจั่วชั้นเดียวก่อมุขยื่นด้านหน้า เสาระเบียงเป็นเสารูปสี่เหลี่ยมผนังด้านใน และด้านหลังสิมก่ออิฐฉาบปูน ก่อยื่นตรงกลางผนังเป็นฐานชุกชีรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัสย่อเก็จด้านหน้า ภายในมีพระประธานปางมารวิชัย (หรือปางมารผจญ, ปางสะดุ้งมาร, ปางผจญมาร) ประดิษฐานอยู่ภายใน มีขนาดหน้าตักกว้าง ๑.๑๐ เมตร ซึ่งทั้งตัวสิมและพุทธศิลป์ของพระประธานได้รับอิทธิพลศิลปะลาว ปั้นโดยฝีมือช่างพื้นบ้าน สันนิษฐานว่าสร้างมาพร้อม ๆ กัน ผนังด้านหลังทำเป็นช่องลมหลอกปิดทึบรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัสจำนวน ๔ ช่อง สถานที่ตั้งของสิมอยู่เป็นประธานของวัด หันหน้าไปสู่ทิศตะวันออก (บูรพาทิศ) ตามธรรมเนียมนิยมการวางทิศทางของสิมที่สัมพันธ์กับพุทธประวัติว่าด้วยตอนชนะมาร

ซึ่งปัจจุบันมีการสร้างโบสถ์หลังใหม่อยู่ฝั่งตรงกันข้าม พื้นที่โดยรอบไม่ปรากฏว่ามีร่องรอยแผ่นเสมาหินที่เป็นสัญลักษณ์แสดงขอบเขต ซึ่งท่านเจ้าอาวาสได้อธิบายไว้ ดังนี้

“...ในส่วนของสิมหลังนี้ ที่ไม่เห็นใบเสมา เพราะสมัยก่อนอาศัยแผ่นศิลาฝังไว้เพื่อเป็นการแบ่งเขตแดน ซึ่งจะมีส่วนที่โผล่ขึ้นมาเพื่อให้เห็นการบ่งบอกเขตสีมา เมื่อวันเวลาผ่านไปนานหลายปี มีการปรับปรุงบูรณะวัดมาหลายรุ่น มีการถมดิน จึงทำให้ใบเสมาหรือแผ่นศิลาถูกดินทับถมไป จนมองไม่เห็นแล้ว...” (พระอธิการมาโนชน์ ถาวโร, สัมภาษณ์เมื่อ ๒๓ มิถุนายน ๒๕๖๘)

▼ สิมโบราณ และโบสถ์หลังใหม่
(ภาพ : อาจารย์ใจสคราญ จารึกสมาน)

รูปแบบทางสถาปัตยกรรมและการตกแต่ง

๑. ส่วนบน

ซึ่งหมายถึง ส่วนประกอบของหลังคาทั้งหมด อันประกอบด้วย หน้าบัน ช่อฟ้า (โหง่) ใบระกา (รวยระกา) และหางหงส์ (หัวนาค)

โครงหลังคาส่วนบนของสิมวัดโฆษา มีรูปแบบเป็นทรงจั่วแหลมซ้อนชั้นลาดคลุมอาคาร โครงหลังคาใช้วัสดุเป็นไม้มุงกระเบื้องลูกฟูก (แต่เดิมเป็นกระเบื้องดินเผา) ทำสันหลังคาทับชายกระเบื้อง ประดับด้วยช่อฟ้า (โหง่) ใบระกา (รวยระกา) และหางหงส์ (หัวนาค) เป็นปูนปั้นทาสี ซึ่งสันนิษฐานว่าวัสดุส่วนใหญ่ทำขึ้นมาใหม่เมื่อมีการบูรณะในหลายวาระทดแทนวัสดุดั้งเดิมที่เป็นไม้ซึ่งทรุดโทรมไปตามกาลเวลา

โครงหลังคาสิมเป็นทรงจั่วแหลมซ้อนชั้นลาดคลุมอาคาร ด้านหน้ามีประตูทางเข้าทางเดียว ตามแบบแผนสิมมหาอุด

โหง่ หรือช่อฟ้า ของสิมวัดโฆษา แต่เดิมเป็นไม้ต่อมาเมื่อมีการบูรณะในปี พ.ศ. ๒๕๑๓ จึงเปลี่ยนมาเป็นปูนปั้นรูปหงส์ ติดอยู่บนยอดจั่วหลังคา

หน้าบัน หรือสีหน้า ด้านหน้ามีการตกแต่งด้วยลายปูนปั้นประดับเต็มพื้นที่ส่วนบนเป็นลายเทพพนม และส่วนล่างมีการแบ่งช่องออกเป็น ๕ ช่องรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัสมีลายปูนปั้นเป็นรูปพุทธประวัติช่องละ ๑ เรื่องราว ตั้งแต่ประสูติ ตรัสรู้ แสดงปฐมเทศนา และปรินิพพาน และมีลายกนกขนาบทั้งซ้ายและขวา นอกจากนี้ยังมีลายปูนปั้นประดับตกแต่งตามเชิงชาย เช่น ลายกระจัง ลายใบเทศ เป็นต้น ซึ่งเป็นการใส่ลวดลายตกแต่งเพิ่มเติมในภายหลังเมื่อครั้งมีการบูรณะเมื่อปี พ.ศ. ๒๕๑๓ โดยลวดลายปูนปั้นและองค์ประกอบตกแต่งได้รับอิทธิพลงานศิลปกรรมแบบรัตนโกสินทร์

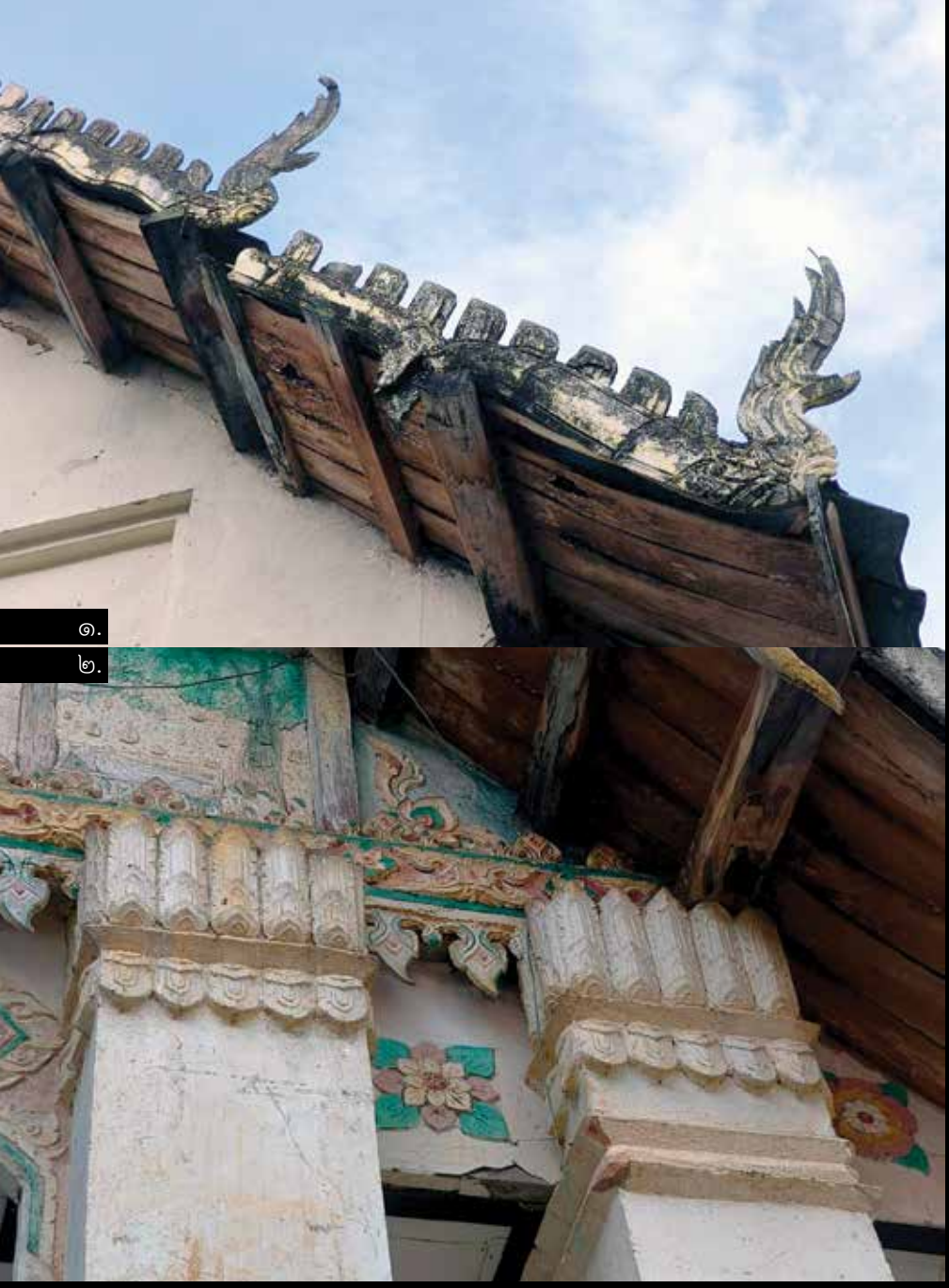
๑.

๒.

๓.

▲ ๑. โครงหลังคา ๒. โหง่หรือช่อฟ้า ๓. หน้าบันหรือสีหน้า
(ภาพ : อาจารย์ใจสคราญ จารึกสมาน)

๑.

๒.

▲ ๑. ลำยอง หรือนาคสะดุ้ง ๒. ลายปูนปั้นรูปกลีบบัวประดับหัวเสา
(ภาพ : อาจารย์ใจสคราญ จารึกสมาน)

๑.

๒.

๓.

▲ ๑. ช่องลมและช่องหน้าต่างหลอกในพื้นที่ผนังด้านหน้า
๒. - ๓. ลายปูนปั้น ลายประจำยามทาสีเขียวและสีเหลืองประดับกระจก
(ภาพ : อาจารย์ใจสคราญ จารึกสมาน)

▲ ช่องหน้าต่างหลอกในพื้นที่ผนังด้านหลัง
(ภาพ : อาจารย์ใจสคราญ จารึกสมาน)

ลำยอง หรือนาคสะดุ้ง ดั้งเดิมเป็นวัสดุไม้ ต่อมาเปลี่ยนเป็นปูนเพื่อความคงทน ทำเป็นลวดลายปูนปั้นรูปตัวนาคเกี่ยวหางกัน พร้อมประดับด้วยส่วนหางหงส์ทำเป็นปูนปั้นรูปหัวพญานาคหันหน้าออกด้านข้างสิม

๒. ตัวสิมภายนอกและการประดับตกแต่ง

ก่อด้วยอิฐฉาบปูนตั้งอยู่บนฐานสูงประมาณ ๑ เมตร ผนังสิมก่อผนังขนาด ๔ ห้อง ผนังด้านหลังก่อทึบถึงบริเวณจั่ว มีการทำช่องหน้าต่างหลอกเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้าทั้งแนวตั้งและแนวนอนรวม ๑๕ ช่อง ส่วนห้องแรกทางด้านหน้าเปิดโล่งมีเสาสี่หลี่ยมก่ออิฐ ๔ ต้น รองรับน้ำหนักจากหลังคา มีส่วนประดับตกแต่ง เช่น คันทวย (ทวย) หรือแขนนาง หน้าต่าง ประตู ปูนปั้นลายประจำยามทาสีประดับกระจกและมีช่องลมและช่องหน้าต่างหลอกในพื้นที่ผนังด้านหน้าที่หัวเสามีลายบัวลูกแก้วอกไก่ปูนปั้นประดับตกแต่งอย่างประณีตสวยงามทั้ง ๔ ต้น ประกอบกับกลีบบัวคว่ำและบัวหงาย กลีบแหลมตั้งตรง ปลายกลีบงอนเล็กน้อย

หน้าต่างและประตู หน้าต่างของสิมวัดโฆษามีความน่าสนใจ คือ ผนังสิมทั้งภายนอกและภายในฉาบปูนทั้งสองด้าน ทำเป็นกรอบหน้าต่าง ๓ ช่อง โดย ๒ ช่องแรกทำลวดลายที่แตกต่างกันเป็นช่องระบายลมและรับแสงแทนบานหน้าต่างไม้ ส่วนช่องหน้าต่างช่องสุดท้ายทำเป็นบานเกล็ดหลอก เหนือช่องหน้าต่างมีการทำเป็นหน้าต่างหลอกอีกจำนวนห้องละ ๒ บาน (ตามภาพ) มีการประดับลวดลายปูนปั้นรูปประจำยามประดับกระจกยาวตลอดความกว้างของตัวสิม ซึ่งมีลวดลายส่วนที่เป็นกลีบดอกและกระจกที่หลุดชำรุดเสียหายไปหลายจุด

๑.

๒.

๓.

๔.

▲ ๑. ด้านข้างของตัวสิม แสดงให้เห็นรูปแบบของการทำช่องหน้าต่างและการประดับปูนปั้นลายประจำยาม

๒. - ๓. ลวดลายหน้าต่างของสิม ๔. หน้าต่างหลอก

(ภาพ : อาจารย์ใจสคราญ จารึกสมาน)

๑.

๒.

๓.

▲ ๑. - ๓. บานประตูและโครงสร้างของประตูสิม
(ภาพ : อาจารย์ใจสคราญ จารึกสมาน)

ประตู ผนังด้านหน้าของสิมเจาะช่องทำซุ้มประตูและประตูทางเข้า บานประตูเป็นไม้มีอกเลาประตูทาด้วยสีแดงทั้งบานมีลวดลายแกะสลักเล็กน้อย

๑.

บันได มีบันไดทางขึ้นด้านหน้าเพียงด้านเดียว ราวบันไดโค้งเตี้ยลดหลั่นลงมา ความสูงวัดจากฐานล่าง (ไม่รวมตัวนาค) ๓๐ นิ้ว มีลายปูนปั้นรูปพญานาคสีสันสดใส (สีสันจากการบูรณะในภายหลัง) เป็นศิลปะแบบพื้นบ้านประดับตกแต่งราวบันได ลำตัวตั้งแต่หัวจรดปลาย มีความยาวประมาณ ๖๐ นิ้ว หัวบันไดก่อเสาอิฐฉาบปูนรูปสี่เหลี่ยมตกแต่งหัวเสาด้วยปูนปั้นรูปดอกบัวตูมขนาดใหญ่

๒.

คันทวยหรือแขนนาง (ทวย) เป็นองค์ประกอบของไม้ค้ำยัน ใช้ตกแต่งด้านข้างระหว่างส่วนที่เป็นเต้ายื่นรับเชิงชายกับผนัง คันทวยของสิมวัดโฆษา แต่เดิมเป็นคันทวยไม้ และได้เปลี่ยนมาเป็นคันทวยปูนปั้นเพื่อความคงทน ประดับอยู่ด้านละ ๕ ตัว ลักษณะของคันทวยม้วนงอโค้งลำตัว ส่วนหัวจะอยู่ตอนล่างรับกับฐาน ส่วนปลายคล้ายรูปกนกไปในทิศทางเดียวกับส่วนหัวจนถึงเชิงชายด้านบน ท่อนกลางสลักเป็นลวดลายไม่ค่อยปราณีตนัก

◀ ๑. - ๒. บันไดสิม

▼ ๓. - ๔. คันทวยสิม

(ภาพ : อาจารย์ใจสคราญ จารึกสมาน)

๓.

๔.

▲ ภายในสิม ประกอบด้วยพระประธาน (หลวงพ่อสมหวัง)
พระพุทธรูปฝั่งซ้ายขวา พระอัครสาวก
หลวงพ่อเสี่ยงทายและแม่พระธรณีบีบมวยผม
(ภาพ : อาจารย์ใจสคราญ จารึกสมาน)

๓. ภายในตัวสิมและการประดับตกแต่ง

ชุกชีและพระประธาน ฐานชุกชีเป็นรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัส มีขนาดกว้างยาว ๕๒ นิ้ว วัดจากฐานล่างสูง ๔๖ นิ้ว ย่อเก็จด้านหน้าด้านหลังก่อติดผนัง รูปแบบฐานก่ออิฐทำเป็นโบกคว่ำ - โบกหงาย มีลักษณะเป็นแบบแอวขัน (เอวขัน) ทางปากพาน คอดเล็กตรงกลาง มีลวดลายประดับตกแต่งที่ฐานเล็กน้อยและมีส่วนที่แตกหักจนไม่เห็นลวดลาย พระประธานบนฐานชุกชีเป็นพระพุทธรูปปูนปั้นปางมารวิชัย (หรือปางมารผจญ, ปางสะดุ้งมาร, ปางผจญมาร) องค์สีทอง มีขนาดหน้าตักกว้าง ๑.๑๐ เมตร ในปัจจุบันชาวบ้านท่าช้างรู้จักในชื่อว่า “หลวงพ่อสมหวัง” ซึ่งท่านเจ้าอาวาสได้อธิบายถึงที่มาของชื่อหลวงพ่อสมหวังไว้ว่า

“...เป็นชื่อที่มาตั้งในภายหลัง ในสมัยก่อนก็ไม่ได้มีชื่ออะไร ปีที่สร้างก็ไม่ได้บันทึกไว้แต่คาดว่าคงสร้างมาพร้อม ๆ กับสิม ท่านก็อยู่ตรงนี้มาหลายร้อยปี สมัยโบราณดั้งเดิมน่าจะลงรักปิดทองเป็นอย่างดีแต่ในปัจจุบันผ่านวันเวลามานานก็มีการบูรณะปิดทองลงสีใหม่ตามวาระ...

...ชื่อหลวงพ่อสมหวัง ด้วยที่ว่า หลายคนมาอธิษฐานแล้วเขาสมหวัง ก็เลยตั้งชื่อให้ว่าเป็นหลวงพ่อสมหวัง จะได้จำได้ง่ายและความหมายก็ดี เป็นความหมายที่ให้กำลังใจ พุทธศิลป์เป็นแบบศิลปะลาวผสมพื้นบ้าน จุดเด่นของหลวงพ่อสมหวังคือ ดวงตา ที่ทำจากลูกแก้ว ซึ่งเป็นของที่น่าจะทำมาแต่ดั้งเดิม เวลาที่มองแววตาหลวงพ่อที่มองลงมา ให้ความรู้สึกเหมือนท่านมีชีวิต แววตาของท่านเอ็นดูลูกหลาน...” (พระอธิการมาโนชญ์ ถาวโร, สัมภาษณ์เมื่อ ๒๓ มิถุนายน ๒๕๖๘)

นอกจากหลวงพ่อสมหวัง ยังมีพระพุทธรูปอีก ๒ องค์ อยู่ด้านข้างเบื้องซ้ายและขวา ทำจากปูนปั้นเช่นเดียวกัน พุทธศิลป์อิทธิพลแบบลาว ฝีมือช่างพื้นบ้าน ที่ฐานองค์พระมีลวดลายสลักที่แตกต่างกัน องค์ฝั่งซ้ายเป็นพระพุทธรูปปางมารวิชัย ส่วนฝั่งขวาเป็นพระพุทธรูปปางสมาธิ องค์ฝั่งขวานี้ที่ฐานพระระบุปีที่สร้างไว้เมื่อ พ.ศ. ๒๔๘๕ และรูปหล่อทองเหลืองพระอัครสาวกจำนวน ๒ องค์ เป็นตัวแทนพระสารีบุตรและพระโมคคัลลานะ ซึ่งเป็นพระอัครสาวกในสมัยพุทธกาล ถัดลงมาด้านหน้าฐานชุกชี เป็นโต๊ะหมู่บูชาที่ประดิษฐานพระพุทธรูปองค์ขนาดเล็ก และถัดลงมาเบื้องล่างเป็นพระพุทธรูปองค์สีดำ ชาวบ้านเรียกว่าหลวงพ่อเสี่ยงทาย เยื้องมาทางด้านหน้าจะเป็นพระแม่ธรณีบีบมวยผม เจ้าอาวาสได้เล่าว่า แต่ก่อนมีพระแกะสลักเป็นเนื้อไม้เต็มฐานพระประธานไปหมดแล้วก็มีพระพุทธรูปที่แกะจากเขาสัตว์ แกะจากงาช้าง แต่ก็โดนขโมยออกไปเป็นจำนวนมาก ในปัจจุบันจึงต้องเก็บรักษาส่วนที่ไม่หายไว้ในที่ปลอดภัยและเป็นความลับ เพื่อรักษามรดกของชุมชนไว้ให้นานที่สุด

๑. - ๒. หลวงพ่อสมหวัง ▶
๓. - ๔. ฐานชุกชีที่ประดิษฐานหลวงพ่อสมหวัง
(ภาพ : อาจารย์ใจสคราญ จารึกสมาน)

๑.

๒.

๓.

๔.

◀ พระเสี่ยงทาย
(ภาพ : อาจารย์ใจสคราญ จารึกสมาน)

ลวดลายที่ฐานพระพุทธรูปปางมารวิชัย ประดิษฐานอยู่เบื้องซ้ายพระประธาน
(ภาพ : อาจารย์ใจสคราญ จารึกสมาน)

▲ ▲ ลวดลายที่ฐานพระพุทธรูปปางสมาธิ ประดิษฐานอยู่เบื้องขวาพระประธาน
(ภาพ : อาจารย์ใจสคราญ จารึกสมาน)

บทบาทของสิมวัดโฆษาในปัจจุบัน

ปัจจุบันสิมวัดโฆษา ไม่ได้ใช้สำหรับประกอบพิธีสงฆ์แล้ว เนื่องจากได้มีการสร้างโบสถ์หลังใหม่ที่มีความใหญ่โตและสวยงาม เป็นอาคาร ๓ ชั้น เพื่อตอบสนองการใช้งานที่หลากหลายมากยิ่งขึ้น เนื่องจากวัดโฆษาในปัจจุบันมีการจัดกิจกรรมต่าง ๆ มากมาย ทั้งในระดับชุมชนไปจนถึงระดับจังหวัด ซึ่งการดำเนินการก่อสร้างโบสถ์หลังใหม่ได้งบประมาณมาจากจิตศรัทธาของชาวบ้านในชุมชนและนอกชุมชน จนสำเร็จในปี พ.ศ. ๒๕๖๕ ตามข้อบัญญัติทางพระวินัย วัดไม่สามารถมีโบสถ์สองหลังได้ อีกทั้งสิมหลังเก่ามีสภาพที่เริ่มทรุดโทรมลงไปเรื่อย ๆ ไม่สมบูรณ์เหมือนแต่ก่อน ดังนั้นทางวัดจึงมีพิธีสวดญัตติเพื่อถอดถอนสีมาของสิมหลังเก่าและขอพระราชทานวิสุงคามสีมาให้แก่โบสถ์หลังใหม่

“...ตั้งแต่วันนั้นที่สวดถอนอาคมอะไรต่าง ๆ และถอนสีมาก็เลยเปิดให้โยมผู้หญิงได้ขึ้นไปกราบไหว้สิ่งศักดิ์สิทธิ์ในสิม ก็ประมาณ ๓ - ๔ ปีมาแล้วที่ถอดถอน สมัยก่อนก็รู้สึกน่าเห็นใจ น่าสงสาร โยมผู้หญิงบางคนเขาก็สนใจ ศรัทธา อยากเข้าไปกราบไหว้ ก็เข้าไม่ได้...

...พอโบสถ์เปิดให้ผู้หญิงเข้าไปได้ก็เกิดผลดีคือ ชาวบ้านบางคนในชุมชนที่เฝ้ารอมาตั้งแต่วัยเด็ก วัยสาว ก็ดีใจ เพิ่งจะได้เข้าไปในสิมตอนแก่แล้วก็มี เขาก็รู้สึกปลาบปลื้มใจ คนรุ่นเก่ารุ่นแก่บางคนถึงจะอนุญาตแล้วเขาก็ยังไม่กล้าเข้าเพราะเขาก็ยังยึดถือธรรมเนียมปฏิบัติแบบโบราณ ดังนั้นส่วนใหญ่คนที่สนใจอยากจะเข้าไปไหว้พระก็จะเป็นคนรุ่นใหม่...” (พระครูถาวรพัชรกิจ, สัมภาษณ์เมื่อ ๒๓ มิถุนายน ๒๕๖๘)

แนวทางการอนุรักษ์สิมในปัจจุบันและในอนาคต

แนวทางในการอนุรักษ์สิมโบราณของวัดโฆษาในปัจจุบัน กล่าวได้ว่า “รักษาตามอาการ” ซึ่งสภาพสิมโบราณในปัจจุบันถือได้ว่าอยู่ในสภาพที่ค่อนข้างสมบูรณ์ แม้ว่าจะมีความเสื่อมโทรมผุพังบ้างในบางส่วนตามกาลเวลา แต่ก็ยังถือว่าโครงสร้างทั้งภายในและภายนอกยังมีความแข็งแรง เนื่องจากท่านเจ้าอาวาสและชุมชนคอยสำรวจ เติมเสริมในส่วนที่ต้องซ่อมแซมอย่างต่อเนื่องตามแต่ทุนทรัพย์จะเอื้ออำนวย ซึ่งทำได้เพียงซ่อมแซม ป้องกันในส่วนเล็ก ๆ เท่านั้น แต่ในส่วนสำคัญคือ การรักษาสภาพและยืดอายุของโครงสร้างของสิม ยังคงเป็นเรื่องใหญ่ที่ต้องอาศัยระยะเวลาและทุนทรัพย์อีกเป็นจำนวนมาก

“...สิมหลังนี้ มีความทรุดโทรม เสื่อมตามกาลเวลา ก็มีการบูรณะปรับปรุงเรื่อยมา หลายรุ่น เพราะว่าสมัยก่อนไม่มีการเสริมคานคอดิน ส่วนมากเขาก็จะเอาไม้เนื้อแข็งมาเป็นคานรองข้างล่าง พื้นข้างล่างก็เป็นเพียงอิฐเผาก้อนใหญ่เอามาวางเรียงกัน หลังจากปี พ.ศ. ๒๕๑๗ ก็มีการบูรณะเพิ่มเป็น พอมาช่วงปี พ.ศ. ๒๕๓๕ - ๒๕๓๖ ช่วงที่อาตมามาอยู่ใหม่ก็เอากระเบื้องมาปู เพราะว่าเห็นโพรงปลวกแล้วปลวกขนเอาดินที่อยู่ข้างล่างขึ้นมาทำรังเยอะ พวกรอยแตกร้าวก็จะมีปัญหา พอฝนตกหนัก ๆ น้ำไหลลงไป ดินจะทรุดฮวบลงไปเป็นหลุมใหญ่ ก็แก้ปัญหาโดยการจ้างรถสิบล้อขนดินลูกรังมาถมอยู่สองคันรถหกล้อ เพื่อถมไว้อัดลงไปข้างล่าง ตั้งแต่วันนั้นมาโบสถ์ก็อยู่ในสภาพเหมือนเดิมดินไม่ทรุด ก็ทำได้เพียงรักษาปรับปรุงไปตามอาการ...” (พระอธิการมาโนชน์ ถาวโร, สัมภาษณ์เมื่อ ๒๓ มิถุนายน ๒๕๖๘)

ในปัจจุบันแม้ว่าจะมีหน่วยงานด้านการอนุรักษ์คือ หน่วยศิลปากรที่ ๔ จังหวัดลพบุรี เข้ามาสำรวจและประเมินสภาพของสิม แต่ด้วยข้อจำกัดในด้านเงื่อนไขของการดำเนินการบูรณะ เช่น ทางวัดต้องร่วมรับผิดชอบงบประมาณในการบูรณะร่วมกับกรมศิลปากรด้วยส่วนหนึ่ง ๒๐ เปอร์เซ็นต์ จึงทำให้การบูรณะสิมให้สมบูรณ์และมีความคงทนถาวรมากยิ่งขึ้น ยังคงเป็นแผนในระยะยาวต่อไป

"...เจ้าหน้าที่กรมศิลป์ฯ จากลพบุรีเขาก็มาสำรวจเพื่อที่จะนำไปเสนอขึ้นบัญชีไว้กับกรมศิลป์ฯ จนตอนนี้ก็ยังเงียบอยู่ แต่ก็ไม่เป็นไร เขาก็มาสำรวจอย่างเดียว ได้ยินว่ามีแผนที่จะซ่อมแซม ๓ - ๔ ปีให้หลังมานี้เขาก็มาทุกปี แต่เงื่อนไขคือ วัดต้องร่วมสมทบกับเขาด้วยส่วนหนึ่ง ๒๐ เปอร์เซ็นต์ในการบูรณะ ซึ่งบางอย่างก็มีค่าใช้จ่ายสูง หลายล้านบาท โดยเฉพาะการบูรณะของเก่า ก็ใช้งบประมาณเยอะและต้องใช้ความระมัดระวัง ก็อาจจะต้องใช้เรื่องของต้นทุน ก็จะยิ่งสูงขึ้นเรื่อย ๆ ตามยุคสมัย ตามสถานการณ์ทางเศรษฐกิจ อาตมาดูแล้วก็คงต้องปล่อยไปตามกาล วัดของเราเป็นวัดบ้านนอก ทุนสนับสนุนทางวัดก็ตามศรัทธาชาวบ้าน เราไม่มีนายทุนที่เป็นต้นทุนใหญ่ ๆ มาได้ เราก็ได้เพียงขอการสนับสนุนเล็ก ๆ น้อย ๆ ซึ่งก็ไม่เพียงพอในส่วนการซ่อมแซมโครงสร้างใหญ่ ส่วนใหญ่เงินที่เอามาซ่อมแซม ก็มาจากทุนของชุมชน ทุนของทางวัด ชุมชนเขาก็เห็นความสำคัญและอยากมีส่วนร่วม เราก็ต้องมองว่ากำลังของชาวบ้านมีเพียงเท่านี้ ก็ไม่สามารถจะเสร็จภายในคราวเดียวได้ เราก็ต้องค่อยเป็นค่อยไป ถ้าเป็นไปได้ก็อยากจะทำเป็นเจดีย์ครอบโบสถ์ไว้ จะได้เป็นโบราณสถาน เจดีย์ก็อยากให้รูปแบบร่วมสมัย ต่อไปในภายหน้าถ้าอยากมาดูซากสิมเก่า ก็จะได้มาดูบังแดด บังฝน...แต่ก็ไม่รู้ว่ากำลังจะได้ไปถึงไหน..."

สิมโบราณวัดโฆษา จึงมิได้เป็นเพียงสถาปัตยกรรมเก่าแก่กลางชุมชน หากแต่เป็นร่องรอยของศรัทธา ความทรงจำ และภูมิปัญญาที่บรรพชนชาวลาวหล่มได้ร่วมกันสร้างและสืบทอดผ่านกาลเวลาหลายร้อยปี แม้วันนี้สิมจะเริ่มเสื่อมสภาพไปตามกาลเวลา แต่คุณค่าทางประวัติศาสตร์ ศิลปกรรม และจิตวิญญาณของชุมชนยังคงดำรงอยู่ไม่เสื่อมคลาย เพราะมรดกทางวัฒนธรรมที่แท้จริง มิได้มีคุณค่าเพียงเพราะความงดงามของสิ่งปลูกสร้าง หากแต่อยู่ที่การตระหนักรู้ของผู้คนในปัจจุบัน ว่าเราจะร่วมกันรักษา “รากเหง้า” เหล่านี้ไว้ได้อย่างไร ก่อนที่วันหนึ่งเรื่องราวของอดีตจะเหลือเพียงคำบอกเล่าในความทรงจำเท่านั้น

บรรณานุกรม

ธีรวัฒน์ แสนคำ. (๒๕๕๖). เมืองเพชรบูรณ์และเมืองหล่มสักกับศึกเจ้าอนุวงศ์. เพชรบูรณ์: สำนักศิลปะและวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏเพชรบูรณ์.

นฤมล กางเกตุ. (๒๕๕๖). สิม: อิทธิพลศิลปะล้านช้างผสมพื้นถิ่น อำเภอหล่มเก่า จังหวัดเพชรบูรณ์. เพชรบูรณ์: สำนักศิลปะและวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏเพชรบูรณ์.

มณฑล ประภากรเกียรติ. (๒๕๕๖). ศิลปกรรมสะท้อนความเป็นชุมชนลาวในเขตอำเภอหล่มสักและอำเภอหล่มเก่า จังหวัดเพชรบูรณ์. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ศิลปะ มหาวิทยาลัยศิลปากร.

วศิน ปัญญาวุธตระกูล. (๒๕๖๐). ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นเมืองเพชรบูรณ์: จากรัฐจารีตสู่รัฐไทยสมัยใหม่. พิษณุโลก: กองส่งเสริมศิลป-วัฒนธรรม มหาวิทยาลัยนเรศวร.

วสันต์ ยอดอิ่ม. (๒๕๔๕). สิมพื้นถิ่นในเขตภาคอีสานตอนบน. วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรม มหาวิทยาลัยศิลปากร.

วินัย พงศ์ศรีเพียร. (๒๕๔๗). พรรณนาภูมิสถานพระนครศรีอยุธยา เอกสารจากหอหลวง(ฉบับสมบูรณ์). กรุงเทพฯ: อุษาคเนย์.

วิโรฒ ศรีสุโร. (๒๕๓๙). ธาตุอีสาน. กรุงเทพฯ: เมฆาเพรส.

สมเด็จมหาวีรวงศ์. (๒๕๓๑). พจนานุกรมภาคอีสาน - ภาคกลาง. กรุงเทพฯ: ม.ป.ท.

สุจิตต์ วงษ์เทศ. (๒๕๔๓). เบิ่งสังคมและวัฒนธรรมอีสาน. กรุงเทพฯ: มติชน.

สำนักศิลปวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม. (๒๕๕๑). โครงการการอนุรักษ์ภาพจิตรกรรมฝาผนัง (ฮูปแต้ม) ในจังหวัดมหาสารคาม. มหาสารคาม: โรงพิมพ์สารคามการพิมพ์.

หอสมุดแห่งชาติ. (ม.ป.ป.). จดหมายเหตุรัชกาลที่ 3 เล่ม 3. สืบค้นเมื่อ ๒๐ มีนาคม ๒๕๖๙, จาก เว็บไซต์หอสมุดแห่งชาติ.

บุคคลอ้างอิง

พระอธิการมาโนชน์ ถาวโร. (๒๕๖๘). เจ้าอาวาสวัดโฆษา บ้านท่าช้าง ตำบลห้วยไร่ อำเภอหล่มสัก จังหวัดเพชรบูรณ์. สัมภาษณ์, ๒๓ มิถุนายน.

“ข้าวโปง หรือข้าวแดกงา”
: รสชาติแห่งความทรงจำและวิถีชุมชนบ้านนาสนุ่น ตำบลนาสนุ่น อำเภอศรีเทพ จังหวัดเพชรบูรณ์

ผู้เขียน : **นายวิโรจน์ หุ่นทอง**
นักวิชาการวัฒนธรรม สำนักศิลปะและวัฒนธรรม
มหาวิทยาลัยราชภัฏเพชรบูรณ์

บ้านนาสนุ่น ตำบลนาสนุ่น อำเภอศรีเทพ จังหวัดเพชรบูรณ์ ยังคงสะท้อนลักษณะของ “สังคมชนบทแบบเกษตรกร” ได้อย่างชัดเจน ทั้งด้านวิถีชีวิต เศรษฐกิจ และความสัมพันธ์ของคนในชุมชน โดยประชาชนส่วนใหญ่ยังประกอบอาชีพเกษตรกรรมเป็นหลัก เช่น การทำนา ทำไร่ ปลูกพืชตามฤดูกาล และการใช้ทรัพยากรธรรมชาติในท้องถิ่นเป็นฐานในการดำรงชีวิต

วิถีชีวิตของชาวบ้านมีความผูกพันกับธรรมชาติและฤดูกาล การลงแขกเกี่ยวข้าว การช่วยเหลือกันในงานบุญ งานประเพณี และกิจกรรมของวัด ยังคงเป็นภาพสะท้อนของสังคมชนบทที่มีความเอื้อเฟื้อและความสัมพันธ์แบบเครือญาติ ชุมชนยังคงรักษาภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านอาหารพื้นบ้าน การแปรรูปผลผลิตทางการเกษตร และงานหัตถกรรมพื้นถิ่นไว้ควบคู่กับการดำเนินชีวิตประจำวัน

นอกจากนี้ พื้นที่ตำบลนาสนุ่นยังมีความสำคัญด้านวัฒนธรรมและประวัติศาสตร์ เนื่องจากเป็นพื้นที่เชื่อมโยงกับเมืองโบราณศรีเทพ และมีแหล่งเรียนรู้ชุมชนหลายแห่ง ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงการดำรงอยู่ของชุมชนเกษตรกรรมที่ผสมผสานระหว่างวิถีดั้งเดิมกับการพัฒนาสมัยใหม่ได้อย่างกลมกลืน

แม้ปัจจุบัน บ้านนาสนุ่นจะได้รับอิทธิพลจากควาเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ สังคม และเทคโนโลยีสมัยใหม่ แต่ชุมชนยังคงรักษาเอกลักษณ์ของสังคมชนบทแบบเกษตรกรไว้ได้อย่างชัดเจน ทั้งในด้านวิถีชีวิต ความเชื่อ ประเพณี และความสัมพันธ์อันแน่นแฟ้นของคนในชุมชน ซึ่งล้วนเป็นทุนทางวัฒนธรรมที่สำคัญของท้องถิ่นจังหวัดเพชรบูรณ์

บ้านนาสนุ่น ตำบลนาสนุ่น อำเภอศรีเทพ จังหวัดเพชรบูรณ์ เป็นชุมชนที่มีความผูกพันกับ “ข้าว” ในฐานะอาหารหลักและรากฐานของการดำรงชีวิตมาอย่างยาวนาน การเพาะปลูกข้าวมิได้มีความหมายเพียงเพื่อการยังชีพเท่านั้น หากยังสะท้อนให้เห็นถึงระบบความเชื่อ ขนบธรรมเนียม ประเพณี และภูมิปัญญาท้องถิ่นที่สืบทอดจากรุ่นสู่รุ่น โดยเฉพาะวัฒนธรรมการแปรรูปข้าวเป็นอาหารพื้นบ้านที่แสดงถึงอัตลักษณ์ของชุมชน

หนึ่งในอาหารพื้นบ้านที่สำคัญของชุมชนคือ “ข้าวโปง” หรือ “ข้าวแดกงา” ซึ่งนิยมทำในช่วงฤดูเก็บเกี่ยวข้าวใหม่ อันเป็นช่วงเวลาแห่งความอุดมสมบูรณ์ของครอบครัวและชุมชน การทำข้าวโปงไม่เพียงสะท้อนภูมิปัญญาด้านอาหารของชาวบ้านเท่านั้น แต่ยังแสดงให้เห็นถึงวิถีชีวิตแห่งความร่วมมือ ความเอื้อเฟื้อ และความสัมพันธ์ของคนในชุมชนที่ยังคงดำรงอยู่ควบคู่กับวิถีเกษตรกรรมของชาวบ้านได้เป็นอย่างดี โดยนิยมทำในช่วงหลังฤดูเก็บเกี่ยวข้าวใหม่ เพราะเป็นช่วงที่มีข้าวเหนียวใหม่ และงาดำ หรืองาขาวที่เก็บเกี่ยวแล้วนำมาใช้เป็นวัตถุดิบหลัก

ขั้นตอนการทำข้าวโปง หรือข้าวแดกงา

ในช่วงหลังฤดูเก็บเกี่ยวข้าวใหม่ ชาวบ้านนาสนุ่นจะนิยมนำวัตถุดิบจากท้องถิ่นและอาศัยภูมิปัญญาดั้งเดิมในการแปรรูปอาหาร ขั้นตอนการทำสะท้อนวิถีชีวิตที่เรียบง่ายและการร่วมแรงร่วมใจของคนในชุมชน ดังนี้

วัตถุดิบที่สำคัญ

๑. ข้าวเหนียวใหม่
๒. มะพร้าวทึนทึก
๓. น้ำผึ้ง น้ำตาลอ้อย น้ำตาลมะพร้าว หรือน้ำตาลทราย
๔. งาดำ หรืองาขาว
๕. เกลือเล็กน้อย

อุปกรณ์พื้นบ้าน

๑. หวดนึ่งข้าวเหนียว
๒. กระด้ง หรือเสื่อสำหรับตาก
๓. ครกไม้และสากไม้
๔. เตาถ่านสำหรับปิ้ง

วัตถุดิบส่วนใหญ่มักเป็นผลผลิตที่ชาวบ้านปลูกเองภายในครัวเรือน จึงสะท้อนการพึ่งพาตนเองของชุมชนเกษตรกรรม

ครกไม้และสากไม้ ▶

วิธีทำ

๑. การแช่และนึ่งข้าวเหนียว

นำเมล็ดข้าวเหนียวใหม่มาคัดสิ่งเจือปนออก แล้วแช่น้ำประมาณ ๓ - ๔ ชั่วโมง หรือแช่ข้ามคืน จากนั้นนำเมล็ดข้าวเหนียวที่ผ่านการแช่น้ำแล้วใส่ลงในหวดขึ้นนึ่งบนเตาฟืน หรือเตาถ่านจนข้าวสุก (คุณสมบัติของข้าวเหนียวที่ดีต้องมีความเหนียวนุ่ม มีกลิ่นหอมของข้าวใหม่ ซึ่งเป็นหัวใจสำคัญของรสชาติข้าวโปง)

๒. การคั่วงา

นำงาดำ หรืองาขาวมาล้างให้สะอาด แล้วคั่วด้วยไฟอ่อนในกระทะดิน หรือกระทะเหล็ก ใช้ไม้พายคนตลอดเวลาเพื่อไม่ให้งาไหม้ เมื่องาสุกจะมีกลิ่นหอมและเมล็ดพองตัว จากนั้นนำมาพักไว้ให้เย็น บางครัวเรือนอาจตำงาเล็กน้อยเพื่อให้มีกลิ่นหอมมากขึ้น

นึ่งข้าวเหนียว ▶

ลักษณะของไส้ที่ดี

๑. มีสีออกน้ำตาลทอง

๒. กลิ่นหอมของมะพร้าวและน้ำตาลอ้อย

๓. รสหวานมัน กลมกล่อม

๔. เนื้อไม่แฉะจนเกินไป
สามารถปั้นหรือห่อได้ง่าย

๓. การทำไส้ข้าวโปงจากมะพร้าว

การทำไส้ข้าวโปงจากมะพร้าว เป็นภูมิปัญญาการประกอบอาหารพื้นบ้านที่พบในหลายชุมชนชนบท โดยเฉพาะในพื้นที่ที่นิยมทำ “ข้าวโปง” หรือ “ข้าวแดกงา” เพื่อใช้เป็นอาหารว่าง หรือขนมพื้นถิ่น ไส้มะพร้าวจะช่วยเพิ่มรสชาติหวานมันและกลิ่นหอมให้กับข้าวโปง ทำให้รับประทานง่ายและเก็บรักษาได้นานขึ้น

วัตถุดิบ

๑. มะพร้าวทึนทึกขูดฝอย
๒. น้ำตาลอ้อย หรือน้ำตาลมะพร้าว
๓. งาดำหรืองาขาวคั่ว (ตามชอบ)
๔. เกลือเล็กน้อย
๕. น้ำสะอาดเล็กน้อย

ขั้นตอนการทำ

๑. เตรียมมะพร้าว เลือกมะพร้าวทึนทึกที่มีเนื้อไม่อ่อน หรือแก่เกินไป ขูดเป็นเส้นฝอยเพื่อให้ผัดง่ายและมีเนื้อสัมผัสดี

๒. เคี่ยวน้ำตาล ใส่น้ำตาลอ้อย หรือน้ำตาลมะพร้าวลงในกระทะ เติมน้ำเล็กน้อย แล้วตั้งไฟอ่อน เคี่ยวจนละลายและมีกลิ่นหอม

๓. ผัดมะพร้าว นำมะพร้าวขูดลงผัดกับน้ำตาล ใช้ไฟอ่อน คนสม่ำเสมอไม่ให้ไหม้ เติมเกลือเล็กน้อยเพื่อตัดรสหวาน

๔. ใส่งาคั่ว เมื่อมะพร้าวเริ่มแห้งและเหนียว ใส่งาคั่วลงคลุกเคล้า เพื่อเพิ่มความหอมและคุณค่าทางอาหาร

๕. พักให้เย็น ผัดจนไส้เหนียวพอดี ไม่แฉะ จากนั้นยกลงพักให้เย็น ก่อนนำไปใช้เป็นไส้ข้าวโปง

◀ ไส้ข้าวโปงจากมะพร้าว

๔. การตำข้าวเหนียว

เมื่อข้าวเหนียวสุกแล้ว จะนำลงครกไม้ขนาดใหญ่ขณะยังร้อน ใช้สากไม้ตำจนเมล็ดข้าวเหนียวเริ่มละเอียดและเหนียวเป็นเนื้อเดียวกัน ระหว่างที่ตำให้โรยงาสลับกันไปเรื่อย ๆ เหยาะน้ำเกลือ (เกลือละลายน้ำ) ตำต่อไปเรื่อยจนข้าวเหนียวแหลกเป็นเนื้อเดียวกัน แล้วจึงนำออกมาจากครกปั้นเป็นแผ่นเล็กใส่ไส้มะพร้าวกวนกับน้ำตาลลงไป ขั้นตอนนี้ต้องอาศัยแรงและความชำนาญ จึงมักช่วยกันทำหลายคนในครอบครัว

๕. การปั้นและขึ้นรูป

เมื่อส่วนผสมเข้ากันดีแล้ว จะใช้มือนำข้าวเหนียวที่ตำเสร็จมาปั้น หรือคลึงเป็นแผ่นกลมแบน ขนาดพอเหมาะ หากรับประทานทันทีในลักษณะนุ่มเหนียว เรียกว่า “ข้าวแดกงา” ซึ่งมีรสหวานมันและกลิ่นหอมของงาคั่ว

๖. การตากแห้ง

สำหรับการทำ “ข้าวโปง” จะนำแผ่นข้าวที่ปั้นแล้วไปตากแดดบนกระด้ง หรือเสื่อไม้ไผ่ ประมาณ ๑ - ๒ วัน จนแห้งสนิท การตากแดดช่วยถนอมอาหารและทำให้สามารถเก็บรักษาไว้ได้นาน เหมาะกับวิถีชีวิตชนบทในอดีต

๑. - ๒. ตำข้าวเหนียว ▶

๓. - ๔. ปั้นขึ้นรูป ▶

๑.

๒.

๓.

๔.

๗. การปิ้งข้าวโปง

เมื่อจะรับประทาน ให้นำแผ่นข้าวโปงไปปิ้งบนเตาถ่านด้วยไฟอ่อน แผ่นข้าวจะพองตัวและกรอบ มีกลิ่นหอมของข้าวใหม่และงาคั่ว

ข้าวโปงจะมีรสมัน เค็ม หวาน ข้าวเหนียวไม่ต้องใส่น้ำตาล แต่ใครติดหวานมากจะจิ้มน้ำตาล หรือกินกับน้ำอ้อยก็ไม่ว่ากัน ตำเสร็จกินเลยอร่อยมาก แต่ถ้าจะให้อร่อยมากกว่าก็นำไปตากไว้ให้แห้งแล้วนำมาทอด หรือปิ้งให้หอม ก็จะยิ่งทำให้อร่อยมากขึ้นนั่นเอง

๑.

๒.

๓.

๔.

ข้าวโปง เป็นอาหารพื้นบ้านที่ทำจากข้าวเหนียว นำไปคั่วหรือกวนกับงาและน้ำตาล ใส่เกลือเล็กน้อย แล้วห่อ หรือปั้นเป็นก้อน ถึงแม้จะเป็นของว่างพื้นบ้าน แต่ก็มีคุณค่าทางอาหารค่อนข้างดีเพราะวัตถุดิบหลักมีประโยชน์หลายด้าน ดังนี้

๑. ข้าวเหนียว มีคาร์โบไฮเดรตสูง ช่วยให้พลังงานแก่ร่างกาย เหมาะสำหรับงานที่ใช้แรงหรือช่วงทำกิจกรรมกลางวัน มีวิตามินบี ๑ ช่วยในการทำงานของระบบประสาทและป้องกันโรคเหน็บชา มีโปรตีนเล็กน้อย ช่วยสนับสนุนการซ่อมแซมร่างกาย และมีใยอาหาร (จากข้าวกล้อง หรือข้าวเหนียวไม่ขัดสี) ช่วยเรื่องระบบขับถ่าย

๒. งา มีไขมันดี (ไม่อิ่มตัว) ช่วยในการลดคอเลสเตอรอลในเลือดและบำรุงหัวใจ มีแคลเซียมสูง ช่วยเสริมความแข็งแรงของกระดูกและฟัน มีธาตุเหล็ก ช่วยป้องกันภาวะโลหิตจาง วิตามินอี ช่วยในการต้านอนุมูลอิสระ ชะลอความเสื่อมของเซลล์ และมีสารเซซามิน (Sesamin) มีฤทธิ์ต้านการอักเสบและช่วยบำรุงตับ

๓. น้ำตาลและเกลือ (ปรุงรส) น้ำตาลให้พลังงานเร็ว แต่ควรรับในปริมาณพอเหมาะ เกลือช่วยรักษาสมดุลเกลือแร่ แต่หากรับมากเกินไปอาจเพิ่มความเสี่ยงต่อความดันโลหิตสูง

เมื่อพูดถึงข้าวโปงแล้ว นอกจากจะเป็นขนมพื้นบ้านที่ให้พลังงานสูง บำรุงกระดูก หัวใจ และระบบประสาท เหมาะกินเป็นของว่าง หรือเสบียงระหว่างทำงาน แต่ควรรับประทานในปริมาณพอดี เพราะมีน้ำตาลและพลังงานสูง

◀ ๑. - ๒. ปิ้งข้าวโปง
◀ ๓. ข้าวโปงที่ยังไม่ได้ปิ้ง
◀ ๔. ข้าวโปงที่ปิ้งแล้ว

นอกจากนี้ข้าวโปงยังเป็นของที่ใช้ในพิธีรับขวัญข้าวขึ้นยุ้งในวันขึ้น ๓ ค่ำ เดือน ๓ โดยจะนำข้าวโปงมาปั้นเป็นรูปเครื่องมือเกษตรต่าง ๆ เช่น ไถ คราด เต่า ปลา เป็นต้น

พิธีรับขวัญข้าวแม่โพสพ

คนไทยจะถูกบรรพบุรุษสั่งสอนเสมอว่าให้รู้จักสิ่งที่มีบุญคุณกับเรา ถึงแม้สิ่งเหล่านั้นจะมองไม่เห็นก็ตาม เช่น น้ำ เรียกกันว่า แม่คงคา พื้นดิน เรียกว่า แม่ธรณี ข้าว เรียกว่า แม่โพสพ ทุกสิ่งล้วนมีพระคุณต่อวิถีชีวิตของคนไทยมาตั้งแต่ก่อตั้งขึ้นเป็นชาติไทย ประเพณีการบูชาแม่โพสพ หรือข้าวนั้น คนไทยนิยมทำกันมาช้านาน ถือว่าแม่โพสพมีพระคุณกับคนไทยทั้งประเทศ เพราะข้าวนั้นเลี้ยงคนไทย แม่โพสพจึงมีความหมายอย่างลึกซึ้งและเกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตคนไทยมาโดยตลอด จนเกิดประเพณีบูชาแม่โพสพและขอขมาแม่โพสพหลังการเก็บเกี่ยว คำว่าขวัญ นั้นเชื่อกันว่าสิ่งมีชีวิตไม่ว่าคน หรือสัตว์ หรือพืชจะมีขวัญสิงอยู่ หากแม้นว่าสิ่งมีชีวิตไม่ดีขวัญประจำอยู่ต้องตายลงไป ข้าวเป็นสิ่งมีชีวิตและมีขวัญ ถ้าข้าวไม่มีขวัญ หรือไม่มีการบำรุงขวัญข้าวให้อยู่ประจำ ข้าวจะไม่เจริญงอกงามและอาจตายได้ การทำพิธีขวัญข้าว โดยทำหลังจากการเก็บเกี่ยวแล้ว วันขึ้น ๓ ค่ำ เดือน ๓ ถือเป็นวันสุดท้าย ซึ่งหมายถึงการไหว้แม่โพสพในยุ้งข้าวด้วย หลังจากเอาข้าวออกมาปลูกในปีต่อไป ข้าวจะอุดมสมบูรณ์ สถาบันอุดมศึกษาท้องถิ่นได้มีโอกาสสืบทอดวัฒนธรรม การทำขวัญข้าวที่กำลังจะสูญหายไปนับว่าน่ายกย่องอย่างยิ่ง ชาวนาถือว่าการทำขวัญข้าวเป็นการระลึกถึงบุญคุณของแม่โพสพ และขอขมาแม่โพสพไปในตัว

เพราะการเหยียบย่ำข้าวในนา หรือข้าวที่ตกอยู่เก็บเกี่ยวไม่หมด จะทำให้แม่โพสพโกรธ ข้าวจะไม่บริบูรณ์ในปีต่อไป พิธีกรรมแต่ละท้องที่อาจจะไม่เหมือนกัน เมื่อตอนจะไถ อาจกล่าวว่า ข้าพเจ้าขออาศัยทำกินในแผ่นดินนี้ เกิดมั่งเกิดมี เป็นเศรษฐีบ้านนอก วัวควายเต็มคอก ข้าครอกเต็มเรือน กุมแอกกุมไถ กุมไร่กุมนา คุ้มนอนอัปรีย์ อย่าให้มีเข้ามา สรรพลาภัง ภวันตุเต เมื่อถึงฤดูเก็บเกี่ยวจะยกฟ่อนข้าวไว้บนลานนวดข้าว เรียกว่า พิธีขวัญขึ้นลาน ทำตอนตะวันตกดิน โดยนำขนมต้มขนมบัวลอยใส่ชะลอมมีผ้าขาวคลุมหาบไว้ พร้อมร้องว่าข้าวไปตกหล่นที่ไหน เชิญขึ้นมาบนลาน เชิญแม่โพสพขึ้นมาอยู่บนลาน เดินไปพูดไปในสิ่งมีสิริมงคล เดินไปพูดไปแล้วเก็บรวงข้าวหล่นใส่กระบุงหาบมาที่ลาน การทำขวัญข้าวนับว่าเป็นภูมิปัญญาสำคัญของชาติไทยที่กำลังจะสาบสูญไปจากสังคมไทย เพราะคนไทยลืมความสำคัญเหล่านี้ แม่โพสพอาจจะกลายเป็นเพียงเมล็ดพืชธรรมดา การทำขวัญข้าวอาจหายไปจากสังคมชาวนา เทคโนโลยีเข้ามาแทนที่ความพอเพียงหลีกลี้หนีหายไป คนไทย ฤาจะลืมรากเหง้าของตนเอง ก่อนรับประทานข้าวอาหารหลักของคนไทยทุกครั้ง โปรดสำนึกถึงบุญคุณแม่โพสพบ้าง

สำหรับชาวบ้านนาสนุ่น ข้าวโปงมิใช่เป็นเพียงอาหาร หากแต่เป็น “รสชาติแห่งความทรงจำ” ที่เชื่อมโยงกับภาพของครอบครัว การลงแขกเกี่ยวข้าว เสียงหัวเราะของคนในชุมชน และบรรยากาศของฤดูหนาวในชนบท เด็กหลายคนเติบโตมาพร้อมกับการช่วยผู้ใหญ่ตำข้าวโปง จึงเกิดการจดจำและซึมซับคุณค่าทางวัฒนธรรมโดยไม่รู้ตัว และยังเป็นอาหารพื้นบ้านที่สะท้อนภูมิปัญญาและอัตลักษณ์ของชุมชนเกษตรกรรมได้อย่างชัดเจน ทุกขั้นตอนตั้งแต่การนึ่งข้าว ตำข้าว ตากแดด และปิ้ง ล้วนแสดงถึงความสัมพันธ์ระหว่างคนกับธรรมชาติ ตลอดจนการดำรงชีวิตแบบเรียบง่ายและพึ่งพาตนเองของชาวบ้านในอดีต ซึ่งยังคงได้รับการสืบทอดมาจนถึงปัจจุบัน ถึงแม้ว่าปัจจุบันวิถีชีวิตจะเปลี่ยนแปลงไป แต่ชุมชนยังคงพยายามอนุรักษ์การทำข้าวโปงผ่านกิจกรรมงานบุญ งานวัฒนธรรม และการถ่ายทอดให้เยาวชน เพื่อให้ภูมิปัญญานี้ยังคงอยู่คู่ชุมชนต่อไป

บรรณานุกรม

เอกสรอ้างอิง

กรมส่งเสริมวัฒนธรรม. แนวคิดเกี่ยวกับมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมไทย. กรุงเทพมหานคร: กระทรวงวัฒนธรรม.

ฉัตรทิพย์ นาถสุภา. วัฒนธรรมชุมชนและภูมิปัญญาท้องถิ่น. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์สร้างสรรค์.

บุคคลอ้างอิง

ก้อน บุญหนัก. (๒๕๖๘). อายุ ๗๑ ปี. บ้านเลขที่ ๓๒ หมู่ ๔ ตำบลนาสนุ่น อำเภอศรีเทพ จังหวัดเพชรบูรณ์. สัมภาษณ์, ๒๕ มีนาคม.

คำพันธ์ คำศรี. (๒๕๖๘). อายุ ๕๔ ปี. บ้านเลขที่ ๓๑๑ หมู่ ๑๒ ตำบลนาสนุ่น อำเภอศรีเทพ จังหวัดเพชรบูรณ์. สัมภาษณ์, ๒๕ มีนาคม.

ชง แสงเงิน. (๒๕๖๘). อายุ ๕๔ ปี. บ้านเลขที่ ๑๐๑ หมู่ ๔ ตำบลนาสนุ่น อำเภอศรีเทพ จังหวัดเพชรบูรณ์. สัมภาษณ์, ๒๕ มีนาคม.

ดวงใจ สนุ่นดี. (๒๕๖๘). อายุ ๔๕ ปี. บ้านเลขที่ ๒๗ หมู่ ๓ ตำบลนาสนุ่น อำเภอศรีเทพ จังหวัดเพชรบูรณ์. สัมภาษณ์, ๒๕ มีนาคม.

นวพร นงภา. (๒๕๖๘). อายุ ๕๓ ปี. บ้านเลขที่ ๑๑๘ หมู่ ๓ ตำบลนาสนุ่น อำเภอศรีเทพ จังหวัดเพชรบูรณ์. สัมภาษณ์, ๒๕ มีนาคม.

ศิรินุช ต่ายตระเวณ. (๒๕๖๘). อายุ ๕๔ ปี. บ้านเลขที่ ๑๑๘ หมู่ ๑๓ ตำบลนาสนุ่น อำเภอศรีเทพ จังหวัดเพชรบูรณ์. สัมภาษณ์, ๒๕ มีนาคม.

เสาวลักษณ์ ควบสันเทียะ. (๒๕๖๘). อายุ ๔๐ ปี. บ้านเลขที่ ๔๕ หมู่ ๑๑ ตำบลนาสนุ่น อำเภอศรีเทพ จังหวัดเพชรบูรณ์. สัมภาษณ์, ๒๕ มีนาคม.

เหรียญโปรยทาน
: ภูมิปัญญาท้องถิ่นในงานประเพณีไทย

ผู้เขียน : **ณัฐวดี แก้วบาง**
นักวิชาการวัฒนธรรม สำนักศิลปะและวัฒนธรรม
มหาวิทยาลัยราชภัฏเพชรบูรณ์

ประเพณีไทยถือเป็นรากฐานสำคัญที่สะท้อนถึงวิถีชีวิต ความเชื่อและค่านิยมของสังคมไทย ซึ่งได้รับการสืบทอดต่อเนื่องจากอดีตสู่ปัจจุบัน โดยมีความสัมพันธ์อย่างแนบแน่นกับพระพุทธศาสนาและวิถีชีวิตของผู้คนในแต่ละท้องถิ่น ประเพณีมิได้เป็นเพียงกิจกรรมที่จัดขึ้นตามโอกาสสำคัญเท่านั้น หากยังเป็นกลไกสำคัญในการหล่อหลอมจิตใจของผู้คนให้รู้จักความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ความเสียสละและการอยู่ร่วมกันในสังคมอย่างสงบสุข อีกทั้งยังเป็นพื้นที่แห่งการเรียนรู้ที่ช่วยถ่ายทอดคุณค่าทางวัฒนธรรมจากคนรุ่นหนึ่งไปสู่อีกรุ่นหนึ่งอย่างต่อเนื่อง ในแต่ละภูมิภาคของประเทศไทยล้วนมีประเพณีท้องถิ่นที่สะท้อนเอกลักษณ์และอัตลักษณ์ของชุมชนอย่างชัดเจน ไม่ว่าจะเป็นรูปแบบพิธีกรรม ความเชื่อ หรือกิจกรรมต่าง ๆ ซึ่งสิ่งเหล่านี้มีบทบาทสำคัญในการเชื่อมโยงผู้คนให้เกิดความรัก ความผูกพันและความสามัคคีภายในชุมชน หนึ่งในองค์ประกอบที่พบได้ในหลายพิธีกรรมทางศาสนาและงานบุญของไทย ได้แก่ “เหรียญโปรยทาน” ที่ถือเป็นสัญลักษณ์ของการให้ทานและการแบ่งปันความเป็นสิริมงคลแก่ผู้ร่วมงาน

เหรียญโปรยทาน เกิดจากการนำเหรียญ หรือธนบัตรมาห่อหุ้มด้วยวัสดุต่าง ๆ เช่น กระดาษสี ริบบิ้น หรือวัสดุตกแต่ง ประดิษฐ์เป็นรูปทรงที่สวยงามหลากหลาย เพื่อนำไปใช้โปรยแจกในงานบุญ หรือพิธีกรรมต่าง ๆ ซึ่งแม้จะเป็นเพียงสิ่งของชิ้นเล็ก ๆ แต่กลับมีคุณค่าอย่างลึกซึ้งทั้งในเชิงรูปธรรมที่ถือเป็นสิ่งที่สามารถจับต้องได้ และในเชิงนามธรรมที่สะท้อนถึงศรัทธา ความเชื่อ และการสร้างบุญกุศลตามหลักพระพุทธศาสนา

ในมิติทางวัฒนธรรม เหรียญโปรยทานมิได้เป็นเพียงของแจกในงานบุญ หากแต่เป็นงานหัตถศิลป์ที่มีรากฐานมาจากแนวคิดเรื่อง “การให้ทาน” อันเป็นหลักธรรมสำคัญในพระพุทธศาสนา การให้ทานถือเป็นการแสดงออกถึงความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ความเสียสละ และการแบ่งปันแก่ผู้อื่น เพื่อสร้างกุศลและความเป็นสิริมงคลแก่ตนเองและครอบครัว การโปรยเหรียญในงานบุญจึงเปรียบเสมือนการส่งต่อความปรารถนาดีและความสุขให้แก่ผู้ร่วมงานทุกคน

การโปรยทานจึงเป็นกิจกรรมที่สะท้อนถึงการแบ่งปันโดยไม่หวังผลตอบแทน และมักปรากฏในพิธีกรรมสำคัญที่เกี่ยวข้องกับวัฏจักรชีวิตของคนไทย ไม่ว่าจะเป็นงานบวช งานกฐิน หรืองานศพ ซึ่งล้วนเกี่ยวข้องกับความเชื่อเรื่องการสร้างบุญ การดำเนินชีวิต และความตาย การโปรยเหรียญไม่ได้เป็นเพียงการสร้างความสนุกสนานหรือสีสันให้กับงานเท่านั้น แต่ยังเป็นสัญลักษณ์ของการอุทิศส่วนกุศล การแบ่งปัน และการสืบทอดคุณค่าทางวัฒนธรรมจากรุ่นสู่รุ่นอีกด้วย

ประเภทของเหรียญโปรยทาน

๑. เหรียญโปรยทานในงานบวช มักนิยมใช้ริบบิ้นสีเหลืองทอง หรือสีส้ม ซึ่งเป็นสีที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนา การโปรยทานจะกระทำก่อนนำนาคเข้าโบสถ์ ถือเป็นส่วนหนึ่งของขบวนแห่ที่สืบทอดมาแต่โบราณ

๒. เหรียญโปรยทานในงานมงคลต่าง ๆ เช่น งานทอดกฐิน งานทอดผ้าป่า งานทำบุญขึ้นบ้านใหม่ งานเทศน์มหาชาติ งานบุญประจำปีของวัด และงานแห่เทียนพรรษา เป็นต้น มักใช้สีสันสดใสอ่อนหวาน เช่น สีชมพู สีแดง หรือสีฟ้า เพื่อสร้างบรรยากาศแห่งความรื่นเริงและความเป็นสิริมงคล

๓. เหรียญโปรยทานในงานศพ มักใช้ริบบิ้นสีขาว หรือสีดำ ตามความเชื่อโบราณ ซึ่งเชื่อว่าเป็นการโปรยทานเพื่ออุทิศส่วนกุศลและเปิดทางให้ดวงวิญญาณของผู้ล่วงลับเดินทางไปสู่ภพภูมิที่ดี โดยผู้ที่เก็บเหรียญได้ก็มักนำไปทำบุญต่อเพื่ออุทิศบุญกุศลให้แก่ผู้เสียชีวิตอีกทอดหนึ่ง

๑. การโปรยทานในงานบวช (ภาพ : https://surl.li/xqrjbs) ▶

๒. การโปรยทานในงานกฐิน (ภาพ : https://shorturl.asia/r๘aAI) ▶

๓. การโปรยทานในงานศพ ▶

๑.

๒.

๓.

นอกจากนี้ เหรียญโปรยทานยังมีความสำคัญในด้านสังคมและวัฒนธรรม เพราะเป็นกิจกรรมที่เปิดโอกาสให้คนในครอบครัวและชุมชนได้มีส่วนร่วม ไม่ว่าจะเป็นการช่วยกันพับ ตกแต่ง หรือจัดเตรียมสำหรับงานบุญ ก่อให้เกิดความสามัคคี ความอบอุ่น และความสัมพันธ์อันดีระหว่างผู้คน อีกทั้งยังเป็นการสืบสานภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านงานประดิษฐ์ที่แสดงถึงความประณีต ความคิดสร้างสรรค์ และเอกลักษณ์เฉพาะของแต่ละพื้นที่

◀ การประดิษฐ์เหรียญโปรยทานชุมชนบ้านไร่ ▼

๑.

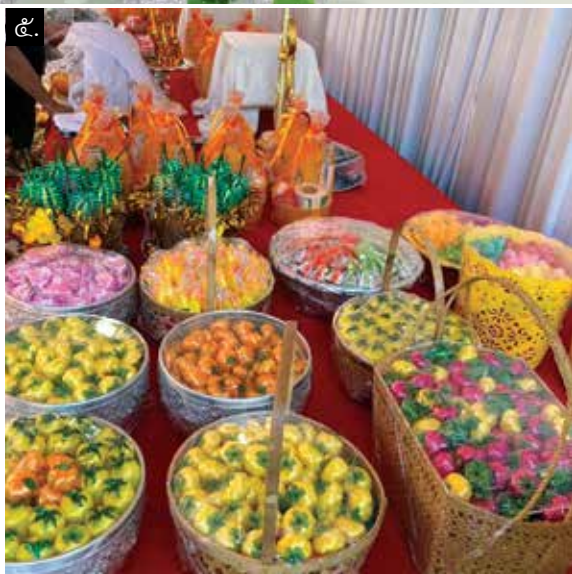
๒.

๓.

๔.

๕.

รูปแบบและพัฒนาการ

หากย้อนกลับไปในอดีต การประดิษฐ์เหรียญโปรยทานมีลักษณะเรียบง่าย เน้นความสะดวกและใช้วัสดุที่หาได้ง่ายในท้องถิ่น เช่น ใบตอง กาบกล้วย ทางมะพร้าว หรือกระดาษพื้นบ้าน พับเป็นรูปทรงพื้นฐานอย่างสี่เหลี่ยมหรือสามเหลี่ยม สะท้อนถึงวิถีชีวิตแบบพอเพียงของคนไทยในอดีต จุดมุ่งหมายสำคัญในขณะนั้นคือการแบ่งปันสิ่งของและสร้างความสุขให้แก่ผู้ร่วมงาน โดยเฉพาะเด็ก ๆ ที่มักรอเก็บเหรียญโปรยทานด้วยความสนุกสนาน

ต่อมาเมื่อสังคมมีการเปลี่ยนแปลงและมีวัสดุสมัยใหม่เข้ามามากขึ้น รูปแบบของเหรียญโปรยทานก็ได้รับการพัฒนาให้มีความสวยงามและหลากหลายมากยิ่งขึ้น มีการใช้กระดาษสีสด ริบบิ้น และวัสดุตกแต่งต่าง ๆ มาประดิษฐ์เป็นรูปดอกไม้ รูปสัตว์ หรือรูปทรงสร้างสรรค์อื่น ๆ ที่ต้องอาศัยความประณีตและทักษะทางศิลปะมากขึ้น จนกลายเป็นงานหัตถศิลป์ที่ได้รับความนิยมอย่างแพร่หลาย นอกจากใช้ในพิธีกรรมทางศาสนาแล้ว ยังสามารถนำไปประยุกต์ใช้เป็นของชำร่วย ของที่ระลึก หรือของตกแต่งในงานพิธีต่าง ๆ ได้อีกด้วย

◀ ๑. - ๒. เหรียญโปรยทานรูปแบบอดีต (ภาพ : ณัฐวดี แก้วบาง)

◀ ๓. เหรียญโปรยทานรูปแบบสมัยใหม่

◀ ๔. - ๕. เหรียญโปรยทานในงานบวช

การประดิษฐ์เหรียญโปรยทานจึงมีคุณค่าและประโยชน์ในหลากหลายด้าน ทั้งด้านศาสนา วัฒนธรรม สังคม และเศรษฐกิจ ในด้านศาสนา เหรียญโปรยทานเป็นสัญลักษณ์ของการให้ทาน ซึ่งเป็นหนึ่งในหลักธรรมสำคัญของพระพุทธศาสนา ผู้ที่ประดิษฐ์และนำไปใช้ในงานบุญจึงได้ร่วมสร้างกุศลและสืบทอดหลักธรรมเรื่องการเสียสละและการแบ่งปัน ในด้านวัฒนธรรม เหรียญโปรยทานถือเป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นที่สะท้อนถึงความละเอียดอ่อนและความประณีตของศิลปะไทย ช่วยอนุรักษ์และสืบสานประเพณีไทยให้คงอยู่ต่อไป และการพับเหรียญโปรยทานยังช่วยฝึกสมาธิ ความอดทน และความละเอียดรอบคอบ ผู้ประดิษฐ์ต้องใช้ความตั้งใจในทุกขั้นตอน ตั้งแต่การพับ การจัดรูปทรง ไปจนถึงการตกแต่ง เป็นกิจกรรมที่ช่วยพัฒนาทักษะด้านศิลปะและความคิดสร้างสรรค์ได้เป็นอย่างดี อีกทั้งยังช่วยสร้างความสามัคคีในครอบครัวและชุมชน เพราะมักเป็นกิจกรรมที่ทำร่วมกันก่อนงานบุญ หรืองานพิธีสำคัญ

ในปัจจุบัน เหรียญโปรยทานยังสามารถต่อยอดในเชิงเศรษฐกิจได้อีกด้วย ผู้ที่มีทักษะในการประดิษฐ์สามารถสร้างรายได้จากการรับทำตามสั่ง การจำหน่ายชุดอุปกรณ์ หรือการเปิดสอนในรูปแบบเวิร์กชอปและคอร์สฝึกอบรม ทำให้งานหัตถกรรมพื้นบ้านชนิดนี้มีมูลค่าเพิ่มและสามารถพัฒนาเป็นอาชีพเสริมได้ แต่เหนือสิ่งอื่นใด การประดิษฐ์เหรียญโปรยทานยังช่วยปลูกฝังคุณธรรมเรื่อง “การให้” โดยเฉพาะในเด็กและเยาวชน เพราะเมื่อได้มีส่วนร่วมในการประดิษฐ์และแจกจ่ายในงานบุญ ก็จะเกิดความเข้าใจถึงคุณค่าของการแบ่งปัน การทำความดี และการอยู่ร่วมกันในสังคมอย่างมีน้ำใจ

รูปแบบเหรียญโปรยทานในปัจจุบัน ▶

ดังนั้น เหรียญโปรยทานจึงมิใช่เพียงงานหัตถศิลป์เพื่อความสวยงาม หากแต่เป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่สะท้อนถึงความศรัทธา ความคิดสร้างสรรค์ และภูมิปัญญาของคนไทยได้อย่างงดงาม อีกทั้งยังเป็นสื่อกลางที่เชื่อมโยงผู้คนในชุมชนให้เกิดความรัก ความร่วมมือ และการสืบทอดคุณค่าทางวัฒนธรรมอันดีงามให้คงอยู่สืบไปในอนาคต

◀ รูปแบบเหรียญโปรยทานในปัจจุบัน

บรรณานุกรม

บุคคลอ้างอิง

ชม แก้วบาง. (๒๕๖๙). อายุ ๖๗ ปี บ้านเลขที่ ๕๐ หมู่ ๑ ตำบลป่าเลา อำเภอเมืองเพชรบูรณ์ จังหวัดเพชรบูรณ์. สัมภาษณ์, ๑๙ มีนาคม.

ชิน พูลมี. (๒๕๖๙). อายุ ๖๕ ปี บ้านเลขที่ ๕๔ ตำบลป่าเลา อำเภอเมืองเพชรบูรณ์ จังหวัดเพชรบูรณ์. สัมภาษณ์, ๑๙ มีนาคม.

ชาลี งามเอี่ยม. (๒๕๖๙). อายุ ๘๖ ปี บ้านเลขที่ ๔๙ ตำบลป่าเลา อำเภอเมืองเพชรบูรณ์ จังหวัดเพชรบูรณ์. สัมภาษณ์, ๑๙ มีนาคม.

ทัศนีย์ แก้วใหญ่. (๒๕๖๙). อายุ ๔๒ ปี บ้านเลขที่ ๑๓๑ หมู่ ๑ ตำบลป่าเลา อำเภอเมืองเพชรบูรณ์ จังหวัดเพชรบูรณ์. สัมภาษณ์, ๑๙ มีนาคม.

ภูมิปัญญาการทำขี้ปู
: อาหารพื้นบ้านไทยจากปูนา

ผู้เขียน : **มนชยา คลายโศก**
นักวิชาการวัฒนธรรม สำนักศิลปะและวัฒนธรรม
มหาวิทยาลัยราชภัฏเพชรบูรณ์

อาหารพื้นบ้านไทย ถือเป็นหนึ่งในวัฒนธรรมที่ควรค่าแก่การอนุรักษ์สืบทอด เพราะนอกจากจะมีเอกลักษณ์ที่แตกต่างเฉพาะตัวแล้วยังเป็นสิ่งสะท้อนเรื่องราววิถีวิตของคนในพื้นที่นั้น ๆ ได้เป็นอย่างดี เนื่องจากอาหารพื้นบ้านส่วนใหญ่เกิดจากการนำวัตถุดิบที่หาได้ง่ายในพื้นที่ของตนมาประกอบอาหารเพื่อรับประทานกันในครัวเรือน เช่น บางชุมชนมีบ้านเรือนอยู่ใกล้กับแม่น้ำจึงหาจับสัตว์น้ำได้ง่าย ก็จะมีอาหารพื้นบ้านที่ใช้ปลาเป็นวัตถุดิบหลัก หรือบางพื้นที่ปลูกผลไม้เยอะ จึงมีการนำผลไม้มาประกอบอาหารได้หลากหลายเมนู อาหารพื้นบ้านจึงมีเสน่ห์แตกต่างกันออกไปตามบริบทของท้องถิ่น

จังหวัดเพชรบูรณ์มีภูมิประเทศที่เหมาะแก่การทำการเกษตร ประชาชนส่วนใหญ่จึงประกอบอาชีพเกษตรกรรมเป็นหลัก เช่น ทำนา ทำไร่ และการเพาะปลูกพืชต่าง ๆ ตามฤดูกาล วิถีชีวิตความเป็นอยู่ของชาวบ้านจึงผูกพันกับวิถีการเกษตรอย่างแยกไม่ออก สมัยก่อนนั้น ข้าวปลาอาหารที่นำมาบริโภคในครอบครัวก็หาได้ง่ายโดยไม่ต้องซื้อ เพราะเมื่อถึงช่วงฤดูทำนา ซึ่งเป็นช่วงที่ท้องนาจะอุดมสมบูรณ์ไปด้วยสิ่งมีชีวิต ชาวบ้านจะได้กุ้ง หอย ปู ปลา มาประกอบอาหารในครัวเรือน และหนึ่งในวัตถุดิบที่พบมากก็คือ ปูนา

ปูนา เป็นสัตว์น้ำจืดที่พบได้ทั่วไปตามท้องนา หนองน้ำ และพื้นที่ชุ่มน้ำ โดยเฉพาะในช่วงฤดูทำนา เนื่องด้วยปูนามีความสัมพันธ์กับระบบนิเวศของนาข้าว ทั้งในด้านที่เป็นประโยชน์และโทษต่อการทำนาในเวลาเดียวกันขึ้นอยู่กับปริมาณและการจัดการในพื้นที่นา หากมีในปริมาณเหมาะสม ปูนาจะช่วยรักษาสมดุลของระบบนิเวศ และเพิ่มความอุดมสมบูรณ์ให้แก่ดิน แต่หากในแปลงนาใดมีปูนาจำนวนมากเกินไป ปูนาก็จะกัดกินต้นกล้า หรือยอดอ่อนของต้นข้าว โดยเฉพาะในระยะปักดำ หรือระยะต้นอ่อน ทำให้ต้นข้าวเสียหาย อาจส่งผลเสียต่อผลผลิตข้าวได้ เกษตรกรจึงจัดหาวิธีจัดการการปูนาอย่างสมดุล เพื่อควบคุมจำนวนปูนาอย่างเหมาะสม และเกิดประโยชน์สูงสุดต่อการทำนาและสิ่งแวดล้อมโดยรวม ซึ่งวิธีที่ง่ายและไม่ทำลายระบบนิเวศด้วยสารเคมี คือ การจับปูนา มาประกอบอาหารบริโภคในครัวเรือน

ปูนาสามารถนำมาประกอบอาหารพื้นบ้านได้หลากหลายเมนู เช่น แกงปูนา ยำปูนา อ่องมันปู ลาบปูนา ก้อยปูนา ปูนาย่าง ปูนาทอด เป็นต้น นอกจากจะเป็นวัตถุดิบสำคัญในอาหารพื้นบ้านแล้ว ปูนายังเป็นแหล่งอาหารที่มีคุณค่าทางโภชนาการสูง มีสารอาหารที่เป็นประโยชน์ต่อร่างกายหลายชนิด โดยเฉพาะโปรตีน ซึ่งมีส่วนช่วยในการเสริมสร้างและซ่อมแซมส่วนที่สึกหรอของร่างกาย อีกทั้งยังมีแคลเซียมในปริมาณสูง โดยเฉพาะบริเวณกระดองและส่วนเปลือก ซึ่งช่วยเสริมสร้างกระดูกและฟันให้แข็งแรง และลดความเสี่ยงของโรคกระดูกพรุน นอกจากนี้ยังมีแร่ธาตุสำคัญ ได้แก่ ฟอสฟอรัส ธาตุเหล็ก และแมกนีเซียม ที่ช่วยในการสร้างเม็ดเลือด การทำงานของระบบประสาท และการทำงานของกล้ามเนื้อ นอกจากนี้ ปูนายังเป็นอาหารที่มีไขมันต่ำ จึงเหมาะสำหรับผู้ที่ต้องการควบคุมน้ำหนัก หรือดูแลสุขภาพ อีกทั้งยังมีกรดอะมิโนจำเป็นที่ช่วยเสริมสร้างภูมิคุ้มกัน และช่วยในการเจริญเติบโตของร่างกาย

แม้ว่าปูนาจะมีคุณค่าทางอาหารสูง แต่การบริโภคควรคำนึงถึงความสะอาดและความปลอดภัย เนื่องจากปูนาที่อาศัยอยู่ในแหล่งน้ำที่ปนเปื้อนสารเคมีทางการเกษตร หรือเชื้อโรค อาจส่งผลกระทบต่อสุขภาพได้ เพราะปูนาอาจเป็นพาหะของเชื้อจุลินทรีย์และพยาธิบางชนิด โดยเฉพาะพยาธิใบไม้ปอด ซึ่งสามารถเข้าสู่ร่างกายได้จากการบริโภคปูดิบหรือปรุงไม่สุก ส่งผลให้เกิดอาการไอเรื้อรัง เจ็บหน้าอก หรือภาวะแทรกซ้อนในระบบทางเดินหายใจได้ อีกทั้งยังอาจพบการปนเปื้อนของแบคทีเรียจากแหล่งน้ำสกปรก ซึ่งอาจก่อให้เกิดโรคทางเดินอาหารและอาหารเป็นพิษได้ ดังนั้น ควรเลือกปูนาจากแหล่งธรรมชาติที่สะอาด และปรุงให้สุกก่อนรับประทานทุกครั้ง เพื่อให้ได้รับประโยชน์ทางโภชนาการอย่างปลอดภัยและเหมาะสม

บางปีมีปูนาจำนวนมากเกินที่จะบริโภคได้หมด ชาวบ้านจึงนำมาผ่านกรรมวิธีการถนอมอาหารไว้สำหรับรับประทานได้นาน ๆ เช่น นำปูนามาดองเป็นปูเค็มไว้สำหรับใส่ส้มตำ และการนำปูนามาแปรรูปเป็นผลิตภัณฑ์พื้นบ้าน เช่น ขี้ปู หรือ น้ำปู๋ ซึ่งเป็นเครื่องปรุงรสพื้นบ้านที่ได้รับความนิยม และสะท้อนถึงภูมิปัญญาด้านการถนอมอาหารของชุมชนท้องถิ่นที่สามารถเก็บไว้ได้นานหลายเดือน

“ขี้ปู” ถือเป็นอาหารพื้นบ้านจากภูมิปัญญาท้องถิ่นที่สะท้อนให้เห็นถึงวิถีชีวิตในชุมชนเกษตรกรรม พบมากในภาคเหนือและภาคอีสาน โดยเป็นการนำทรัพยากรที่มีในท้องถิ่น คือ ปูนา มาแปรรูปเป็นอาหาร และจังหวัดเพชรบูรณ์ก็เป็นหนึ่งพื้นที่ที่พบการบริโภคขี้ปูเช่นเดียวกัน ซึ่ง “ขี้ปู” มีชื่อเรียกต่างกันไปในแต่ละพื้นที่ ทางภาคเหนือเรียกว่า “น้ำปู๋” ภาคกลางบางพื้นที่ เรียกว่า “มันปูนา” หรือ “น้ำปูนา” และภาคอีสาน ก็เรียกว่า “ขี้ปู” เช่นเดียวกับจังหวัดเพชรบูรณ์

“ขี้ปู” เกิดจากการนำปูนามาผ่านกระบวนการด้วยวิธีพื้นบ้านจนได้ออกมาเป็น “ขี้ปู” ซึ่งมีลักษณะเนื้อข้นเหนียว สีดำ มีกลิ่นหอมเฉพาะตัวเป็นเอกลักษณ์ รสชาติออกไปทางเค็ม มัน และกลมกล่อม นำไปรับประทาน หรือประกอบอาหารได้หลากหลาย เช่น น้ำพริกขี้ปูรับประทานกับผักสด แกงหน่อไม้ใส่ขี้ปู น้ำปลาหวานใส่ขี้ปูสำหรับจิ้มกับมะม่วง หรือจะเป็นส้มตำใส่ขี้ปู ตำแตงใส่ขี้ปู ตำส้มโอใส่ขี้ปู ช่วยเพิ่มกลิ่นและรสชาติเฉพาะตัวที่หลายคนชื่นชอบ

ภูมิปัญญาวิธีการทำขี้ปูในอดีตถูกถ่ายทอดจากคนรุ่นเก่าสู่คนรุ่นใหม่มาจนถึงปัจจุบัน จากปู่ย่าตายาย มาสู่รุ่นแม่ส่งต่อมารุ่นลูกรุ่นหลานจนถึงทุกวันนี้ เพื่อสืบทอดภูมิปัญญาการทำขี้ปูไว้สำหรับรับประทานกันในครัวเรือน ซึ่งอาจมีรายละเอียดวิธีการทำแตกต่างกันบ้างเล็กน้อยตามท้องถิ่นนั้น ๆ

ในที่นี้ขอนำเสนอวิธีการทำขี้ปูที่เรียบง่ายแบบภูมิปัญญาพื้นบ้านของชาวบ้าน บ้านคลองมะนาว ตำบลท่าพล อำเภอเมืองเพชรบูรณ์จังหวัดเพชรบูรณ์ (สูตรโดย ยายสมสี เฮ้าปาน) ดังนี้

วัตถุดิบและอุปกรณ์

ปูนาสด ตะไคร้ ใบเตย กะละมัง ครก หม้อ กระชอน เตาฟืน

ขั้นตอนการทำขี้ปู

๑. เมื่อได้ปูนามาแล้ว คัดเฉพาะปูที่มีความสด จากนั้นนำมาล้างด้วยน้ำสะอาดหลาย ๆ ครั้ง เพื่อชำระล้างคราบดินโคลนและสิ่งสกปรกที่ติดอยู่ตามกระดองและก้ามปูให้สะอาดหมดจด

๒. เมื่อล้างทำความสะอาดเรียบร้อยแล้ว ให้นำปูนามาแกะแยกส่วนกระดองออกจากลำตัว เพื่อเตรียมนำไปตำและสกัดน้ำปู

๓. เตรียมสมุนไพรพื้นบ้าน ได้แก่ ตะไคร้ และใบเตย โดยนำมาซอยให้ละเอียดพอประมาณเพื่อใช้ตำรวมกับปูนา ซึ่งสมุนไพรทั้งสองชนิดนี้ นอกจากจะช่วยดับกลิ่นคาวได้เป็นอย่างดีแล้วยังช่วยเพิ่มกลิ่นหอม ทำให้ขี้ปูมีกลิ่นหอมน่ารับประทานยิ่งขึ้น ซึ่งสูตรอื่นอาจใส่สมุนไพรชนิดอื่นได้ แล้วแต่ความชอบของแต่ละคน

๑. - ๒. คัดเลือกปูนาและล้างปูนา ▶

๓. - ๔. แกะปูแยกส่วน ▶

๕ - ๖. เตรียมสมุนไพร ▶

๑.

๒.

๓.

๔.

๕.

๖.

১.

২.

৩.

৪.

৫.

๔. เมื่อเตรียมวัตถุดิบพร้อมแล้ว ให้นำปูที่แกะเตรียมไว้มาตำในครกพร้อมตะไคร้และใบเตยที่ซอยไว้ ตำจนส่วนผสมทั้งหมดละเอียดเป็นเนื้อเดียวกัน ระหว่างตำอาจเติมน้ำสะอาดเล็กน้อย เพื่อช่วยให้สามารถคั้นน้ำปูออกมาได้ง่ายยิ่งขึ้น

๕. หลังจากตำจนได้ที่แล้ว ให้นำส่วนผสมมากรองผ่านกระชอน หรือผ้าขาวบาง กรองเอาเฉพาะน้ำปูออกจากกาก อาจจะกรองหลายรอบเพื่อให้ได้น้ำปูที่เข้มข้นและมีเนื้อสัมผัสเนียนละเอียด

๖. นำน้ำปูที่กรองได้ใส่ลงในภาชนะที่สะอาดและมีฝาปิดมิดชิด หมักทิ้งไว้ประมาณ ๑ คืน เพื่อช่วยให้น้ำปูเกิดการพัฒนารสชาติและมีกลิ่นหอมเฉพาะตัว

◀ ๑. - ๓. ตำปูนาพร้อมกับสมุนไพร

◀ ๔. - ๖. กรองน้ำปู

๗. เช้าของวันรุ่งขึ้นให้นำน้ำปูเทลงในกระทะ ตั้งไฟอ่อนถึงปานกลาง แล้วเคี่ยวอย่างช้า ๆ พร้อมหมั่นคนอยู่เสมอ เพื่อป้องกันไม่ให้น้ำปูติดก้นกระทะ หรือเกิดการไหม้ซึ่งอาจส่งผลต่อกลิ่นและรสชาติของขี้ปูได้

๘. ระหว่างการเคี่ยวในกระทะ น้ำจะค่อย ๆ ระเหยออก จนน้ำปูเริ่มเปลี่ยนสภาพจากน้ำเป็นเนื้อข้นเหนียว มีสีดำเข้มเป็นมันเงา ลักษณะดังกล่าวบ่งบอกว่าขี้ปูได้ผ่านการเคี่ยวจนได้ที่และพร้อมสำหรับการนำไปใช้ประกอบอาหาร ซึ่งใช้เวลาประมาณ ๑ - ๓ ชั่วโมงในการเคี่ยว การเคี่ยวขี้ปูเป็นขั้นตอนที่ก่อให้เกิดกลิ่นเฉพาะตัวค่อนข้างรุนแรง โดยมีกลิ่นคาวจัดจากการนำปูนามาบด ต้ม และเคี่ยวเป็นเวลานาน กลิ่นดังกล่าวนี้สามารถฟุ้งกระจายไปในบริเวณกว้าง โดยเฉพาะในชุมชนที่บ้านเรือนตั้งอยู่ใกล้กัน ด้วยเหตุนี้ จึงอาจจะมีการขอความร่วมมือจากชาวบ้านให้ต้มและเคี่ยวขี้ปูนอกเขตชุมชนหมู่บ้าน หรือบริเวณที่ห่างไกลจากชุมชน เพื่อป้องกันไม่ให้กลิ่นรบกวนผู้อยู่อาศัยโดยรอบ อย่างไรก็ตามการทำขี้ปูแบบดั้งเดิมนี้ก็ยังเป็นวิถีชีวิตภูมิปัญญาพื้นบ้าน และความสัมพันธ์ของผู้คนในชุมชนที่ต้องอาศัยความเข้าใจและการอยู่ร่วมกันอย่างเกื้อกูล แม้ว่ากลิ่นของขี้ปูจะเป็นเอกลักษณ์ที่หลายคนคุ้นเคย แต่สำหรับผู้ที่ไม่คุ้นชินอาจรู้สึกว่ามีกลิ่นรุนแรง จึงทำให้การผลิตขี้ปู ต้องคำนึงถึงผลกระทบต่อสังคมและชุมชนควบคู่กันไปด้วย

นำน้ำปูลงเคี่ยวในกระทะ ▶

๑.

๒.

๓.

๙. เมื่อเคี่ยวจนได้ขี้ปูตามลักษณะที่ต้องการแล้ว ให้ยกลงจากเตาและพักไว้จนเย็นสนิท จากนั้นจึงตักบรรจุลงในกระปุก หรือภาชนะที่มีฝาปิดแน่นหนา เพื่อรักษาคุณภาพของกลิ่นและรสของขี้ปูให้คงอยู่ได้นาน ซึ่งหากมีการเก็บรักษาอย่างเหมาะสม สามารถเก็บไว้รับประทานได้ตลอดทั้งปี

เมนูอาหารพื้นบ้านที่นิยมใช้ขี้ปูเป็นส่วนประกอบมากที่สุด ได้แก่ น้ำพริกขี้ปู มักรับประทานคู่กับหน่อไม้ต้ม ผักสด และผักลวก นอกจากนี้ยังนิยมนำขี้ปูไปปรุงร่วมกับอาหารอื่น ๆ เช่น ส้มตำ และยำผักพื้นบ้าน เพื่อเพิ่มความหอมและรสชาติที่เข้มข้นมากยิ่งขึ้น อีกทั้งยังช่วยเพิ่มความกลมกล่อมให้กับอาหารพื้นบ้านได้เป็นอย่างดี

ในส่วนของอาหารประเภทแกง ขี้ปูยังถูกนำมาใช้เป็นเครื่องปรุงในแกงพื้นบ้าน อาทิ แกงหน่อไม้ ซึ่งช่วยเพิ่มรสชาติให้กลมกล่อมและมีเอกลักษณ์เฉพาะของอาหาร อีกทั้งยังมีการประยุกต์ใช้ขี้ปูในการทำน้ำปลาหวานที่ใส่ขี้ปูแทนปลาร้าหรือกะปิ สะท้อนถึงความหลากหลายในการใช้ประโยชน์จากวัตถุดิบพื้นถิ่นได้อย่างเหมาะสม

◀ ขี้ปูที่เคี่ยวจนได้ลักษณะข้นเหนียวสีดำ

ปัจจุบันปูนามีปริมาณลดลงอย่างต่อเนื่องในหลายพื้นที่ของจังหวัดเพชรบูรณ์ เนื่องมาจากการเปลี่ยนแปลงของสภาพแวดล้อมและวิถีการทำเกษตรกรรม โดยเฉพาะการใช้สารเคมีทางการเกษตร เช่น ยาฆ่าแมลง ยาปราบศัตรูพืช และปุ๋ยเคมี ซึ่งส่งผลกระทบต่อระบบนิเวศในนาข้าวและแหล่งน้ำธรรมชาติ ทำให้ปูนาในพื้นที่ลดจำนวนลงอย่างเห็นได้ชัด และหากในพื้นที่นั้นมีการใช้สารเคมีทางการเกษตรอย่างต่อเนื่องเป็นเวลานานก็อาจมีการปนเปื้อนของสารอันตรายและเชื้อโรคบางชนิดที่ส่งผลกระทบต่อสุขภาพของผู้บริโภค ซึ่งสารปนเปื้อนที่พบได้ในปูนา ได้แก่ สารเคมีกำจัดศัตรูพืช ยาฆ่าแมลง และปุ๋ยเคมี ซึ่งเกิดจากการสะสมในแหล่งน้ำและดินบริเวณพื้นที่เกษตรกรรม โดยปูนาจะดูดซึม หรือสะสมสารเหล่านี้ไว้ในร่างกาย เมื่อมนุษย์บริโภคปูนาที่มีสารตกค้างในปริมาณมาก อาจส่งผลกระทบต่อระบบประสาท ระบบทางเดินอาหาร ตับ และไตได้

ชาวบ้านและเกษตรกรบางส่วนจึงเริ่มหันมาเลี้ยงปูนาเพื่อใช้บริโภคภายในครัวเรือน รวมถึงเพื่อการจำหน่ายและนำมาแปรรูปเป็น “ขี้ปู” การเลี้ยงปูนาถือเป็นอีกแนวทางหนึ่งในการอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรปูนาในธรรมชาติ อีกทั้งยังช่วยสร้างรายได้เสริมให้แก่ครัวเรือนในชุมชน ซึ่งต้นทุนในการเลี้ยงไม่สูงมากนัก ซึ่งการเลี้ยงปูนายังเป็นการส่งเสริมการเกษตรแบบพึ่งพาธรรมชาติ ลดการจับปูนาจากแหล่งธรรมชาติในปริมาณมาก และยังช่วยสืบสานภูมิปัญญาอาหารพื้นบ้านของชุมชนให้คงอยู่ต่อไป โดยเฉพาะการนำปูนามาแปรรูปเป็นขี้ปู อาหารพื้นบ้านที่เป็นเอกลักษณ์ของท้องถิ่น สะท้อนถึงวิถีชีวิตและวัฒนธรรมของชุมชนเกษตรกรรมไทยได้อย่างชัดเจน

การแปรรูปปูนาเป็นขี้ปู ถือเป็นวิธีการถนอมอาหารพื้นบ้านที่ช่วยยืดอายุการบริโภค และยังเป็นการสร้างเอกลักษณ์ด้านอาหารประจำท้องถิ่นที่สืบทอดจากรุ่นสู่รุ่น ปัจจุบันในบางชุมชนมีการยกระดับขี้ปูให้เป็นผลิตภัณฑ์พื้นบ้านที่มีมูลค่าทางเศรษฐกิจ มีการพัฒนากระบวนการผลิตให้สะอาดและได้มาตรฐานมากขึ้น รวมถึงนำไปต่อยอดเป็นสินค้าอาหารพื้นถิ่นที่ช่วยส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมได้ ขี้ปู จึงไม่ได้เป็นเพียงอาหารเท่านั้น แต่ยังเป็นส่วนหนึ่งของวิถีชีวิต วัฒนธรรม และอัตลักษณ์ของชุมชน ซึ่งสะท้อนความสัมพันธ์ระหว่างคนกับธรรมชาติ รวมถึงภูมิปัญญาด้านอาหารพื้นบ้านของไทย

บรรณานุกรม

บุคคลอ้างอิง

สมสี เฮ้าปาน. (๒๕๖๙). อายุ ๙๓ ปี. บ้านเลขที่ ๒๕ หมู่ ๘ ตำบลท่าพล อำเภอเมืองเพชรบูรณ์ จังหวัดเพชรบูรณ์. สัมภาษณ์, ๑๔ กันยายน.

เสาร์ มหาวัน. (๒๕๖๙). อายุ ๘๓ ปี. บ้านเลขที่ ๑๒๗ หมู่ ๘ ตำบลท่าพล อำเภอเมืองเพชรบูรณ์ จังหวัดเพชรบูรณ์. สัมภาษณ์, ๑๔ กันยายน.

นิตยา คลายโศก. (๒๕๖๙). อายุ ๖๓ ปี. บ้านเลขที่ ๒๕ หมู่ ๘ ตำบลท่าพล อำเภอเมืองเพชรบูรณ์ จังหวัดเพชรบูรณ์. สัมภาษณ์, ๑๖ กันยายน.

อุทัย กองทูล. (๒๕๖๙). อายุ ๗๓ ปี. บ้านเลขที่ ๙๙/๑ หมู่ ๘ ตำบลท่าพล อำเภอเมืองเพชรบูรณ์ จังหวัดเพชรบูรณ์. สัมภาษณ์, ๑๖ กันยายน.

สำราญ เฮ้าปาน. (๒๕๖๙). อายุ ๖๓ ปี. บ้านเลขที่ ๒๕/๑ หมู่ ๘ ตำบลท่าพล อำเภอเมืองเพชรบูรณ์ จังหวัดเพชรบูรณ์. สัมภาษณ์, ๑๘ กันยายน.

สุนทรียภาพของชีวิตตามวิถีวัฒนธรรม สู่ชุมชนต้นแบบหนองนารี

ผู้เขียน : **ผู้ช่วยศาสตราจารย์จันทร์พิมพ์ มีเปี่ยม**
(ผู้อำนวยการสำนักศิลปะและวัฒนธรรม)
ผู้ช่วยศาสตราจารย์ปาริชาติ ลาจันนนท์
(อาจารย์ประจำสาขาวิชานาฏศิลป์และศิลปะการแสดง)
อาจารย์อังคณา จันทร์แสงศรี
(อาจารย์ประจำสาขาวิชานาฏศิลป์และศิลปะการแสดง)
มหาวิทยาลัยราชภัฏเพชรบูรณ์

“สุนทรียภาพของชีวิต” มิได้หมายถึงเพียงความงดงามทางศิลปะหรือภูมิทัศน์เท่านั้น หากแต่หมายรวมถึงความงดงามของวิถีชีวิต ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ ตลอดจนคุณค่าทางวัฒนธรรมที่หล่อหลอมให้ชุมชนดำรงอยู่อย่างสมดุลและยั่งยืน ชุมชนหนองนารี ตำบลสะเดียง อำเภอเมืองเพชรบูรณ์ จังหวัดเพชรบูรณ์ เป็นพื้นที่ที่สะท้อนให้เห็นถึงการดำรงชีวิตบนฐานของภูมิปัญญาท้องถิ่นและความผูกพันกับทรัพยากรธรรมชาติ โดยเฉพาะ “หนองนารี” แหล่งน้ำธรรมชาติขนาดใหญ่ที่เปรียบเสมือนหัวใจของชุมชน

ตลอดระยะเวลาหลายทศวรรษ หนองนารีมิได้เป็นเพียงแหล่งน้ำเพื่อการอุปโภคบริโภค หรือการเกษตรเท่านั้น แต่ยังเป็นศูนย์กลางของกิจกรรมทางสังคม วัฒนธรรม และเศรษฐกิจของประชาชนในพื้นที่ ความเปลี่ยนแปลงจากชุมชนเกษตรกรรมดั้งเดิมสู่พื้นที่สาธารณะและศูนย์กลางนันทนาการของเมืองเพชรบูรณ์ แสดงให้เห็นถึงพลังของชุมชนในการปรับตัว โดยยังคงรักษารากเหง้าทางวัฒนธรรมและอัตลักษณ์ของตนไว้ได้อย่างงดงาม

บทความนี้มุ่งศึกษาสุนทรียภาพของชีวิตตามวิถีวัฒนธรรมของชุมชนต้นแบบหนองนารี ทั้งในมิติของประวัติศาสตร์ วิถีชีวิต ภูมิปัญญาท้องถิ่น ทรัพยากรธรรมชาติ และบทบาทในการพัฒนาชุมชน เพื่อสะท้อนให้เห็นถึงศักยภาพของหนองนารีในฐานะ “ชุมชนต้นแบบ” ที่ผสมผสานความงดงามทางธรรมชาติ วัฒนธรรม และการมีส่วนร่วมของคนในชุมชนอย่างกลมกลืน

ความเป็นมาของชุมชนหนองนารี

ชุมชนหนองนารีตั้งอยู่ในเขตตำบลสะเดียง อำเภอเมืองเพชรบูรณ์ จังหวัดเพชรบูรณ์ เป็นชุมชนที่มีพัฒนาการสัมพันธ์กับแหล่งน้ำธรรมชาติขนาดใหญ่ที่เรียกว่า “หนองนารี” ซึ่งเป็นทั้งศูนย์กลางทางภูมิศาสตร์และวิถีชีวิตของผู้คนในพื้นที่มาตั้งแต่อดีต ลักษณะพื้นที่เดิมเป็นที่ลุ่ม มีหนองน้ำ และพื้นที่นาโดยรอบ ประชาชนส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเกษตรกรรม อาศัยน้ำจากหนองนารีเพื่อการเพาะปลูก การอุปโภคบริโภค และการดำรงชีวิต จึงเกิดการตั้งถิ่นฐานกระจายตัวโดยรอบแหล่งน้ำชื่อ “หนองนารี” สันนิษฐานว่ามาจากคำว่า “หนอง” ซึ่งหมายถึง แหล่งน้ำธรรมชาติขนาดใหญ่

◀ บึงบัวหนองนารี ตำบลสะเดียง อำเภอเมืองเพชรบูรณ์ จังหวัดเพชรบูรณ์

ส่วนคำว่า “นารี” มาจากพื้นที่ที่เป็นนาและมีลักษณะเป็นวงรี รวมถึงความงดงาม ความอุดมสมบูรณ์ ชื่อดังกล่าวจึงสะท้อนความสัมพันธ์กับธรรมชาติแวดล้อมที่มีมาอย่างยาวนาน

หนองนารีเป็นหนองน้ำเก่าแก่ในสมัยจอมพล ป. พิบูลสงคราม ได้พัฒนาขึ้นเพื่อใช้เป็นแหล่งเก็บน้ำสำรองในภาวะสงคราม ในช่วงสงครามโลกครั้งที่ ๒ ระหว่าง พ.ศ. ๒๔๘๔ - ๒๔๘๘ ณ พื้นที่หนองนารีได้รับการพัฒนาในเชิงยุทธศาสตร์ โดยมีการขุดลอกและดำเนินการปรับปรุงพื้นที่เพื่อใช้เป็นแหล่งกักเก็บน้ำสำรองสำหรับการดำรงชีวิตและภารกิจด้านความมั่นคง ถือเป็นจุดเริ่มต้นของการพัฒนาแหล่งน้ำอย่างเป็นระบบ ภายหลังสงครามประชาชนเริ่มเข้ามาตั้งถิ่นฐานถาวรมากขึ้น เกิดการรวมกลุ่มเป็นหมู่บ้านในเขตตำบลสะเดียง มีการแต่งตั้งผู้นำชุมชน เช่น ผู้ใหญ่บ้านและกำนัน พร้อมทั้งมีการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐาน เช่น ถนน ระบบสาธารณูปโภค และระบบบริหารจัดการน้ำ

ตั้งแต่ ปี พ.ศ. ๒๕๒๐ เป็นต้นมา หนองนารีได้รับการพัฒนาเป็นแหล่งน้ำสาธารณะขนาดใหญ่ มีโครงการพัฒนาด้านสิ่งแวดล้อมและภูมิทัศน์จากภาครัฐ จนกลายเป็นสวนสาธารณะสำคัญของจังหวัดเพชรบูรณ์ ปัจจุบันหนองนารีมีพื้นที่รวมประมาณ ๓๑๕ ไร่ แบ่งเป็นพื้นที่น้ำประมาณ ๒๐๐ ไร่ และพื้นที่อื่น ๆ ซึ่งประกอบด้วยพื้นที่ป่าไม้ ถนน สวนหย่อม และพื้นที่นันทนาการ

ด้านพัฒนาการทางประวัติศาสตร์และอัตลักษณ์ชุมชน

พัฒนาการของชุมชนหนองนารีสามารถแบ่งออกเป็นหลายช่วงสำคัญ โดยแต่ละช่วงสะท้อนถึงการเปลี่ยนแปลงทางสังคม เศรษฐกิจ และวัฒนธรรมของชุมชนอย่างชัดเจน

ในช่วงก่อน ปี พ.ศ. ๒๔๘๐ ชุมชนมีลักษณะเป็นการตั้งถิ่นฐานแบบเครือญาติ ผู้คนใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการดำรงชีวิต เช่น การทำนาอาศัยน้ำฝน การจับปลาแบบพื้นบ้านด้วยไซ ลอบ และแห รวมถึงการใช้ทรัพยากรธรรมชาติอย่างรู้คุณค่า วิถีชีวิตดังกล่าวสะท้อนความสัมพันธ์อันใกล้ชิดระหว่างคนกับธรรมชาติ

ต่อมาในช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่ ๒ จนถึงประมาณ ปี พ.ศ. ๒๕๒๐ ชุมชนเริ่มมีการขยายตัว มีการรวมกลุ่มเป็นหมู่บ้านอย่างเป็นทางการ ระบบการบริหารชุมชนได้รับการพัฒนา มีผู้นำท้องถิ่นที่ทำหน้าที่ดูแลทรัพยากรน้ำและความสงบเรียบร้อยของชุมชน หนองนารีจึงกลายเป็นศูนย์กลางของการดำรงชีวิตทั้งในด้านเกษตรกรรมและการอุปโภคบริโภค

เมื่อเมืองเพชรบูรณ์เริ่มขยายตัวในช่วง ปี พ.ศ. ๒๕๒๐ - ๒๕๔๐ พื้นที่หนองนารีได้รับการพัฒนาให้เป็นสวนสาธารณะ มีการปรับภูมิทัศน์ ปลูกต้นไม้ และพัฒนาเส้นทางคมนาคม ทำให้ชุมชนสามารถเชื่อมโยงกับเขตเมืองได้สะดวกยิ่งขึ้น แม้จะมีความเป็นเมืองเข้ามามากขึ้น แต่ชุมชนยังคงรักษาวิถีวัฒนธรรมดั้งเดิมและความสัมพันธ์แบบเครือญาติไว้ได้

ปัจจุบันหนองนารีมิใช่เพียงพื้นที่สาธารณะของจังหวัดเพชรบูรณ์เท่านั้น แต่ยังเป็นพื้นที่แห่งความทรงจำและอัตลักษณ์ของชุมชนที่ผสานความเป็นธรรมชาติ วัฒนธรรม และการพัฒนาเมืองเข้าด้วยกันอย่างลงตัว

ด้านวิถีชีวิตและสุนทรียภาพทางวัฒนธรรม

สุนทรียภาพของชีวิตในชุมชนหนองนารีเกิดจากการดำรงชีวิตที่สอดคล้องกับธรรมชาติและวัฒนธรรมท้องถิ่น ประชาชนส่วนใหญ่มีอาชีพดั้งเดิม ได้แก่ การทำนา ทำไร่ และประมงน้ำจืด ซึ่งล้วนต้องอาศัยความเข้าใจในฤดูกาลและระบบนิเวศของแหล่งน้ำ

ภูมิปัญญาท้องถิ่นของชุมชนสะท้อนผ่านการจัดการน้ำตามฤดูกาล การใช้เครื่องมือจับปลาแบบพื้นบ้าน และการแปรรูปอาหารจากทรัพยากรธรรมชาติ เช่น ปลาแห้ง ปลาร้า และอาหารพื้นถิ่นที่ใช้พืชน้ำเป็นส่วนประกอบ วิถีชีวิตเหล่านี้มิได้เป็นเพียงกิจกรรมทางเศรษฐกิจ แต่ยังเป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่ถ่ายทอดจากรุ่นสู่รุ่น

ในด้านความเชื่อ ชาวชุมชนมีความเคารพต่อธรรมชาติและแหล่งน้ำ มีพิธีกรรมเกี่ยวกับน้ำและการเกษตร เช่น การขอฝน การทำบุญแหล่งน้ำ กิจกรรมประเพณี และการบวงสรวงเจ้าพ่อ ที่สะท้อนความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสิ่งแวดล้อม สิ่งเหล่านี้ก่อให้เกิด “สุนทรียภาพทางจิตใจ” ที่หล่อหลอมให้คนในชุมชนเกิดความรัก ความผูกพัน และความรับผิดชอบต่อพื้นที่ของตน

นอกจากนี้หนองนารียังเป็นพื้นที่สำหรับการพักผ่อนออกกำลังกาย และจัดกิจกรรมสาธารณะของประชาชนในจังหวัดเพชรบูรณ์ ไม่ว่าจะเป็นงานลอยกระทง งานส่งเสริมวัฒนธรรมท้องถิ่น หรือกิจกรรมด้านสิ่งแวดล้อม พื้นที่แห่งนี้จึงเป็นทั้ง “พื้นที่ทางกายภาพ” และ “พื้นที่ทางวัฒนธรรม” ที่สร้างความสุขและคุณภาพชีวิตแก่ประชาชน

▲ บึงหนองนารี ตำบลสะเดียง อำเภอเมืองเพชรบูรณ์ จังหวัดเพชรบูรณ์

ด้านทรัพยากรธรรมชาติและคุณค่าทางสิ่งแวดล้อม

หนองนารีเป็นระบบนิเวศที่สำคัญของจังหวัดเพชรบูรณ์ ภายในพื้นที่ประกอบด้วยพืชน้ำหลากหลายชนิด โดยเฉพาะบัวที่ขึ้นอยู่ตามธรรมชาติ รวมทั้งสัตว์น้ำและนกประจำถิ่น ตลอดจนนกที่อพยพตามฤดูกาล ความหลากหลายทางชีวภาพดังกล่าวสะท้อนถึงความอุดมสมบูรณ์ของระบบนิเวศชุมชนพื้นที่ป่าไม้โดยรอบประกอบด้วยพันธุ์ไม้ท้องถิ่น เช่น ประดู่ ตะแบก จามจุรี และยูคาลิปตัส ซึ่งช่วยสร้างความร่มรื่นและเป็นแหล่งดูดซับคาร์บอนทางธรรมชาติ การมีพื้นที่สีเขียวขนาดใหญ่กลางเขตเมืองเช่นนี้ ถือเป็นทรัพยากรสำคัญที่ช่วยส่งเสริมคุณภาพชีวิตของประชาชน

นอกจากบทบาทด้านสิ่งแวดล้อมแล้ว หนองนารียังเป็นแหล่งน้ำดิบสำรองสำหรับการผลิตน้ำประปาในยามฉุกเฉิน จึงมีความสำคัญต่อความมั่นคงด้านทรัพยากรน้ำของจังหวัดเพชรบูรณ์ การบริหารจัดการพื้นที่อย่างมีส่วนร่วมระหว่างหน่วยงานภาครัฐและประชาชนในชุมชน จึงเป็นปัจจัยสำคัญที่ช่วยรักษาความสมดุลระหว่างการใช้ประโยชน์และการอนุรักษ์

การเป็นชุมชนต้นแบบสู่การพัฒนาอย่างยั่งยืน

ชุมชนหนองนารีสามารถพัฒนาเป็น “ชุมชนต้นแบบ” ได้ในหลายมิติ ทั้งด้านสิ่งแวดล้อม สังคม วัฒนธรรม เศรษฐกิจ และการศึกษา ในด้านสิ่งแวดล้อม ชุมชนมีการบริหารจัดการแหล่งน้ำร่วมกันอย่างต่อเนื่อง มีการดูแลรักษาความสะอาดและส่งเสริมกิจกรรมอนุรักษ์ธรรมชาติ

ในด้านสังคมและวัฒนธรรม ชุมชนยังคงสืบสานอัตลักษณ์และประเพณีท้องถิ่นผ่านกิจกรรมทางความเชื่อ ศาสนา ประเพณี และงานวัฒนธรรมต่าง ๆ ซึ่งช่วยสร้างความเข้มแข็งของชุมชนและความภาคภูมิใจในท้องถิ่น

ด้านเศรษฐกิจ ชุมชนสามารถใช้พื้นที่สาธารณะและทรัพยากรธรรมชาติในการสร้างรายได้ เช่น การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม การจำหน่ายอาหารพื้นถิ่น และการจัดกิจกรรมส่งเสริมการท่องเที่ยว ส่งผลให้ประชาชนมีรายได้และคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น

ในด้านการศึกษา หนองนารีเป็นแหล่งเรียนรู้ภาคสนามที่สำคัญสำหรับนักเรียน นักศึกษา และประชาชนทั่วไป ทั้งในเรื่องระบบนิเวศ การจัดการทรัพยากรน้ำ ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น และวิถีวัฒนธรรมชุมชน จึงสามารถพัฒนาเป็นฐานการเรียนรู้เพื่อสร้างจิตสำนึกด้านสิ่งแวดล้อมและวัฒนธรรมแก่คนรุ่นใหม่ได้อย่างมีประสิทธิภาพ

วงกลองยาวในงานประเพณีบวงสรวงเจ้าพ่อไชยบุรี เจ้าแม่ศรีศรัทธา ▶
บ้านหนองนารี ตำบลสะเดียง อำเภอเมืองเพชรบูรณ์ จังหวัดเพชรบูรณ์

ความเป็นอัตลักษณ์และทุนทางวัฒนธรรมของชุมชนหนองนารี

ชุมชนหนองนารีเป็นชุมชนที่มีพัฒนาการทางสังคมและวัฒนธรรมควบคู่กับแหล่งน้ำธรรมชาติ “หนองนารี” ซึ่งเป็นศูนย์กลางของการดำรงชีวิตของผู้คนในพื้นที่มาอย่างยาวนาน วิถีชีวิตที่ผูกพันกับน้ำ การเกษตร และความเชื่อพื้นบ้าน ได้ก่อให้เกิด “อัตลักษณ์ทางวัฒนธรรม” ที่สะท้อนความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติอย่างลึกซึ้ง พร้อมทั้งสร้าง “ทุนทางวัฒนธรรม” ที่มีคุณค่าในด้านสังคม เศรษฐกิจ และการพัฒนาชุมชน

อัตลักษณ์ของชุมชนมิได้ปรากฏเพียงในรูปแบบของประเพณีหรือพิธีกรรมเท่านั้น แต่ยังแฝงอยู่ในศิลปะการแสดง ดนตรีพื้นบ้าน ภูมิปัญญาท้องถิ่น ตลอดจนแหล่งเรียนรู้ทางวัฒนธรรมที่ชุมชนร่วมกันสืบทอดและอนุรักษ์ ทุนทางวัฒนธรรมเหล่านี้จึงเป็นรากฐานสำคัญที่ช่วยสร้างความเข้มแข็งให้แก่ชุมชน และสามารถต่อยอดสู่การพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมและการเรียนรู้ได้อย่างยั่งยืน สรุปได้ดังนี้

ความเป็นอัตลักษณ์และทุนทางวัฒนธรรมของชุมชนหนองนารี

ชุมชนหนองนารีเป็นชุมชนที่มีพัฒนาการทางสังคมและวัฒนธรรมควบคู่กับแหล่งน้ำธรรมชาติ “หนองนารี” ซึ่งเป็นศูนย์กลางของการดำรงชีวิตของผู้คนในพื้นที่มาอย่างยาวนาน วิถีชีวิตที่ผูกพันกับน้ำ การเกษตร และความเชื่อพื้นบ้าน ได้ก่อให้เกิด “อัตลักษณ์ทางวัฒนธรรม” ที่สะท้อนความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติอย่างลึกซึ้ง พร้อมทั้งสร้าง “ทุนทางวัฒนธรรม” ที่มีคุณค่าในด้านสังคม เศรษฐกิจ และการพัฒนาชุมชน

อัตลักษณ์ของชุมชนมิได้ปรากฏเพียงในรูปแบบของประเพณีหรือพิธีกรรมเท่านั้น แต่ยังแฝงอยู่ในศิลปะการแสดง ดนตรีพื้นบ้าน ภูมิปัญญาท้องถิ่น ตลอดจนแหล่งเรียนรู้ทางวัฒนธรรมที่ชุมชนร่วมกันสืบทอดและอนุรักษ์ ทุนทางวัฒนธรรมเหล่านี้จึงเป็นรากฐานสำคัญที่ช่วยสร้างความเข้มแข็งให้แก่ชุมชน และสามารถต่อยอดสู่การพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม และการเรียนรู้ได้อย่างยั่งยืน สรุปได้ดังนี้

๑. กิจกรรมประเพณีชุมชนและพิธีกรรม

ประเพณีชุมชนและพิธีกรรมของชุมชนหนองนารีสะท้อนให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างคนกับธรรมชาติ โดยเฉพาะ “แหล่งน้ำ” ซึ่งเป็นศูนย์กลางของการดำรงชีวิตและความเชื่อของชุมชน ประเพณีต่าง ๆ จึงมิใช่เพียงกิจกรรมทางสังคม แต่เป็นกระบวนการหล่อหลอมจิตสำนึก ความศรัทธา และความสามัคคีของผู้คนในพื้นที่

๑.๑ ประเพณีลอยกระทงหนองนารี เป็นกิจกรรมสำคัญของชุมชนและของจังหวัดเพชรบูรณ์ ในวันขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๑๒ ซึ่งสะท้อนความเชื่อเรื่องการขอขมาต่อพระแม่คงคา และการ

แสดงความกตัญญูต่อแหล่งน้ำที่หล่อเลี้ยงชีวิตของชุมชน นอกจากนี้ยังมีบทบาทสำคัญในการส่งเสริมเศรษฐกิจ การท่องเที่ยว และการสร้างภาพลักษณ์ทางวัฒนธรรมของจังหวัดเพชรบูรณ์อีกด้วย

๑.๒ พิธีกรรมเกี่ยวกับน้ำและความเชื่อท้องถิ่น เนื่องจากหนองนารีเป็นแหล่งน้ำสำคัญ ชุมชนจึงมีความเชื่อเกี่ยวกับเจ้าที่เจ้าทางและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ประจำแหล่งน้ำ โดยก่อนการจัดกิจกรรมสำคัญหรือการใช้ทรัพยากรน้ำ มักมีพิธีบวงสรวง ขอขมา หรือการตั้งจุดบูชาเพื่อแสดงความเคารพต่อธรรมชาติ

พิธีกรรมเหล่านี้สะท้อนแนวคิดเรื่องความสมดุลระหว่างมนุษย์กับสิ่งแวดล้อม และแสดงให้เห็นว่าชุมชนมิได้มองธรรมชาติเป็นเพียงทรัพยากรเพื่อการใช้ประโยชน์ แต่เป็นสิ่งที่ต้องเคารพและดูแลรักษาร่วมกัน

๑.๓ ประเพณีเกี่ยวกับการเกษตร ในอดีตชุมชนหนองนารีมีวิถีชีวิตแบบเกษตรกรรม จึงเกิดประเพณีที่เกี่ยวข้องกับฤดูกาลและการเพาะปลูก เช่น พิธีทำขวัญข้าว การลงแขกดำนา การเกี่ยวข้าว และการทำบุญหลังฤดูเก็บเกี่ยว

ประเพณีเหล่านี้สะท้อนภูมิปัญญาท้องถิ่นและการพึ่งพาอาศัยกันในชุมชน กิจกรรมการลงแขกดำนา หรือเกี่ยวข้าวเป็นตัวอย่างของความร่วมมือและความสามัคคี ซึ่งช่วยเสริมสร้างความสัมพันธ์อันดีระหว่างสมาชิกในชุมชน

๑.๔ ประเพณีทางศาสนา ชุมชนหนองนารียังคงยึดถือพระพุทธศาสนาเป็นศูนย์กลางทางจิตใจ กิจกรรมสำคัญ ได้แก่ การทำบุญในวันสำคัญทางศาสนา ประเพณีสงกรานต์ การสรงน้ำพระ

รดน้ำดำหัวผู้ใหญ่ รวมถึงกิจกรรมในช่วงเข้าพรรษาและออกพรรษา ประเพณีทางศาสนามีบทบาทในการสืบทอดค่านิยม จริยธรรม และความสัมพันธ์ระหว่างคนในชุมชน อีกทั้งยังเป็นพื้นที่สำหรับการรวมตัวและการสร้างความเข้มแข็งทางสังคม

๑.๕ กิจกรรมวัฒนธรรมชุมชน ปัจจุบันหนองนารีได้รับการพัฒนาเป็นพื้นที่สาธารณะของเมือง ทำให้เกิดกิจกรรมทางวัฒนธรรม เช่น กิจกรรมการแสดงพื้นบ้าน กิจกรรมออกกำลังกาย และกิจกรรมนันทนาการต่าง ๆ กิจกรรมเหล่านี้เป็นการเชื่อมโยงอดีตกับปัจจุบัน ทำให้วัฒนธรรมยังคงมีชีวิตและสามารถปรับตัวให้สอดคล้องกับบริบทของสังคมสมัยใหม่ได้อย่างเหมาะสม

๑.๖ สรุปเชิงวิเคราะห์

ประเพณีและพิธีกรรมของชุมชนหนองนารีมีลักษณะเด่น คือ ความผูกพันกับแหล่งน้ำอย่างชัดเจน สะท้อนวิถีชีวิตเกษตรกรรม มีความผสมผสานระหว่างความเชื่อดั้งเดิม ศาสนา และความทันสมัย ซึ่งประเพณีเหล่านี้ไม่เพียงเป็นมรดกทางวัฒนธรรม แต่ยังเป็นทุนทางสังคมที่สามารถนำไปใช้ในการพัฒนาชุมชน การท่องเที่ยว และการสร้างอัตลักษณ์ท้องถิ่นได้อย่างยั่งยืน

งานประเพณีบวงสรวงเจ้าพ่อไชยบุรี เจ้าแม่ศรีศรัทธา ▶
บ้านหนองนารี ตำบลสะเดียง อำเภอเมืองเพชรบูรณ์ จังหวัดเพชรบูรณ์

๒. กิจกรรมศิลปะการแสดงชุมชนและดนตรีพื้นบ้าน

ศิลปะการแสดงชุมชนและดนตรีพื้นบ้านของชุมชนหนองนารีสะท้อนลักษณะวัฒนธรรมแบบ “ภาคเหนือตอนล่างผสมภาคกลาง” โดยมีการผสมผสานรูปแบบการแสดงพื้นบ้านเข้ากับวิถีชีวิตและความเชื่อของคนในชุมชน

๒.๑ ลักษณะโดยรวมของศิลปะการแสดง

การแสดงพื้นบ้านของชุมชนมักปรากฏในงานประเพณี งานบุญ และกิจกรรมสาธารณะต่าง ๆ ลักษณะเด่น คือ ความเรียบง่าย เปิดโอกาสให้ประชาชนทุกวัยมีส่วนร่วม และเป็นการถ่ายทอดองค์ความรู้จากรุ่นสู่รุ่น ปัจจุบันมีการนำกิจกรรมเข้าไปอยู่ในพิธีกรรมตามความเชื่อของชุมชน

๒.๒ ดนตรีพื้นบ้านของชุมชน

ดนตรีพื้นบ้านของหนองนารีมีลักษณะผสมผสานระหว่างดนตรีไทยพื้นบ้านและอิทธิพลจากภาคอีสาน เครื่องดนตรีที่พบ ได้แก่ กลองยาว ฉิ่ง ฉาบ และแคน ซึ่งใช้ประกอบการแสดงและงานประเพณีต่าง ๆ ในปัจจุบันชุมชนเริ่มมีการนำดนตรีพื้นบ้านเข้าไปร่วมในกิจกรรมพิธีกรรม

๒.๓ บทบาทของศิลปะการแสดง

ศิลปะการแสดงและดนตรีพื้นบ้านมีบทบาทสำคัญหลายด้าน ได้แก่ ด้านสังคม สร้างความสัมพันธ์และความสามัคคี ด้านวัฒนธรรม สืบทอดอัตลักษณ์ท้องถิ่น ด้านการศึกษา เป็นสื่อการเรียนรู้ของเยาวชน และด้านเศรษฐกิจ ส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม

◀ งานประเพณีบวงสรวงเจ้าพ่อไชยบุรี เจ้าแม่ศรีศรัทธา
บ้านหนองนารี ตำบลสะเดียง อำเภอเมืองเพชรบูรณ์ จังหวัดเพชรบูรณ์

๒.๔ การเปลี่ยนแปลงและแนวทางอนุรักษ์

แม้ปัจจุบันคนรุ่นใหม่บางส่วนจะให้ความสนใจลดลง และรูปแบบการแสดงถูกปรับให้ทันสมัยมากขึ้น แต่ชุมชนยังคงมีแนวทางอนุรักษ์ เช่น การจัดอบรมเยาวชน การสนับสนุนการแสดงในงานประเพณี และการบรรจุเนื้อหาในหลักสูตรท้องถิ่น

๒.๕ สรุปเชิงวิเคราะห์

กิจกรรมศิลปะการแสดงชุมชนและดนตรีพื้นบ้านของหนองนารีเป็น “วัฒนธรรมมีชีวิต” ที่เชื่อมโยงกับวิถีชีวิตและแหล่งน้ำอย่างลึกซึ้ง การอนุรักษ์และต่อยอดศิลปะเหล่านี้จะช่วยสร้างอัตลักษณ์และความเข้มแข็งให้แก่ชุมชนได้อย่างยั่งยืน

๓. ภูมิปัญญาท้องถิ่น

ภูมิปัญญาท้องถิ่นของชุมชนหนองนารีเกิดจากการสั่งสมองค์ความรู้ในการดำรงชีวิตร่วมกับธรรมชาติ โดยเฉพาะการใช้ประโยชน์จากแหล่งน้ำและทรัพยากรในท้องถิ่น

๓.๑ ภูมิปัญญาด้านอาหารพื้นถิ่น

อาหารพื้นบ้านของหนองนารีสะท้อนความอุดมสมบูรณ์ของแหล่งน้ำ เช่น ปลาเผา ต้มยำปลา แกงปลา ปลาร้า และก้อยปลา รวมถึงอาหารจากพืชผักพื้นบ้าน เช่น แกงหน่อไม้ แกงเห็ด และผักหวาน

อาหารเหล่านี้มีลักษณะเด่นคือ ใช้วัตถุดิบสดจากธรรมชาติ ปรุงรสเรียบง่าย และสอดคล้องกับฤดูกาล

๓.๒ ภูมิปัญญาด้านหัตถกรรมพื้นบ้าน

ชุมชนมีการผลิตเครื่องมือประมงพื้นบ้าน เช่น ไซ ลอบ สุ่มปลา และแห ซึ่งทำจากไม้ไผ่ หรือวัสดุธรรมชาติ นอกจากนี้ยังมีงานจักสาน เช่น ตะกร้า กระบุง และเครื่องใช้ในครัวเรือน หัตถกรรมเหล่านี้สะท้อนความรู้ในการใช้ทรัพยากรท้องถิ่นอย่างคุ้มค่าและเป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อม

๓.๓ ภูมิปัญญาด้านการแพทย์พื้นบ้าน

ชุมชนมีการใช้สมุนไพรพื้นบ้านในการรักษาโรค เช่น ฟ้าทะลายโจร ขมิ้นชัน และตะไคร้ รวมถึงการนวดแผนไทยพื้นบ้านและการอบสมุนไพร

องค์ความรู้ดังกล่าวสะท้อนแนวคิดเรื่องการดูแลสุขภาพแบบองค์รวม และความเชื่อเกี่ยวกับสมดุลของร่างกาย

๓.๔ การถ่ายทอดภูมิปัญญา

ภูมิปัญญาท้องถิ่นส่วนใหญ่ถ่ายทอดผ่านครอบครัว การเรียนรู้จากการปฏิบัติจริง และกิจกรรมของชุมชน ซึ่งช่วยให้คนรุ่นใหม่ได้เรียนรู้ และเห็นคุณค่าของวัฒนธรรมท้องถิ่น

๓.๕ สรุปเชิงวิเคราะห์

ภูมิปัญญาท้องถิ่นของชุมชนหนองนารีถือเป็น “ทุนทางวัฒนธรรม” ที่สำคัญ ซึ่งสามารถนำมาพัฒนาต่อยอดเป็นผลิตภัณฑ์ชุมชน การท่องเที่ยว และกิจกรรมการเรียนรู้ เพื่อสร้างรายได้และความเข้มแข็งให้แก่ชุมชนอย่างยั่งยืน

๔. แหล่งเรียนรู้ทางวัฒนธรรม

ชุมชนหนองนารีมีศักยภาพด้านการเรียนรู้เชิงวัฒนธรรม โดยมีแหล่งเรียนรู้ที่หลากหลายทั้งด้านธรรมชาติ สังคม วัฒนธรรม และภูมิปัญญาท้องถิ่น

๔.๑ แหล่งเรียนรู้ทางธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

หนองนารีและสวนสาธารณะโดยรอบเป็นแหล่งเรียนรู้ด้านระบบนิเวศ การจัดการทรัพยากรน้ำ และการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม นักเรียน นักศึกษา และประชาชนสามารถใช้เป็นพื้นที่ศึกษาภาคสนามและกิจกรรมเรียนรู้เชิงปฏิบัติได้

๔.๒ แหล่งเรียนรู้ด้านวัฒนธรรมและประเพณี

พื้นที่จัดงานประเพณีและศาสนสถานในชุมชนเป็นแหล่งเรียนรู้เกี่ยวกับพิธีกรรมความเชื่อ และจริยธรรมทางสังคม ซึ่งช่วยสืบทอดอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมของชุมชน

๔.๓ แหล่งเรียนรู้ด้านภูมิปัญญาท้องถิ่น

ครัวเรือนต้นแบบ กลุ่มอาชีพ และผู้รู้ท้องถิ่นเป็นแหล่งเรียนรู้ด้านอาหารพื้นบ้าน หัตถกรรม และการแพทย์พื้นบ้าน ที่เปิดโอกาสให้เยาวชนและผู้สนใจได้เรียนรู้จากประสบการณ์จริง

๔.๔ แหล่งเรียนรู้ด้านศิลปะและการแสดง

กลุ่มนาฏศิลป์ชุมชนและวงดนตรีพื้นบ้าน เป็นพื้นที่ในการฝึกฝนและถ่ายทอดศิลปวัฒนธรรมแก่เยาวชน ช่วยสร้างความภาคภูมิใจในอัตลักษณ์ท้องถิ่น

๔.๕ สรุปเชิงวิเคราะห์

แหล่งเรียนรู้ของชุมชนหนองนารีมีลักษณะเป็น “ระบบการเรียนรู้แบบองค์รวม” ที่เชื่อมโยงธรรมชาติ วัฒนธรรม และวิถีชีวิตเข้าด้วยกันอย่างกลมกลืน จึงสามารถพัฒนาเป็นฐานการเรียนรู้และการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมที่สำคัญของจังหวัดเพชรบูรณ์ได้ในอนาคต

คุณค่าทางสุนทรียภาพ

๑. คุณค่าทางสุนทรียภาพด้านธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

หนองนารีเป็นพื้นที่ที่มีความโดดเด่นด้านภูมิทัศน์และระบบนิเวศ เป็นแหล่งน้ำธรรมชาติขนาดใหญ่ที่รายล้อมด้วยต้นไม้ พืชน้ำ และสัตว์นานาชนิด ความอุดมสมบูรณ์ของธรรมชาติทำให้พื้นที่แห่งนี้มีความงดงามทั้งในเชิงกายภาพและจิตใจ

ภาพของผืนน้ำยามเช้า แสงอาทิตย์สะท้อนผิวน้ำ เสียงนกและสายลมที่พัดผ่านต้นไม้ ล้วนสร้างบรรยากาศแห่งความสงบและผ่อนคลายแก่ผู้คนในชุมชนและผู้มาเยือน ความงดงามดังกล่าวมิใช่เพียงความสวยงามทางธรรมชาติ แต่เป็น “พื้นที่แห่งความสุข”ที่ช่วยเยียวยาจิตใจและสร้างคุณภาพชีวิตที่ดีแก่ประชาชน

นอกจากนี้การที่ชุมชนมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์และดูแลแหล่งน้ำ ยังสะท้อนสุนทรียภาพของการอยู่ร่วมกันระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติอย่างสมดุล อันเป็นรากฐานสำคัญของชุมชนต้นแบบด้านสิ่งแวดล้อม

๒. คุณค่าทางสุนทรียภาพด้านวิถีชีวิตและความสัมพันธ์ของชุมชน

วิถีชีวิตของชุมชนหนองนารีมีลักษณะเรียบง่าย อบอุ่นและพึ่งพาอาศัยกัน ผู้คนในชุมชนยังคงรักษาความสัมพันธ์แบบเครือญาติ มีการช่วยเหลือเกื้อกูลกันในกิจกรรมต่าง ๆ เช่น การลงแขกดำนา การจัดงานบุญ และกิจกรรมสาธารณะ

ความสัมพันธ์ดังกล่าวก่อให้เกิด “สุนทรียภาพทางสังคม” ที่สะท้อนความงดงามของการอยู่ร่วมกันอย่างมีน้ำใจและความสามัคคี ซึ่งเป็นคุณค่าที่สำคัญของสังคมไทยในอดีตและยังคงปรากฏอยู่ในชุมชนหนองนารี

นอกจากนี้พื้นที่สาธารณะบริเวณหนองนารียังเป็นศูนย์กลางของกิจกรรมร่วมกันของคนทุกวัย ไม่ว่าจะเป็นการออกกำลังกาย การพักผ่อน การจัดงานประเพณี หรือการพบปะพูดคุย สิ่งเหล่านี้ช่วยสร้างความผูกพันระหว่างคนกับชุมชน และทำให้พื้นที่แห่งนี้กลายเป็น “พื้นที่แห่งชีวิต” ของคนเมืองเพชรบูรณ์

๓. คุณค่าทางสุนทรียภาพด้านประเพณีและพิธีกรรม

ประเพณีและพิธีกรรมของชุมชนหนองนารีเป็นส่วนสำคัญที่สะท้อนอัตลักษณ์และความงดงามทางวัฒนธรรม ซึ่งเป็นกิจกรรมที่รวมเอาศิลปะ ความเชื่อ และความร่วมมือของคนในชุมชนไว้ด้วยกัน

บรรยากาศของแสงเทียนที่ลอยอยู่บนผิวน้ำ เสียงดนตรีพื้นบ้าน การแสดงรำบวงสรวง และการตกแต่งสถานที่อย่างงดงามล้วนก่อให้เกิดความประทับใจและความรู้สึกศักดิ์สิทธิ์แก่ผู้ร่วมงาน

พิธีกรรม เช่น การบวงสรวง การขอขมาแหล่งน้ำ และพิธีทำบุญต่าง ๆ ยังสะท้อนความเคารพต่อธรรมชาติและความเชื่อดั้งเดิมของชุมชน ซึ่งเป็นสุนทรียภาพทางจิตวิญญาณที่หล่อหลอมให้คนในชุมชนมีจิตสำนึกในการดูแลรักษาทรัพยากรธรรมชาติร่วมกัน

๔. คุณค่าทางสุนทรียภาพด้านศิลปะการแสดงและดนตรีพื้นบ้าน

ศิลปะการแสดงและดนตรีพื้นบ้านของชุมชนหนองนารีเป็นอีกหนึ่งองค์ประกอบสำคัญที่สร้างสีสันและความงดงามทางวัฒนธรรม การรำบวงสรวง การรำพื้นบ้าน และรำวงย้อนยุค ล้วนสะท้อนความอ่อนช้อย ความสนุกสนาน และวิถีชีวิตของผู้คนในชุมชน

ดนตรีพื้นบ้าน เช่น กลองยาว ฉิ่ง ฉาบ และแคน สร้างบรรยากาศแห่งความครึกครื้นและความเป็นกันเอง ขณะเดียวกันก็ทำหน้าที่เป็นสื่อกลางในการเชื่อมโยงผู้คนเข้าด้วยกัน

คุณค่าทางสุนทรียภาพของศิลปะการแสดงมิได้อยู่เพียงที่ความงามของท่วงท่าหรือเสียงดนตรี แต่ยังอยู่ที่ “ความรู้สึกร่วม” ของผู้คนในชุมชน ที่ได้มีส่วนร่วมในการอนุรักษ์และสืบทอดวัฒนธรรมของตนเอง

๕. คุณค่าทางสุนทรียภาพด้านภูมิปัญญาท้องถิ่น

ภูมิปัญญาท้องถิ่นของชุมชนหนองนารีสะท้อนความงดงามของการใช้ชีวิตอย่างสอดคล้องกับธรรมชาติ ทั้งด้านอาหาร หัตถกรรม และการแพทย์พื้นบ้าน

อาหารพื้นถิ่น เช่น ปลาเผา ต้มยำปลา แกงหน่อไม้ และผักพื้นบ้าน เป็นตัวอย่างของการใช้ทรัพยากรธรรมชาติอย่างเรียบง่าย แต่เปี่ยมด้วยคุณค่า ขณะที่งานจักสานและเครื่องมือประมงพื้นบ้านสะท้อนความคิดสร้างสรรค์และทักษะของคนในชุมชน

ภูมิปัญญาเหล่านี้มิใช่เพียงองค์ความรู้ในการดำรงชีวิต แต่เป็น “ศิลปะแห่งการใช้ชีวิต” ที่แสดงถึงความสัมพันธ์อันกลมกลืนระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ

๖. คุณค่าทางสุนทรียภาพสู่ชุมชนต้นแบบ

ชุมชนหนองนารีสามารถพัฒนาเป็นชุมชนต้นแบบได้ เพราะมีทุนทางวัฒนธรรมและสุนทรียภาพของชีวิตที่โดดเด่น ทั้งด้านธรรมชาติ วัฒนธรรม วิถีชีวิต และความร่วมมือของคนในชุมชนการพัฒนาชุมชนบนฐานของวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่น ช่วยให้เกิดความสมดุลระหว่างการอนุรักษ์และการพัฒนา เช่น

๑. การพัฒนาพื้นที่หนองนารีเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม

๒. การส่งเสริมกิจกรรมศิลปะและประเพณีท้องถิ่น

๓. การจัดการเรียนรู้ด้านสิ่งแวดล้อมและวัฒนธรรม

๔. การสร้างรายได้จากผลิตภัณฑ์ชุมชนและกิจกรรมท่องเที่ยว

สุนทรียภาพของชีวิตตามวิถีวัฒนธรรมของชุมชนหนองนารี เป็นผลจากการผสมผสานอย่างกลมกลืนระหว่างธรรมชาติ วิถีชีวิตประเพณี ศิลปะ และภูมิปัญญาท้องถิ่น ความงดงามดังกล่าวมิได้เกิดจากวัตถุหรือสถานที่เพียงอย่างเดียว แต่เกิดจาก “จิตวิญญาณของชุมชน” ที่มีความรัก ความศรัทธา และความผูกพันต่อถิ่นฐานของตน

ชุมชนหนองนารีจึงเป็นตัวอย่างของการพัฒนาชุมชนบนฐานวัฒนธรรม ที่สามารถรักษารากเหง้าของตนไว้พร้อมกับการปรับตัวสู่สังคมสมัยใหม่ได้อย่างสมดุล และสามารถก้าวสู่การเป็น “ชุมชนต้นแบบ” ที่มีทั้งคุณค่าทางวัฒนธรรม คุณค่าทางสังคม และคุณค่าทางสุนทรียภาพอย่างแท้จริง

▼ งานประเพณีบวงสรวงเจ้าพ่อไชยบุรี เจ้าแม่ศรีศรัทธา
บ้านหนองนารี ตำบลสะเดียง อำเภอเมืองเพชรบูรณ์ จังหวัดเพชรบูรณ์

บรรณานุกรม

เอกสารอ้างอิง

กรมทรัพยากรน้ำ. (๒๕๖๐). **การบริหารจัดการทรัพยากรน้ำชุมชนอย่างยั่งยืน.** กรุงเทพฯ: กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม.

กองร้อย, พ. (๒๕๖๖). **การพัฒนาระบบบำบัดน้ำเสียเพื่อยกระดับสิ่งแวดล้อมของชุมชน.**

ชูมณี, ส. (๒๕๖๒). **การศึกษาคุณค่าและการใช้ประโยชน์พืชถั่วดาวอินคาเพื่อพัฒนาเศรษฐกิจชุมชน.**

แนวหน้า. (๒๕๖๑). **เพชรบูรณ์เตรียมพัฒนา "หนองนารี" แหล่งสำรองผลิตประปา.**

มหาวิทยาลัยราชภัฏเพชรบูรณ์. (๒๕๖๗). **การเพิ่มมูลค่าด้านผลิตภัณฑ์ของผู้ประกอบการวิสาหกิจชุมชนในจังหวัดเพชรบูรณ์.**

สุภางค์ จันทวานิช. (๒๕๕๙). **การวิจัยเชิงคุณภาพ.** กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

องค์การบริหารการพัฒนาพื้นที่พิเศษเพื่อการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน (องค์การมหาชน). (๒๕๖๒). **แนวทางการพัฒนาการท่องเที่ยวโดยชุมชน.**

Cohen, J. M., & Uphoff, N. T. (๑๙๘๐). **Participation's place in rural development.** World Development, ๘(๓), ๒๑๓ - ๒๓๕.

Elinor Ostrom. (๑๙๙๐). **Governing the Commons.** Cam bridge University Press.

Ostrom, E. (๑๙๙๐). **Governing the commons.** Cambridge University Press.

https://thailandtourismdirectory.go.th/attraction/๕๓๐๖ ค้นคว้าเมื่อ ๑๕ มีนาคม ๒๕๖๙.

https://cbtthailand.dasta.or.th/webapp/relattraction/content/๒๓๙๐/ ค้นคว้าเมื่อ ๑๕ มีนาคม ๒๕๖๙.

บุคคลอ้างอิง

ชุติมา ปั้นทับ. (๒๕๖๙). อายุ ๖๒ ปี. บ้านเลขที่ ๑๕/๓ หมู่ ๑๑ ตำบลสะเดียง อำเภอเมืองเพชรบูรณ์ จังหวัดเพชรบูรณ์. สัมภาษณ์, ๒๗ มกราคม.

ดอกไม้ อินทร์ช่วย. (๒๕๖๙). อายุ ๔๕ ปี. บ้านเลขที่ ๑๔/๖ หมู่ ๕ ตำบลสะเดียง อำเภอเมืองเพชรบูรณ์ จังหวัดเพชรบูรณ์. สัมภาษณ์, ๒๗ มกราคม.

ต๋อย ลำไย. (๒๕๖๙). อายุ ๗๐ ปี. บ้านเลขที่ ๑๕๘ หมู่ ๕ ตำบลสะเดียง อำเภอเมืองเพชรบูรณ์ จังหวัดเพชรบูรณ์. สัมภาษณ์, ๒๗ มกราคม.

ปราโมทย์ ฤทธิ์ธำรงกุล. (๒๕๖๙). อายุ ๓๙ ปี. บ้านเลขที่ ๓๓ หมู่ ๕ ตำบลสะเดียง อำเภอเมืองเพชรบูรณ์ จังหวัดเพชรบูรณ์. สัมภาษณ์, ๒๗ มกราคม.

สุพจน์ เจริญรักษ์. (๒๕๖๙). อายุ ๗๑ ปี. บ้านเลขที่ ๑/๑ ถนนนารีพัฒนา ตำบลในเมือง อำเภอเมืองเพชรบูรณ์ จังหวัดเพชรบูรณ์. สัมภาษณ์, ๒๗ มกราคม

พระพุทธรูปไม้ (พระเจ้าไม้)
ร่องรอยความศรัทธาในอดีตที่ใกล้สูญหาย

ผู้เขียน : **พระครูสุภัทรพัชรเขต (ไพรศาล ภทฺรมุนี)**
เจ้าคณะตำบลปากช่องเขต ๑ เจ้าอาวาสวัดท่ากกแก
อาจารย์ ดร.สดุดี คำมี
รองผู้อำนวยการสำนักศิลปะและวัฒนธรรม
มหาวิทยาลัยราชภัฏเพชรบูรณ์

พระพุทธรูปเปรียบเสมือนสัญลักษณ์ ที่เป็นตัวแทนขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ซึ่งแท้จริงแล้วถือเป็นรูปเคารพให้พุทธศาสนิกชนได้สักการบูชา เพื่อระลึกถึงพระพุทธคุณอันประเสริฐของพระพุทธเจ้า ซึ่งคติการสร้างพระพุทธรูปนั้นได้รับอิทธิพลมาจากการสร้างรูปเคารพในศาสนากรีกโรมันที่มีการสร้างรูปเหมือนเทพเจ้าต่าง ๆ เมื่ออิทธิพลดังกล่าวได้ผสมผสานกันกับพระพุทธศาสนา ผู้คนจึงคิดค้นในการสร้างรูปเคารพอันเป็นเสมือนตัวแทนของพระพุทธเจ้าขึ้นมา และเรียกขานว่า “พระพุทธรูป” คติและศิลปะในการสร้างพระพุทธรูปจึงได้แพร่ขยายมาในดินแดนต่าง ๆ ที่ยอมรับนับถือพระพุทธศาสนา หนึ่งในนั้นคือ ดินแดนสุวรรณภูมิการสร้างพระพุทธรูปถือว่ามาคู่กันกับการเผยแผ่พระพุทธศาสนา ซึ่งเริ่มแรกอาจมีช่างฝีมือจากชมพูทวีปติดตามมากับคณะเผยแพร่ศาสนา และคนท้องถิ่นก็รับเอาทักษะวิชาการในการสร้างพระพุทธรูปโดยใช้วัสดุที่มีอยู่ในท้องถิ่น เช่น หินทราย ปูนปั้น โลหะสำริด ดินเผา อัญมณี แร่เงิน ทองคำ ตะกั่ว ดีบุก ทองแดง ไม้ และอื่น ๆ ซึ่งหาได้ตามท้องถิ่นนั้นนำมาสรรค์สร้างเป็นพระพุทธรูปเพื่อกราบไหว้บูชา

พระพุทธรูปไม้ หรือที่ภาษาไทหล่มเรียกว่า “พระเจ้าไม้” เป็นพระพุทธรูปอย่างหนึ่ง ที่นิยมสร้างในหลายท้องถิ่นด้วยเหตุผล คือ ไม้เป็นวัสดุที่หาได้ง่าย มีความทนทาน และสวยงาม การสร้างพระ-พุทรูปไม้ปรากฏทั่วไปในดินแดนประเทศไทย ลาว ศรีลังกา พม่า กัมพูชา และที่พบมากที่สุด ได้แก่ ดินแดนล้านนา และล้านช้าง เพราะเป็นพื้นที่ที่อุดมสมบูรณ์และมีการใช้สอยทรัพยากรป่าไม้มาตั้งแต่โบราณ ศิลปะการสร้างพระพุทธรูปไม้จึงแพร่หลายมากเป็นพิเศษทั้งในดินแดนล้านนาและดินแดนล้านช้างอย่างกว้างขวาง

เมืองหล่มสักและหล่มเก่า ซึ่งแต่เดิมเป็นดินแดนเชื่อมต่อระหว่างสามอาณาจักร ได้แก่ ดินแดนล้านช้าง (ลาว) ดินแดนล้านนา และดินแดนสยามตั้งแต่สมัยอยุธยา ผู้คนในเมืองหล่มสักและหล่มเก่านั้นเป็นชาวล้านช้าง มีวิถีชีวิต วัฒนธรรมภาษา จารีตประเพณีที่ได้รับอิทธิพลจากอาณาจักรล้านช้างอย่างเห็นได้ชัด ดังนั้นการสร้างพระ-พุทธรูปไม้ในพื้นที่เมืองหล่มสักและหล่มเก่าจึงมีให้พบเห็นอยู่มากมายตามวัดต่าง ๆ ซึ่งเป็นมรดกวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนาที่ทรงคุณค่าที่ส่งต่อมาจากอาณาจักรล้านช้างเข้าสู่ดินแดนบริเวณตอนบนของจังหวัดเพชรบูรณ์

◀ พระพุทธรูปไม้ วัดท่ากกแก อำเภอหล่มสัก จังหวัดเพชรบูรณ์

สำหรับพระพุทธรูปไม้ที่พบมากในบริเวณเมืองหล่มสักและหล่มเก่านั้น ประเภทของไม้ที่นำมาแกะเป็นพระพุทธรูป ประเภทไม้เนื้อแข็ง ได้แก่ ไม้ประดู่ ไม้ตะเคียน ไม้มะค่า ประเภทไม้เนื้ออ่อน ได้แก่ ไม้โพธิ์ ไม้ขนุน ไม้ยอ ไม้สักทอง ประเภทไม้เนื้อหอม ได้แก่ ไม้แก่นจันทร์ ไม้กฤษณา แต่ที่เป็นที่นิยมและพบเห็นมากที่สุด ได้แก่ ไม้โพธิ์ และไม้ขนุน เพราะหาง่าย มีความทนทาน และไม่แข็งจนเกินไป

ค่านิยมในการสร้างพระไม้ มีคติความเชื่อเรื่องสร้างพระ-พุทธรูปด้วยวัสดุที่แตกต่างกันอานิสงส์ก็จะแตกต่างกันด้วย ทั้งนี้ไม่ได้หมายความว่าอานิสงส์วัดกันด้วยวัสดุ หรือราคาของวัสดุที่นำมาสร้าง คงหมายความถึงการเสียสละ หรือความตั้งใจมั่นในการแสวงหา หรือการขวนขวายวัสดุที่หายาก มีราคา โดยไม่คิดเสียดาย ยึดติดกับวัตถุสิ่งของ ซึ่งพระเจ้า (พระพุทธรูป) จะสร้างจากวัสดุใดก็ตามหากสร้างด้วยความตั้งใจ ศรัทธาย่อมเกิดผลดีทั้งนั้น โดยจากคัมภีร์ใบลานอานิสงส์ฉบับวัดควรค้าม้า ตำบลศรีภูมิ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ กล่าวว่า

"...อานิสงส์ของการสร้างพระพุทธรูปมีมหาผลานิสงส์มาก จะได้เป็นพระจักรพรรดิ ปราบทวีปทั้ง ๔ เป็นมหาเศรษฐีมีทรัพย์สมบัติมาก เป็นพราหมณ์จบไตรเพทในชาติทั้งหลายอันมาก และจะได้เป็นพระอินทร์ผู้เป็นใหญ่ของหมู่เทวดาทั้งหลาย ผู้ที่สร้างพระพุทธรูปถวายนั้น จะไม่ได้ไปเกิดในที่ทุคติแม้แต่ชาติเดียว ย่อมเกิดในตระกูลมั่งมี

"...ผู้ใดสร้างพระพุทธรูป...สร้างด้วยไม้ ได้อานิสงส์นาน ๒๐ กัป...และสร้างด้วยไม้ศรีมหาโพธิ์ ไม้แก่นจันทร์ ก็จะได้รับอานิสงส์นานเป็นอนันต์หากำหนดไม่ได้..."

ดังนั้นผู้คนในวัฒนธรรมล้านนา และล้านช้างจึงมีความเชื่อในเรื่องของการสร้างพระพุทธรูปไม้เพื่อถวายไว้เป็นพุทธบูชาในพระพุทธศาสนากันเป็นอย่างมาก อีกประการหนึ่งยังเชื่อถือว่าเป็นการต่ออายุพระพุทธศาสนา และอุทิศบุญกุศลให้แก่ผู้ล่วงลับ ดังปรากฏในพิธีกรรมการทำบุญอุทิศส่วนกุศลหรือที่ไทหล่มเรียกว่า “บุญแจกข้าว”

ในสมัยโบราณนั้น จะต้องมีการสร้างและถวายสิ่งต่าง ๆ ไว้กับพระพุทธศาสนา เช่น ถวายคัมภีร์ใบลานอย่างน้อย ๑ ผูก ถวายทุงแผ่นผ้า ถวายทุงเหล็ก ถวายผ้าไตรจีวร และถวายพระพุทธรูป และในท้องถิ่นที่พอจะหาได้ง่ายก็คือ พระพุทธรูปที่ทำจากไม้ ซึ่งชาวบ้านจะว่าจ้างช่างผู้มีฝีมือที่อาศัยอยู่ในชุมชน หรือขอร้องให้พระภิกษุผู้มีฝีมือในการแกะสลักไม้ เป็นผู้แกะพระพุทธรูปไม้ให้ แล้วญาติโยมก็จะเป็นเจ้าภาพ หรือเจ้าศรัทธาในการนำมาถวายไว้ให้แก่วัด

อีกค่านิยมหนึ่ง สำหรับพระภิกษุชาวไทหล่มในสมัยอดีตผู้บวชเข้ามาในพระพุทธศาสนา ซึ่งจะมีการบวชจำพรรษาเพื่อเล่าเรียนพระธรรมวินัย และจะต้องบวชอยู่จำพรรษาอย่างน้อย ๑ พรรษา ซึ่งพระภิกษุผู้ที่บวชจะต้องศึกษาเล่าเรียนและหัดอ่านหัดเขียน มีการจดจารคัดลอกคัมภีร์ใบลานอักษรธรรมพื้นเมืองเพื่อถวายไว้ในวัดให้ได้อย่างน้อย ๑ ผูก และจะต้องหัดแกะ และสร้างพระพุทธรูปไม้ถวายไว้ในวัดให้ได้อย่างน้อย ๑ องค์ เพื่อเป็นอนุสรณ์ว่าตนเองได้เคยบวชในพระพุทธศาสนา ดังนั้น พระพุทธรูปไม้จึงมีความหลากหลายทางด้านศิลปะความสวยงาม ขนาด รูปทรง และรายละเอียดที่แตกต่างกัน เพราะการแกะพระไม้ถวายไว้เป็นพุทธบูชานั้นก็ไม่มุ่งเน้นว่าผู้แกะจะต้องมีฝีมือละเอียดละออแต่ประการใด

พระพุทธรูปไม้ในเมืองหล่ม สามารถแยกประเภทได้ ดังนี้

๑. พระพุทธรูปยืน ส่วนมากเป็นพระพุทธรูปขนาดใหญ่ ที่มีขนาดความสูงตั้งแต่ ๓๐ เซนติเมตร ขึ้นไปจนถึง ๑ - ๒ เมตร นิยมแกะด้วยไม้เนื้อแข็ง ที่พบเห็นมาก ได้แก่ พระพุทธรูปยืนปางเปิดโลก และพบเห็นบ้าง ได้แก่ ปางห้ามญาติที่มีลักษณะคล้ายพระบาง พระพุทธรูปไม้ประเภทพระยืนส่วนมากเป็นพระพุทธรูปที่มีความเก่าแก่จัดอยู่ในช่วงพุทธศตวรรษที่ ๒๔ - ๒๕ มีพุทธลักษณะสวยงามประกอบด้วยรายละเอียด เช่น การลงรักปิดทอง มีการปั้นรักกระแหนะเป็นลวดลายประดับกระจก หรือแก้วจีนตามส่วนต่าง ๆ ซึ่งได้รับอิทธิพลความเชื่อจากการสร้างพุทธรูปในคติพระพุทธรูปทรงเครื่องมหาจักรพรรดิ การสร้างพระพุทธรูปยืนประเภทที่มีรายละเอียดสวยงามเช่นนี้ สันนิษฐานว่าคงจะเกิดจากผู้มีศรัทธาและมีกำลังทรัพย์มากเป็นเจ้าศรัทธา ได้แก่ ชนชั้นเจ้านาย คหบดี หรือพระภิกษุผู้มีสมณะศักดิ์สูง ได้ว่าจ้างช่างที่มีความสามารถในท้องถิ่นสมัยนั้น หรืออาจมีกลุ่มช่างจากถิ่นอื่นเข้ามารับจ้างในการแกะ และประดับตกแต่งพระพุทธรูปไม้ยืนให้มีพุทธลักษณะที่สวยงามและมีฝีมือละเอียดปราณีต

๒. พระพุทธรูปนั่ง ปางมารวิชัยและปางสมาธิ ที่มีขนาดใหญ่ตั้งแต่ขนาดหน้าตัก ๙ นิ้ว ขึ้นไป นิยมแกะด้วยไม้โพธิ์ ลงรักปิดทองคำเปลว ไม่นิยมประดับลวดลาย พระพุทธรูปชนิดนี้นิยมทำถวายจำนวนไม่มากนักเพราะมีขนาดใหญ่จึงทำให้การแกะค่อนข้างยาก พบตามวัดต่าง ๆ ทั่วไปในเมืองหล่มสักหล่มเก่า การแกะพระพุทธรูปไม้ที่มีขนาดใหญ่ส่วนมากเป็นฝีมือของพระภิกษุในอารามที่มีฝีมือได้

พระพุทธรูปไม้แกะสลักโดย พระครูสุภัทรพัชรเขต (ไพรศาล ภทฺรมุนี) ▶

ช่วยกันแกะถวายไว้ในพระพุทธศาสนา เป็นการสร้างพระถวายไว้เป็นอนุสรณ์ให้แก่ตนเอง และส่วนมากจะมีการสลักหรือเขียนชื่อของตนเองไว้ที่ฐานพระองค์นั้น ๆ ด้วย

๓. พระพุทธรูปนั่ง ปางมารวิชัยและปางสมาธิขนาดเล็ก ที่มีขนาดหน้าตัก ๑ - ๓ นิ้ว ไปจนถึงขนาด ๕ นิ้ว นิยมแกะด้วยไม้โพธิ์ ไม้ขนุน ไม้ยอ ไม้สักทอง และอื่น ๆ พระพุทธรูปไม้ขนาดเล็กพบเห็นเป็นจำนวนมากในบริเวณอุโบสถเก่า หรือที่ไทหล่มเรียกว่า สิม นิยมวางไว้รอบพระประธานในสิม เพื่อเป็นที่กราบสักการะของพระภิกษุและบุคคลทั่วไป และนิยมนำมาประดิษฐานไว้ในหอสรงน้ำพระในช่วงเทศกาลสงกรานต์ การแกะพระพุทธรูปไม้ขนาดเล็กเป็นฝีมือของช่างพื้นบ้านทั้งที่เป็นพระภิกษุและฆราวาส ซึ่งมีฝีมือที่แตกต่างกันทั้งขนาดและทรวดทรง การประดับตกแต่งองค์พระก็ทำตามวัสดุที่หาได้ง่ายในท้องถิ่น ซึ่งมีทั้งพระพุทธรูปลงรักปิดทองคำเปลว ทาสีด้วยยางไม้ หรือน้ำมันยาง ทาสีฝุ่น หรือสีทองวิทยาศาสตร์ พระพุทธรูปไม้ขนาดเล็กนั้นเป็นพระที่มีผู้แกะถวายไว้ หรือญาติโยมผู้เป็นเจ้าภาพถวายไว้ในพระพุทธศาสนา เพื่อเป็นพุทธบูชาและอุทิศส่วนกุศลให้แก่ผู้ล่วงลับ ดังนั้น จึงพบเห็นมากตามวัดต่าง ๆ ทั่วไปทั้งในบริเวณเมืองหล่มสักและเมืองหล่มเก่า

๔. พระไม้ชนิดอื่น ๆ เช่น รูปพุทธสาวก เช่น พระอุปคุต พระสีวลี พระมหากัจจายนะ ที่มีผู้แกะถวายเป็นสังฆะบูชา แต่ในบริเวณเมืองหล่มสักและหล่มเก่านั้นอาจพบเห็นน้อยมาก แต่ก็ถือว่าเป็นพระไม้ชนิดหนึ่งที่มีความนิยมสร้างกันในสมัยอดีต

◀ พระพุทธรูปไม้แกะสลักโดย พระครูสุภัทรพัชรเขต (ไพรศาล ภทฺรมุนี)

อุปกรณ์และวิธีการแกะสลักพระพุทธรูปไม้ ได้แก่ ขวาน สิ่ว เลื่อย ค้อนตอกสิ่ว มีดปลายตัดหรือมีดปังตอ ดินสอ กระดาษทราย มีดแกะสลักไม้ขนาดต่าง ๆ สำหรับแกะรายละเอียด ปัจจุบันมีการใช้อุปกรณ์ไฟฟ้า เช่น เลื่อยไฟฟ้า สว่านไฟฟ้า เครื่องขัดไฟฟ้า เพื่อความสะดวกและรวดเร็ว วิธีการแกะสลัก เริ่มจากการนำไม้มาตัดเป็นท่อนมีความยาวตามที่ต้องการ นำขวานบากท่อนไม้เป็นสี่เหลี่ยมที่มีลักษณะเหมือนเสาบ้าน แล้วทำการวาดร่างรูปและกำหนดสัดส่วนด้วยดินสอ ทำการเลื่อย และใช้มีดปลายตัดบากไม้ส่วนเกินออกให้ได้รูปทรงตามที่วาดไว้ แล้วใช้สิ่วสับและเจาะเป็นรูปร่าง เสร็จแล้วใช้มีดแกะสลักไม้ค่อย ๆ ทำการแกะรายละเอียดต่าง ๆ เช่น พระพักตร์ พระเนตร พระกรรณ พระหัตถ์ พระบาท พระเมาลี ยอดเปลวรัศมี จีวร สังฆาฏิ เมื่อครบทุกสัดส่วนแล้วจึงทำการขัดแต่งผิวด้วยกระดาษทราย หลังจากนั้นจึงทำการลงรักและปิดทองคำเปลว หรือทาด้วยยางไม้ ซึ่งในปัจจุบันมีการนำเอาวัสดุสมัยใหม่ เช่น ใช้สีเฟล็กแทนยางรัก และใช้แผ่นทองวิทยาศาสตร์แทนแผ่นทองคำเปลวที่มีราคาค่อนข้างสูง หรืออาจใช้การทาสีย้อมไม้ และสีเคลือบไม้เพิ่มความเงางามและโชว์ลายไม้ตามธรรมชาติถือเป็นการสร้างความสวยงามให้แก่พระพุทธรูปไม้ตามยุคสมัย

ในยุคปัจจุบัน พระพุทธรูปไม้ถือว่าเป็นโบราณวัตถุที่จัดเข้าในกลุ่มที่มีความเสี่ยงใกล้สูญหายเพราะไม่มีการผลิตเพิ่ม อีกทั้งยังถูกปล่อยปะละเลยไม่ดูแลรักษาให้อยู่ในสถานที่ปลอดภัย หรือได้รับการดูแลรักษาอย่างถูกต้อง ดังนั้นจึงเสี่ยงต่อการสูญหายจากการถูกโจรกรรม หรือถูกทิ้งให้ผุพังไปตามกาลเวลา ดังนั้น พระครูสุภัทรพัชรเขต เจ้าอาวาสวัดท่ากกแก อำเภอหล่มสัก จังหวัดเพชรบูรณ์ จึงได้มีแนวคิดอนุรักษ์และสืบทอดการแกะสลักพระพุทธรูปไม้ไว้ในพระพุทธศาสนา ด้วยการเก็บรักษาพระพุทธรูปไม้โบราณที่จัดเก็บรักษาและแสดงไว้ในพิพิธภัณฑ์พื้นบ้าน และเพิ่มจำนวนพระพุทธรูปไม้ด้วยการทำขึ้นมาใหม่ เพื่อมิให้สูญหายไปจากท้องถิ่นเมืองหล่มสักหล่มเก่าและจังหวัดเพชรบูรณ์ของเรา

▼ พระครูสุภัทรพัชรเขต (ไพรศาล ภทฺรมุนี) แกะสลักพระพุทธรูปไม้

พิธีบวชพระ
: มรดกแห่งศรัทธาและการสืบทอดวัฒนธรรม ของชุมชนบ้านนายม
ตำบลนายม อำเภอเมืองเพชรบูรณ์ จังหวัดเพชรบูรณ์

ผู้เขียน : **นิภา พิลาเกิด**
นักวิชาการวัฒนธรรม ชำนาญการ
สำนักศิลปะและวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏเพชรบูรณ์

บ้านนายม ตั้งอยู่ในตำบลนายม อำเภอเมืองเพชรบูรณ์ จังหวัดเพชรบูรณ์ ห่างจากตัวเมืองเพชรบูรณ์ประมาณ ๒๐ กิโลเมตร อยู่ในพื้นที่ลุ่มเชิงเขาที่มีความอุดมสมบูรณ์ เหมาะแก่การตั้งถิ่นฐานและการประกอบอาชีพเกษตรกรรมมาแต่โบราณ ปัจจุบันตำบลนายมมีพื้นที่ประมาณ ๒๗๘ ตารางกิโลเมตร และเป็นหนึ่งในชุมชนสำคัญของอำเภอเมืองเพชรบูรณ์ คำว่า “นายม” มีการเล่าสืบต่อกันในท้องถิ่นว่ามีความเกี่ยวข้องกับชื่อบุคคลผู้เป็นผู้นำชุมชนในอดีต หรืออาจเป็นชื่อเรียกพื้นที่ดั้งเดิมที่ใช้กันมาแต่โบราณ อย่างไรก็ตาม ยังไม่ปรากฏหลักฐานทางเอกสารที่ยืนยันที่มาของชื่ออย่างชัดเจน

จากหลักฐานทางโบราณคดี พบว่าพื้นที่บ้านนายมเคยเป็นชุมชนโบราณขนาดใหญ่ มีวัดร้าง โบราณสถาน และโบราณวัตถุหลายแห่งกระจายอยู่ทั่วบริเวณ แสดงให้เห็นว่าพื้นที่แห่งนี้เคยเป็นศูนย์กลางชุมชนที่มีความเจริญรุ่งเรืองในอดีต โดยเฉพาะบริเวณวัดโบสถ์โพธิ์ทอง ซึ่งเป็นโบราณสถานขนาดใหญ่ที่สุดของชุมชนโบราณบ้านนายม ภายในพบซากอาคารก่ออิฐ เจดีย์ และหลักฐานทางพุทธศาสนาหลายประการ สะท้อนถึงความรุ่งเรืองของชุมชนในอดีต

อีกสถานที่สำคัญคือ วัดพระนอน ซึ่งเป็นศูนย์รวมจิตใจของชาวบ้านนายมมาอย่างยาวนาน ภายในประดิษฐาน “หลวงพ่อพระนอน” พระพุทธรูปปางไสยาสน์ขนาดใหญ่ที่ชาวบ้านให้ความเคารพศรัทธาอย่างสูง นักวิชาการสันนิษฐานว่า หลวงพ่อพระนอนอาจมีอายุอยู่ในช่วงสมัยอยุธยาตอนกลาง และได้รับการบูรณะต่อเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน

วัดพระนอนจึงถือเป็นศูนย์กลางความเชื่อและศรัทธาของชุมชนบ้านนายมมาโดยตลอด ในอดีตชาวบ้านนายมประกอบอาชีพเกษตรกรรมเป็นหลัก อาศัยแหล่งน้ำธรรมชาติและลำน้ำในพื้นที่ในการเพาะปลูกข้าว พืชไร่ และพืชสวนต่าง ๆ ความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรธรรมชาติทำให้ชุมชนสามารถดำรงชีวิตได้อย่างมั่นคง และมีการขยายตัวของประชากรเพิ่มขึ้นตามลำดับ

นอกจากความสำคัญทางประวัติศาสตร์แล้ว บ้านนายม ยังเป็นชุมชนที่มีมรดกทางวัฒนธรรมอันเข้มแข็ง โดยมีนิทานพื้นบ้าน เรื่องเล่า ความเชื่อ และภูมิปัญญาท้องถิ่นที่สืบทอดจากรุ่นสู่รุ่น ดังนิทานพื้นบ้านของบ้านนายมมีเนื้อหาหลากหลาย ทั้งเรื่องมนุษย์ สัตว์ สิ่งศักดิ์สิทธิ์ และความเชื่อเกี่ยวกับผี สะท้อนวิถีชีวิตและโลกทัศน์ของคนในชุมชนได้เป็นอย่างดี

ปัจจุบันบ้านนายมยังคงรักษาอัตลักษณ์ความเป็นชุมชนชนบท ที่มีรากฐานทางประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมอันยาวนาน ชาวบ้านยัง คงยึดมั่นในพระพุทธศาสนา รักษาประเพณีท้องถิ่น และสืบทอด ภูมิปัญญาของบรรพบุรุษควบคู่ไปกับการพัฒนาชุมชนให้ก้าวทันการ เปลี่ยนแปลงของสังคมสมัยใหม่ จนทำให้บ้านนายมเป็นชุมชนที่มีความ โดดเด่นทั้งด้านประวัติศาสตร์ ศาสนา และวัฒนธรรมของจังหวัด เพชรบูรณ์

พิธีบวชพระเป็นประเพณีสำคัญที่มีความผูกพันกับวิถีชีวิต ของชาวบ้านนายม ตำบลนายม อำเภอเมืองเพชรบูรณ์ จังหวัดเพชรบูรณ์ มาอย่างยาวนาน นอกจากจะเป็นการสืบทอดพระพุทธศาสนาแล้ว ยังเป็นกิจกรรมที่สะท้อนถึงความสามัคคี ความเอื้อเฟื้อ และความ สัมพันธ์อันแน่นแฟ้นของคนในชุมชน

เมื่อมีการจัดงานบวชพระ คนในหมู่บ้านจะร่วมแรงร่วมใจกัน ตั้งแต่การเตรียมงาน การจัดสถานที่ การประกอบอาหาร การจัด ขบวนแห่นาค ตลอดจนการร่วมทำบุญและร่วมพิธีกรรมต่าง ๆ ทุก ครัวเรือนต่างมีส่วนร่วมตามกำลังและความสามารถ ก่อให้เกิดการ แลกเปลี่ยนความช่วยเหลือและสร้างความผูกพันระหว่างเครือญาติ

เพื่อนบ้าน และสมาชิกในชุมชน พิธีบวชพระของบ้านนายมยังเป็นพื้นที่แห่งการเรียนรู้ทางวัฒนธรรม โดยคนรุ่นใหม่ได้ซึมซับขนบธรรมเนียมประเพณี และหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนาจากผู้สูงอายุ ผ่านการมีส่วนร่วมในพิธีกรรมต่าง ๆ ทำให้เกิดการสืบทอดองค์ความรู้และคุณค่าทางวัฒนธรรมจากรุ่นสู่รุ่น

พิธีการบวชพระและขั้นตอน

๑. การเตรียมงาน

การเตรียมงานพิธีบวชพระเริ่มต้นจากการกำหนดวันอุปสมบท โดยครอบครัวจะปรึกษากับพระอุปัชฌาย์และวัดที่ต้องการบวช เพื่อกำหนดวัน เวลา และรายละเอียดต่าง ๆ ให้เหมาะสม เมื่อได้วันบวชแล้วจะมีการบอกกล่าวญาติพี่น้อง เพื่อนบ้าน และผู้ที่เคารพนับถือให้รับทราบ เพื่อร่วมอนุโมทนาบุญและช่วยเหลือในการจัดงาน

หลังจากนั้น ครอบครัวจะดำเนินการจัดเตรียมเครื่องอุปสมบท ซึ่งประกอบด้วย ผ้าไตรจีวร ตาลปัตร บาตร สบง จีวร สังฆาฏิ มีดโกน เข็มเย็บผ้า กระติกน้ำ และเครื่องใช้จำเป็นสำหรับพระภิกษุ รวมถึงการเตรียมดอกไม้ ธูป เทียน และเครื่องสักการะสำหรับใช้ในพิธีต่าง ๆ โดยสิ่งของเหล่านี้มักจัดเป็นชุดอย่างประณีตและสวยงาม เพื่อแสดงถึงความเคารพต่อพระพุทธศาสนา

ในส่วนของสถานที่จัดงาน ครอบครัวและชาวบ้านจะร่วมกันทำความสะอาดศาลาวัด จัดเตรียมสถานที่รับรองแขก โต๊ะ เก้าอี้ โรงครัว และสถานที่ประกอบพิธี มีการตกแต่งสถานที่สำหรับวางเครื่องบวช และเทศน์สอนนาค

๒. พิธีขอขมาลาบวชและปลงผมนาค

พิธีขอขมาลาบวชและปลงผมนาค เป็นพิธีกรรมสำคัญที่จัดขึ้นก่อนการบวช เพื่อให้นาคได้แสดงความกตัญญูกตเวทีต่อบิดามารดา ญาติผู้ใหญ่ ครูอาจารย์ และผู้มีพระคุณ ตลอดจนเป็นการชำระจิตใจให้บริสุทธิ์ เตรียมความพร้อมทั้งกายและใจเข้าสู่ร่มกาสาวพัสตร์ พิธีดังกล่าวสะท้อนคุณค่าทางพระพุทธศาสนาและวัฒนธรรมไทยที่สืบทอดกันมาอย่างยาวนาน

๒.๑ การเตรียมสถานที่และเครื่องประกอบพิธี

ก่อนเริ่มพิธี เจ้าภาพจะจัดเตรียมสถานที่ภายในศาลาวัดให้สะอาดเรียบร้อย มีการจัดโต๊ะหมู่บูชาพระรัตนตรัย พร้อมเครื่องสักการะ เช่น ดอกไม้ ธูป เทียน พานขอขมา และเครื่องไทยธรรม สิ่งของที่ใช้ในพิธี ได้แก่

๑. พานดอกไม้ ธูป เทียน สำหรับขอขมาบิดามารดา
๒. ผ้าขาวสำหรับนาค
๓. กรรไกร หรือมีดโกนสำหรับปลงผม
๔. ภาชนะพร้อมใบบัวรองรับเส้นผม
๕. น้ำอบ น้ำหอม หรือน้ำมนต์
๖. ด้ายสายสิญจน์และเครื่องบูชาพระรัตนตรัย
๗. พานบายศรีพร้อมฝ้ายผูกแขน

การขอขมาลาบวช ▶

๒.๒ พิธีขอขมาลาบวช

เมื่อถึงเวลาพิธี นาคจะแต่งกายด้วยชุดขาว นั่งคุกเข่าต่อหน้าบิดามารดา ญาติผู้ใหญ่ และผู้มีพระคุณ พร้อมถือพานดอกไม้ธูปเทียน แล้วนาคจะกล่าวคำขอขมาเพื่อแสดงความสำนึกในพระคุณและขออโหสิกรรมในสิ่งที่เคยล่วงเกินทั้งทางกาย วาจา และใจ คำกล่าวว่า

"ข้าพเจ้าขอกราบขอขมาคุณพ่อคุณแม่ และผู้มีพระคุณทุกท่าน หากข้าพเจ้าเคยประมาทพลาดพลั้ง ล่วงเกินด้วยกาย วาจา หรือใจ ขอได้โปรดอโหสิกรรมแก่ข้าพเจ้าด้วย"

หลังจากนั้น บิดามารดาและญาติผู้ใหญ่จะให้โอวาทอวยพร และผูกข้อมือรับขวัญ เพื่อเป็นสิริมงคลแก่นาคก่อนเข้าสู่เพศบรรพชิต

ช่วงเวลานี้มักเป็นช่วงที่สร้างความซาบซึ้งใจแก่ผู้ร่วมพิธี เพราะเป็นการแสดงความกตัญญูต่อบุพการีอย่างเปิดเผย และเป็นการตอบแทนพระคุณพ่อแม่ตามคติความเชื่อของชาวพุทธไทย

๒.๓ พิธีปลงผมนาค

ภายหลังพิธีขอขมา จะเข้าสู่พิธีปลงผมนาค ซึ่งเป็นสัญลักษณ์แห่งการละทิ้งความยึดมั่นในรูปกาย ความสวยงาม และความเป็นฆราวาส เพื่อเตรียมเข้าสู่ชีวิตแห่งความเรียบง่ายของพระภิกษุสงฆ์

เริ่มจากประธานในพิธี หรือบิดามารดา ทำการตัดเส้นผมของนาคคนละเล็กน้อยเป็นปฐมฤกษ์ จากนั้นญาติผู้ใหญ่และผู้เคารพนับถือจะร่วมตัดผมตามลำดับ เพื่อแสดงความยินดีและร่วมอนุโมทนาบุญ ตอนที่ตัดผมนาคจะมีบทพูดว่า **"ตัดสระเกศา"** โดยจะตัดผมด้วยกัน ๓ ครั้ง

เมื่อเสร็จสิ้นการตัดผม ก็จะโกนผมและโกนคิ้วอาบน้ำทาขมิ้นให้นาค จากนั้นหมอพราหมณ์ก็จะทำการเสกแป้งเครื่องแต่งตัวและเจิมแป้งหอมเพื่อความเป็นสิริมงคลพร้อมทั้งแต่งตัวให้เรียบร้อย

หลังจากที่นาคแต่งตัวเสร็จเรียบร้อยแล้ว พ่อแม่ ปู่ย่าตายาย และแขกที่มาร่วมงานก็จะผูกแขนอวยพรให้กับนาค

๑. ตัดผมนาค ▶

๒. - ๓. โกนหัวนาค ▶

๔. อาบน้ำทาขมิ้นให้นาค ▶

๑.

๒.

๓.

๔.

๑.

๒.

๓.

๔.

๕.

๓. พิธีเทศน์สอนนาค

หลังจากผูกแขนนาคเสร็จแล้วก่อนการแห่นาค ณ ศาลาวัด ญาติพี่น้องและผู้มีจิตศรัทธาจะมาร่วมฟังพระธรรมเทศนาอย่างพร้อมเพรียง บรรยากาศภายในงานเต็มไปด้วยความสงบและความศักดิ์สิทธิ์ นาคจะนั่งอยู่ในสถานที่ที่จัดเตรียมไว้เป็นพิเศษ โดยมีบิดามารดา ญาติผู้ใหญ่ และแขกผู้มาร่วมงานนั่งล้อมรอบเพื่อร่วมเป็นสักขีพยานในการรับฟังคำสั่งสอนอันทรงคุณค่า

เมื่อถึงเวลาพระสงฆ์ผู้ได้รับมอบหมายจะขึ้นธรรมาสน์เพื่อแสดงพระธรรมเทศนา ซึ่งเรียกว่า “เทศน์สอนนาค” เนื้อหาของการเทศน์มักเริ่มต้นด้วยการกล่าวถึงอานิสงส์แห่งการบวช ความกตัญญูกตเวทีต่อบิดามารดา และคุณค่าของพระพุทธศาสนา จากนั้นจะอธิบายถึงความหมายของการบวชว่าไม่ใช่เพียงการเปลี่ยนเครื่องแต่งกาย หรือปฏิบัติตามประเพณีเท่านั้น แต่เป็นการฝึกฝนตนเองให้มีศีล สมาธิ และปัญญา เพื่อขัดเกลาจิตใจให้พ้นจากกิเลสและความประมาท

พระผู้เทศน์จะกล่าวเตือนให้นาคระลึกถึงพระคุณของบิดามารดา ผู้เป็นผู้ให้กำเนิด เลี้ยงดู อบรมสั่งสอน และเสียสละทุกสิ่งทุกอย่างเพื่อให้บุตรเติบใหญ่ การบวชจึงถือเป็นการตอบแทนพระคุณอย่างสูงสุดตามคติความเชื่อของชาวพุทธ เพราะเชื่อว่าบิดามารดาจะได้รับอานิสงส์จากการที่บุตรได้ศึกษาและปฏิบัติธรรมในพระพุทธศาสนา นาคจึงควรตั้งใจบวชด้วยจิตใจที่บริสุทธิ์ มีความเคารพและสำนึกในพระคุณของผู้มีพระคุณ

- ๑. หมอพราหมณ์เสกแป้งและเครื่องแต่งตัวของนาค
- ๒. แต่งตัวให้นาค
- ๓. ผูกแขนอวยพรให้นาค
- ๔. นาคจุดธูปเทียนบูชาพระรัตนตรัย
- ๕. พระภิกษุสงฆ์เทศน์สอนนาค

นอกจากนี้พระผู้เทศน์ยังอธิบายถึงข้อปฏิบัติของพระภิกษุ ไม่ว่าจะเป็นการรักษาพระวินัย การสำรวมกาย วาจา และใจ การประพฤติตนให้เหมาะสมกับสมณสารูป การศึกษาเล่าเรียนพระธรรมวินัย และการปฏิบัติธรรมเพื่อพัฒนาจิตใจ เนื้อหาดังกล่าวมีจุดมุ่งหมายให้นาคเข้าใจบทบาทและหน้าที่ของตนเองหลังจากอุปสมบทแล้ว เพื่อให้สามารถดำรงตนอยู่ในสมณเพศได้อย่างถูกต้องงดงาม

ในระหว่างการเทศน์ พระผู้แสดงธรรมมักสอดแทรกเรื่องราวจากพุทธประวัติ ชาดก หรือคติธรรมต่าง ๆ เพื่อเป็นแบบอย่างในการดำเนินชีวิต และกระตุ้นให้นาคเกิดศรัทธาในพระพุทธศาสนามากยิ่งขึ้น บางแห่งมีการเทศน์ด้วยสำนวนโวหารที่ไพเราะ สนุกสนาน และแฝงข้อคิดทางธรรม ทำให้ผู้ฟังเกิดความซาบซึ้งและได้รับประโยชน์ทางจิตใจร่วมกันทั้งงาน

ช่วงสำคัญของพิธีเทศน์สอนนาค คือการให้โอวาทแก่นาคโดยตรง พระผู้เทศน์จะเน้นย้ำให้นาคมีความอดทนอดกลั้น รู้จักเสียสละ ละเว้นความชั่ว ประพฤติความดี และทำจิตใจให้ผ่องใส พร้อมทั้งเตือนให้ระมัดระวังไม่ให้ความประมาทเข้าครอบงำ เพราะการบวชเป็นโอกาสสำคัญในการศึกษาและพัฒนาตนเอง หากตั้งใจปฏิบัติจริงจังก็จะได้รับประโยชน์ทั้งต่อตนเอง ครอบครัว และสังคม

เมื่อพระธรรมเทศนาสิ้นสุดลงแล้ว นาคมักจะกราบขอบพระคุณพระผู้เทศน์ และรับพรจากพระสงฆ์ จากนั้นญาติผู้ใหญ่จะร่วมกันให้โอวาทและอวยพรเพื่อเป็นกำลังใจในการเข้าสู่ร่ม-กาสาวพัสตร์ พิธีเทศน์สอนนาคจึงมิได้เป็นเพียงพิธีกรรมทางศาสนา

เท่านั้น หากยังเป็นกระบวนการถ่ายทอดคุณธรรม จริยธรรม และค่านิยมอันดีงามจากพระสงฆ์และผู้ใหญ่สู่คนรุ่นใหม่ เป็นเวทีแห่งการเรียนรู้ที่ช่วยปลูกฝังความกตัญญู ความรับผิดชอบ และความศรัทธาในพระพุทธศาสนา อีกทั้งยังสะท้อนถึงความสัมพันธ์อันแน่นแฟ้นระหว่างวัด บ้าน และชุมชน ที่ร่วมกันสืบสานประเพณีการบวชให้คงอยู่เป็นมรดกทางวัฒนธรรมไทย ด้วยเหตุนี้ พิธีเทศน์สอนนาคจึงนับเป็นหัวใจสำคัญของงานอุปสมบท เป็นช่วงเวลาแห่งการเตรียมจิตใจให้พร้อมสำหรับการดำเนินชีวิตในสมณเพศ และเป็นประเพณีที่สะท้อนถึงภูมิปัญญา ความศรัทธา และคุณค่าทางพระพุทธศาสนาที่สังคมไทยได้รักษาและส่งต่อจากรุ่นสู่รุ่น

หลังจากการประกอบพิธีต่าง ๆ เช่น การขอขมาบิดามารดา การปลงผมนาค เทศน์สอนนาคแล้ว เจ้าภาพจะจัดเตรียมอาหารคาวหวานและเครื่องดื่มไว้ต้อนรับแขกผู้มาร่วมงาน อาหารที่นำมาจัดเลี้ยงมีทั้งอาหารพื้นบ้านที่เป็นเอกลักษณ์ของท้องถิ่น และอาหารที่นิยมรับประทานกันทั่วไป โดยมีการจัดเตรียมอย่างพิถีพิถันเพื่อแสดงถึงน้ำใจและความเอื้อเฟื้อของเจ้าภาพ

บรรยากาศการรับประทานอาหารเต็มไปด้วยความคึกคักและรอยยิ้ม ญาติพี่น้องที่เดินทางมาจากต่างถิ่นได้มีโอกาสพบปะพูดคุย สอบถามสารทุกข์สุขดิบ และรำลึกถึงความทรงจำร่วมกัน ผู้สูงอายุในชุมชนจะร่วมอวยพรให้นาคประสบความสำเร็จในการศึกษาเล่าเรียนพระธรรมวินัย ส่วนเพื่อนฝูงและคนรุ่นเดียวกันก็มาร่วมแสดงความยินดีและให้กำลังใจก่อนที่นาคจะก้าวเข้าสู่ชีวิตสมณะ

▲ บรรยากาศการรับแขกที่โต๊ะอาหารของเจ้าภาพ

สำหรับครอบครัวของนาค ช่วงเวลารับประทานอาหารร่วมกันถือเป็นโอกาสสำคัญที่สมาชิกทุกคนจะได้อยู่พร้อมหน้า บิดามารดา มักรู้สึกปลาบปลื้มใจที่บุตรชายได้ตอบแทนพระคุณด้วยการบวชเรียนตามประเพณีอันดีงาม หลายครอบครัวถือว่าการบวชเป็นความสำเร็จครั้งสำคัญในชีวิต จึงมีการจัดเลี้ยงอย่างสมเกียรติเพื่อแบ่งปันความสุขแก่ญาติพี่น้องและผู้ร่วมงาน

นอกจากจะเป็นการรับประทานอาหารเพื่อความอิ่มท้องแล้ว การร่วมรับประทานอาหารยังสะท้อนถึงวัฒนธรรมการแบ่งปันและความสามัคคีของคนในชุมชน ทุกคนช่วยกันคนละไม้คนละมือตั้งแต่การเตรียมวัตถุดิบ การประกอบอาหาร การจัดโต๊ะ ไปจนถึงการดูแลแขกที่มาร่วมงาน แสดงให้เห็นถึงความร่วมแรงร่วมใจที่สืบทอดกันมาในสังคมไทยมาอย่างยาวนาน

▲ บรรยากาศการรับแขกที่โต๊ะอาหารของเจ้าภาพ

ชุมชนบ้านนายม ยังประกอบอาหารงานบวชมักอาศัยแรงงานจากญาติและเพื่อนบ้านที่มาช่วยกันตั้งแต่ก่อนวันงาน บางคนช่วยหุงข้าว บางคนช่วยปรุงอาหาร บางคนช่วยจัดสถานที่ ทำให้การรับประทานอาหารก่อนแห่นาคเป็นผลลัพธ์ของความร่วมมือและความปรารถนาดีจากผู้คนรอบข้าง นับเป็นภาพสะท้อนของความสัมพันธ์อันแน่นแฟ้นในชุมชนได้อย่างชัดเจน

เมื่อทุกคนรับประทานอาหารเสร็จเรียบร้อยแล้ว บรรยากาศแห่งความสนุกสนานก็เริ่มขึ้นอีกครั้ง ผู้ร่วมงานเตรียมตัวเข้าสู่ขบวนแห่นาค มีการจัดวงดนตรี และการฟ้อนรำตามประเพณีท้องถิ่น ขณะที่นาคแต่งกายอย่างสง่างามพร้อมเข้าสู่พิธีแห่รอบโบสถ์ การรับประทานอาหารร่วมกันก่อนเริ่มขบวนแห่จึงเปรียบเสมือนการรวมพลังใจของทุกคนก่อนร่วมส่งนาคเข้าสู่เส้นทางแห่งการศึกษาพระธรรมและการสร้างบุญกุศล

๔. การแห่นาค

เมื่อถึงเวลามงคลที่จะเริ่มขบวนแห่นาค เพื่อตั้งขบวนแห่มุ่งหน้าไปยังโบสถ์ โดยมีนาคเป็นศูนย์กลางของขบวน ในบางพื้นที่นิยมให้นาคนั่งบนคอญาติผู้ใหญ่ หรือผู้มีความใกล้ชิด เพื่อเป็นการยกย่องและป้องกันมิให้นาคเหยียบพื้นดินก่อนเข้าสู่พิธีบวช อันเป็นคติความเชื่อที่สืบทอดกันมาแต่โบราณ ขบวนแห่จะเคลื่อนไปอย่างช้า ๆ ท่ามกลางเสียงดนตรี และเสียงโห่ร้องแสดงความยินดีของผู้ร่วมงาน สร้างบรรยากาศแห่งความสุขและความปลื้มปีติแก่ทุกคน

ระหว่างการแห่นาค ญาติพี่น้องและชาวบ้านจะร่วมฟ้อนรำ ร้องเพลง และร่วมขบวนด้วยความสนุกสนาน แต่ยังคงแฝงไว้ด้วยความเคารพต่อพิธีกรรมทางศาสนา มีการแห่นาครอบโบสถ์สามรอบก่อนเข้าสู่พิธีบวช ซึ่งเป็นการระลึกถึงพระรัตนตรัย ได้แก่ พระพุทธ พระธรรม และพระสงฆ์ การเวียนรอบโบสถ์ยังเป็นการแสดงถึงความตั้งใจแน่วแน่ของนาคที่จะเข้าสู่เส้นทางแห่งการศึกษาและปฏิบัติธรรม

เมื่อขบวนแห่นาครอบโบสถ์ครบสามรอบแล้ว นาคจะประกอบพิธีวันทาเสมาด้านหน้าโบสถ์ แล้วจึงขี่คอคนเข้าไปยังภายในโบสถ์เพื่อประกอบพิธีต่อไป

๑. ตั้งขบวนแห่นาค ▶
๒. นาควันทาเสมาด้านหน้าโบสถ์ ▶
๓. นาคเข้าโบสถ์ ▶
๔. นาคเปล่งวาจาขอบวช ▶
๕. ครองผ้าจีวรของนาค ▶

๑. ๒. ๓. ๔. ๕.

๑.

๒.

๓.

๔.

เมื่อนาคเข้าสู่โบสถ์แล้ว นาคจะกราบขอขมาบิดามารดา ญาติผู้ใหญ่ และผู้มีพระคุณ เพื่อแสดงความกตัญญูกตเวทีและขออโหสิกรรมในสิ่งที่อาจเคยล่วงเกิน จากนั้นบิดามารดาจะมอบผ้าไตรหรือเครื่องอัฐบริขารให้นาคด้วยความปลาบปลื้มใจ ถือเป็นการส่งบุตรเข้าสู่ร่มกาสาวพัสตร์และสืบทอดพระพุทธศาสนา แล้วนาคจะคลานเข่าเข้าไปนั่งอยู่เบื้องหน้าพระอุปัชฌาย์พร้อมด้วยพระกรรมวาจาจารย์และพระอนุสาวนาจารย์ ซึ่งเป็นพระสงฆ์ผู้ทำหน้าที่ในการบวช ภายในโบสถ์จะมีพระสงฆ์ประชุมครบองค์สงฆ์ตามที่พระวินัยกำหนด บรรยากาศเต็มไปด้วยความสงบและความสำรวม ทุกคนที่เข้าร่วมพิธีต่างตั้งใจรับฟังและร่วมเป็นสักขีพยานในเหตุการณ์สำคัญครั้งนี้

๕. พิธีบวชพระ

ขั้นตอนแรกคือ การให้นาคเปล่งวาจาขอบรรพชาและขอรับผ้าไตรจีวร โดยนาคจะคุกเข่าประนมมือ กล่าวคำขอบรรพชาเป็นภาษาบาลีต่อพระอุปัชฌาย์ เมื่อได้รับอนุญาตแล้วจึงนำผ้าไตรไปครองและเปลี่ยนเครื่องแต่งกายจากชุดนาคเป็นผ้าเหลืองของนักบวช แสดงถึงการละทิ้งเพศฆราวาสและเข้าสู่เพศสมณะ

- ๑. พ่อแม่ถวายเครื่องอัฐบริขาร
- ๒. พระกรรมวาจาจารย์ประกอบพิธี ญัตติจตุตถกรรมวาจา
- ๓. - ๔. พระบวชใหม่เดินบิณฑบาต
- ๕. พระบวชใหม่โปรยทาน

หลังจากครองผ้าไตรเรียบร้อยแล้ว นาคจะกลับเข้ามากราบพระอุปัชฌาย์เพื่อขอบวช จากนั้นพระอนุสาวนาจารย์จะทำหน้าที่สอบถามคุณสมบัติของผู้บวชตามพระวินัย เพื่อให้มั่นใจว่ามีคุณสมบัติครบถ้วนและไม่มีข้อห้ามในการบวช คำถามที่ใช้สอบถาม เช่น อายุครบยี่สิบปีบริบูรณ์หรือไม่ เป็นมนุษย์หรือไม่ เป็นชายหรือไม่ มีโรคต้องห้ามหรือไม่ เป็นหนี้สิน หรือมีภาระทางราชการหรือไม่ และได้รับอนุญาตจากบิดามารดาหรือไม่ นาคจะต้องตอบคำถามทุกข้ออย่างถูกต้องและชัดเจน

เมื่อการสอบถามคุณสมบัติเสร็จสิ้น พระอนุสาวนาจารย์จะนำนาคเข้าไปหาพระอุปัชฌาย์เพื่อขอรับเป็นศิษย์และขอบวช จากนั้นพระกรรมวาจาจารย์จะประกาศต่อที่ประชุมสงฆ์ เรียกว่า “ญัตติจตุตถกรรมวาจา” เป็นการเสนอเรื่องให้องค์สงฆ์รับทราบและพิจารณา หากไม่มีพระภิกษุรูปใดคัดค้าน ก็ถือว่าที่ประชุมสงฆ์มีมติรับนาคผู้นั้นเข้าเป็นพระภิกษุโดยสมบูรณ์ตามพระวินัย หลังจากนั้นพระบวชใหญ่ก็จะเดินบิณฑบาตออกจากโบสถ์ ให้ญาติพี่น้องและแขกที่มาร่วมงานได้ใส่บาตรพระบวชใหม่เพื่อความเป็นสิริมงคล

พิธีบวชพระของบ้านนายมมิได้เป็นเพียงพิธีกรรมทางศาสนาเท่านั้น หากแต่เป็นกระบวนการทางสังคมที่หล่อหลอมความสัมพันธ์ระหว่างครอบครัว ญาติพี่น้อง และคนในชุมชนให้มีความแน่นแฟ้นยิ่งขึ้น ตั้งแต่การเตรียมงานก่อนวันบวช การจัดสถานที่ การเตรียมอาหาร การจัดเครื่องอัฐบริขาร ไปจนถึงการร่วมแรงร่วมใจของชาวบ้านในการช่วยเหลือเจ้าภาพ ทุกขั้นตอนล้วนแสดงให้เห็นถึงความสามัคคีและการพึ่งพาอาศัยกันตามวิถีชุมชนชนบทที่ยังคงรักษาไว้ได้อย่างงดงาม

แม้ว่าปัจจุบันจะเปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็วจากอิทธิพลของเทคโนโลยี ความเจริญทางเศรษฐกิจ และกระแสโลกาภิวัตน์ที่ส่งผลต่อวิถีชีวิตของผู้คนในชนบทและเมือง ทั้งรูปแบบการดำเนินชีวิต การศึกษา การประกอบอาชีพ และค่านิยมของคนรุ่นใหม่ แต่ชุมชนบ้านนายมยังคงตระหนักถึงความสำคัญของการบวชพระในฐานะมรดกทางวัฒนธรรมที่ควรค่าแก่การอนุรักษ์สืบทอดและดำรงอยู่ในฐานะประเพณีสำคัญที่สะท้อนถึงความศรัทธาในพระพุทธศาสนา รวมทั้งเป็นสัญลักษณ์แห่งความผูกพันของผู้คนในชุมชนที่ยังคงยึดมั่นในรากเหง้าทางวัฒนธรรมของตน

นอกจากนี้พิธีบวชพระยังเป็นพื้นที่แห่งการเรียนรู้ทางวัฒนธรรมที่เปิดโอกาสให้คนรุ่นใหม่ได้สัมผัสและเข้าใจรากเหง้าของตนเองผ่านการมีส่วนร่วมในกิจกรรมต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นการเตรียมงาน การร่วมขบวนแห่นาค การฟังเทศน์สอนนาค หรือการประกอบพิธีกรรมทางศาสนา ซึ่งล้วนเป็นองค์ความรู้ที่สั่งสมและถ่ายทอดจากรุ่นสู่รุ่น ดังนั้น แม้กาลเวลาจะเปลี่ยนผ่านและสังคมจะก้าวเข้าสู่ความทันสมัยมากเพียงใด พิธีบวชพระของบ้านนายม ตำบลนายม อำเภอเมืองเพชรบูรณ์ จังหวัดเพชรบูรณ์ ยังคงดำรงอยู่ด้วยพลังแห่งศรัทธา ความกตัญญู และความร่วมมือของคนในชุมชน เป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่มีชีวิต สะท้อนอัตลักษณ์ของชุมชนและเป็นหลักฐานสำคัญที่แสดงให้เห็นถึงความเข้มแข็งของสังคมไทยที่ยังคงยึดมั่นในพระพุทธศาสนาและประเพณีอันงดงามสืบต่อไปจากอดีตสู่ปัจจุบันและอนาคต

บรรณานุกรม

เอกสารอ้างอิง

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต). (๒๕๕๙). **ธรรมนูญชีวิต.** กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์พระพุทธศาสนาของธรรมสภา.

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (๒๕๓๙). **พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.** กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

มหามกุฏราชวิทยาลัย. (๒๕๕๖). **คู่มือพิธีกรรมทางพระพุทธศาสนา.** กรุงเทพมหานคร: มหามกุฏราชวิทยาลัย.

กรมการศาสนา. (๒๕๕๗). **ประเพณีและพิธีกรรมทางพระพุทธศาสนา.** กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ.

สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ. (๒๕๖๓). **คู่มือการอุปสมบทสำหรับพุทธศาสนิกชน.** นครปฐม: สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ.

บุคคลอ้างอิง

จันเทวี มีมอญ. (๒๕๖๙). อายุ ๕๓ ปี. บ้านเลขที่ ๔๗ หมู่ ๒ ตำบลนายม อำเภอเมืองเพชรบูรณ์ จังหวัดเพชรบูรณ์. สัมภาษณ์, ๒๕ เมษายน.

ทองดี อินทร์สุข. (๒๕๖๙). อายุ ๘๐ ปี. บ้านเลขที่ ๘๑/๑ หมู่ ๒ ตำบลนายม อำเภอเมืองเพชรบูรณ์ จังหวัดเพชรบูรณ์. สัมภาษณ์, ๒๕ เมษายน.

เต็มศิริ สายคำพา. (๒๕๖๙). อายุ ๖๘ ปี. บ้านเลขที่ ๙๒ หมู่ ๒ ตำบลนายม อำเภอเมืองเพชรบูรณ์ จังหวัดเพชรบูรณ์. สัมภาษณ์, ๒๕ เมษายน.

บัวจันทร์ กาศสกุล. (๒๕๖๙). อายุ ๗๓ ปี. บ้านเลขที่ ๔๓ หมู่ ๒ ตำบลนายม อำเภอเมืองเพชรบูรณ์ จังหวัดเพชรบูรณ์. สัมภาษณ์, ๒๕ เมษายน.

บุญลือ อ่อนคง. (๒๕๖๙). อายุ ๖๙ ปี. บ้านเลขที่ ๔๐ หมู่ ๒ ตำบลนายม อำเภอเมืองเพชรบูรณ์ จังหวัดเพชรบูรณ์. สัมภาษณ์, ๒๕ เมษายน.

ปราณี ปิ่นปัก. (๒๕๖๙). อายุ ๖๘ ปี. บ้านเลขที่ ๔๖/๓ หมู่ ๒ ตำบลนายม อำเภอเมืองเพชรบูรณ์ จังหวัดเพชรบูรณ์. สัมภาษณ์, ๒๕ เมษายน.

ปราณี แสนพรม. (๒๕๖๙). อายุ ๖๒ ปี. บ้านเลขที่ ๔๖/๒ หมู่ ๒ ตำบลนายม อำเภอเมืองเพชรบูรณ์ จังหวัดเพชรบูรณ์. สัมภาษณ์, ๒๕ เมษายน.

พเยาว์ จัดแก้ว. (๒๕๖๙). อายุ ๗๒ ปี. บ้านเลขที่ ๕๙ หมู่ ๒ ตำบลนายม อำเภอเมืองเพชรบูรณ์ จังหวัดเพชรบูรณ์. สัมภาษณ์, ๒๕ เมษายน.

สายลม เขียวขอม. (๒๕๖๙). อายุ ๕๓ ปี. บ้านเลขที่ ๔๑/๑ หมู่ ๒ ตำบลนายม อำเภอเมืองเพชรบูรณ์ จังหวัดเพชรบูรณ์. สัมภาษณ์, ๒๕ เมษายน.

สายรุ้ง คงสวัสดิ์. (๒๕๖๙). อายุ ๖๐ ปี. บ้านเลขที่ ๓๑/๑ หมู่ ๓ ตำบลนายม อำเภอเมืองเพชรบูรณ์ จังหวัดเพชรบูรณ์. สัมภาษณ์, ๒๕ เมษายน.

เอี้ยว วงษ์กฎ. (๒๕๖๙). อายุ ๗๐ ปี. บ้านเลขที่ ๗๘ หมู่ ๑๑ ตำบลนายม อำเภอเมืองเพชรบูรณ์ จังหวัดเพชรบูรณ์. สัมภาษณ์, ๒๕ เมษายน.

สานศรัทธาผ่านพานกะหย่อง : มรดกวัฒนธรรมที่มีชีวิตแห่งอำเภอหล่มเก่า จังหวัดเพชรบูรณ์

ผู้เขียน : **มัลลิกา อุฤทธิ์**
นักวิชาการวัฒนธรรม สำนักศิลปะและวัฒนธรรม
มหาวิทยาลัยราชภัฏเพชรบูรณ์

ชาวไทหล่มในอำเภอหล่มเก่า จังหวัดเพชรบูรณ์ มีความศรัทธาอย่างลึกซึ้งต่อพระพุทธศาสนา ซึ่งสะท้อนผ่านวิถีชีวิต ประเพณี และพิธีกรรมต่าง ๆ ที่สืบทอดกันมาอย่างยาวนาน หนึ่งในสัญลักษณ์ทางวัฒนธรรมที่สำคัญ คือ “พานกะหย่อง” คำว่า “กะหย่อง” เป็นคำเรียกภาชนะจักสานรูปทรงสูงที่นิยมใช้ในพื้นที่อำเภอหล่มเก่าและชุมชนใกล้เคียง มีลักษณะเป็นพาน หรือกระเช้าทรงสูง ตกแต่งด้วยลวดลายจักสานที่งดงาม ใช้สำหรับบรรจุเครื่องไทยธรรม ข้าวสาร อาหารแห้ง หรือสิ่งของสำหรับถวายพระสงฆ์ในงานบุญต่าง ๆ เช่น การทำบุญตักบาตร งานบุญเข้าพรรษา ออกพรรษา งานทอดกฐิน ทอดผ้าป่า งานบวชพระ ตลอดจนพิธีถวายภัตตาหารและเครื่องไทยธรรมแก่พระสงฆ์ ชาวบ้านจะจัดดอกไม้ ธูป เทียน ข้าวตอก เครื่องบูชา หมากพลู หรือขันธ์ ๕ บูชาพระพุทธรูป หรือเครื่องสักการะต่าง ๆ ลงในพานกะหย่องอย่างประณีต เพื่อแสดงออกถึงความเคารพและความเลื่อมใสในพระรัตนตรัย

ในอดีต ชาวบ้านอาศัยทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่ในท้องถิ่น โดยเฉพาะไม้ไผ่ มาประดิษฐ์เป็นเครื่องใช้ในชีวิตประจำวัน ก่อนจะพัฒนารูปแบบจนกลายเป็นพานกะหย่องที่มีความวิจิตรสวยงาม และมีความหมายเชิงสัญลักษณ์เกี่ยวกับการทำบุญและการอุทิศถวายเป็นพุทธบูชา

นอกจากจะเป็นภาชนะสำหรับประกอบพิธีกรรมแล้ว พานกะหย่องยังเป็นตัวแทนของภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เชื่อมโยงความศรัทธาทางศาสนากับวิถีชีวิตของชุมชน การสานพานกะหย่องจึงมิใช่เพียงงานหัตถกรรม แต่เป็นการสืบทอดคุณค่าทางวัฒนธรรม ความเชื่อ และอัตลักษณ์ของชาวไทหล่มจากรุ่นสู่รุ่น

ดังนั้น พานกะหย่องจึงเป็นมากกว่าเครื่องจักสานพื้นบ้าน หากแต่เป็นสัญลักษณ์แห่งศรัทธาในพระพุทธศาสนา และเป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่มีชีวิต ซึ่งสะท้อนความสัมพันธ์อันแนบแน่นระหว่างศาสนา ภูมิปัญญา และวิถีชีวิตของชาวไทหล่มได้อย่างชัดเจน

อุปกรณ์และขั้นตอนการทำพานกะหย่อง

พานกะหย่อง เป็นภาชนะจักสานพื้นบ้านของชาวไทหล่ม ในอำเภอหล่มเก่า จังหวัดเพชรบูรณ์ นิยมใช้ใส่เครื่องสักการะ ดอกไม้ ธูปเทียน และเครื่องไทยธรรมในการประกอบพิธีกรรมทางพระพุทธศาสนา สะท้อนถึงภูมิปัญญาและความศรัทธาที่สืบทอดกันมาในชุมชน

อุปกรณ์ในการทำพานกะหย่อง

๑. ไม้ไผ่แก่ สำหรับจักตอก
๒. มีดจักตอก
๓. มีดเหลา
๔. กรรไกร
๕. เชือก หรือตอกสำหรับมัดยึด
๖. เหล็กแหลม หรือสว่านมือสำหรับเจาะ
๗. ไม้แบบ หรือโครงพาน
๘. กระดาษทรายสำหรับขัดแต่ง
๙. สี หรือวัสดุตกแต่ง (ตามความนิยม)

ขั้นตอนการทำพานกะหย่อง

๑. การเตรียมไม้ไผ่ คัดเลือกไม้ไผ่ที่มีอายุเหมาะสม เนื้อเหนียว แข็งแรง และไม่แตกง่าย ผ่าไม้ไผ่ออกเป็นเส้นเล็ก ๆ และเหลาให้มีขนาดสม่ำเสมอ เพื่อให้การสานมีความละเอียดและสวยงาม

๒. การสานฐานพาน นำตอกมาขัดกันเป็นลายพื้นฐาน สานเป็นรูปทรงกลม หรือสี่เหลี่ยมตามแบบ เพิ่มความหนาแน่นให้ฐานมีความแข็งแรง

๓. การยกขอบพาน พับตอกขึ้นจากฐาน สานวนรอบเพื่อสร้างขอบและความลึก ควบคุมรูปทรงให้สมดุลและสวยงาม

๔. การทำคอพานและขาตั้ง จัดทำส่วนคอพานแยกต่างหาก ประกอบคอพานเข้ากับตัวพาน เสริมความแข็งแรงด้วยการมัดหรือสอดตอก

๕. การเก็บรายละเอียด ตัดปลายตอกส่วนเกิน เก็บริมขอบให้เรียบร้อย ขัดผิวงานด้วยกระดาษทราย

๖. การตกแต่งประดับด้วยดอกไม้ กระดาษสี หรือริบบิ้น บางชุมชนอาจประดับด้วยลวดลายที่สื่อถึงความเชื่อทางพุทธศาสนา ตรวจสอบความแข็งแรงก่อนนำไปใช้งาน

▲ พานกะหย่องรูปทรงต่าง ๆ

พานกะหย่องกับการเป็นมรดกวัฒนธรรมที่มีชีวิต หมายถึง องค์ความรู้ ทักษะ และแนวปฏิบัติที่ชุมชนยังคงสืบทอดและใช้ประโยชน์อยู่ในปัจจุบัน พานกะหย่องจึงเป็นตัวอย่างที่ชัดเจนของมรดกวัฒนธรรมประเภทนี้ เพราะยังคงถูกนำมาใช้ในพิธีกรรมทางศาสนาและกิจกรรมของชุมชนอย่างต่อเนื่อง

แม้สังคมจะเปลี่ยนแปลงไป แต่ชาวหล่มเก่ายังคงรักษาและส่งต่อภูมิปัญญาการสานพานกะหย่องให้แก่คนรุ่นใหม่ ผ่านการเรียนรู้ภายในครอบครัว วัด โรงเรียน และกิจกรรมทางวัฒนธรรมของชุมชน อันเป็นการสร้างความยั่งยืนให้กับมรดกทางวัฒนธรรมท้องถิ่น

พานกะหย่องมิได้เป็นเพียงภาชนะจักสานที่ใช้ในพิธีกรรมทางพระพุทธศาสนาเท่านั้น หากยังเป็นสื่อกลางแห่งศรัทธาที่เชื่อมโยงผู้คนในชุมชนเข้ากับหลักคำสอน และกิจกรรมทางศาสนาอย่างแนบแน่น การจัดเตรียมพานกะหย่องเพื่อใช้ในการถวายเครื่องไทยธรรม และสิ่งของแด่พระสงฆ์นับเป็นการแสดงออกถึงความเคารพต่อพระรัตนตรัย ตลอดจนเป็นการสั่งสมบุญกุศลตามความเชื่อและวิถีปฏิบัติของชาวพุทธที่สืบทอดกันมาอย่างยาวนาน ในด้านภูมิปัญญาท้องถิ่น พานกะหย่องสะท้อนองค์ความรู้ด้านการจักสานของชุมชน ซึ่งเกิดจากการเรียนรู้และถ่ายทอดทักษะจากรุ่นสู่รุ่น การเลือกใช้วัสดุจากธรรมชาติที่หาได้ในท้องถิ่นแสดงให้เห็นถึงความสามารถในการใช้ทรัพยากรอย่างคุ้มค่า ควบคู่ไปกับความคิดสร้างสรรค์ในการออกแบบและประดิษฐ์ให้เกิดความสวยงาม และเหมาะสมกับการใช้งานในบริบททางวัฒนธรรม

สาวไทหล่มพร้อมพานกะหย่องใส่เครื่องบูชา ▶

๑.

๒.

๓.

๔.

๕.

นอกจากนี้กระบวนการทำพานกะหย่องยังเป็นกิจกรรมที่ส่งเสริมความร่วมมือของคนในชุมชน โดยมีการรวมตัวกันของเด็ก เยาวชน ผู้ใหญ่ และผู้สูงอายุ เพื่อร่วมกันเรียนรู้ ฝึกฝน และสืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น กิจกรรมดังกล่าวช่วยสร้างความสัมพันธ์อันดีระหว่างสมาชิกในชุมชน ก่อให้เกิดการแลกเปลี่ยนความรู้ ประสบการณ์และคุณค่าทางวัฒนธรรมร่วมกัน ในมิติของอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรม พานกะหย่องถือเป็นสัญลักษณ์สำคัญที่สะท้อนเอกลักษณ์ของชาวหล่มเก่า จังหวัดเพชรบูรณ์ ได้อย่างชัดเจน ทั้งในด้านความเชื่อ วิถีชีวิต และภูมิปัญญาการจักสานพื้นบ้าน การคงอยู่ของพานกะหย่องจึงไม่เพียงเป็นการอนุรักษ์วัตถุทางวัฒนธรรมเท่านั้น แต่ยังเป็นการธำรงรักษารากเหง้าแห่งอัตลักษณ์ชุมชน และเป็นเครื่องมือสำคัญในการเผยแพร่วัฒนธรรมท้องถิ่นให้เป็นที่รู้จักแก่คนภายนอก อันนำไปสู่การสร้างความภาคภูมิใจและความตระหนักในคุณค่าของมรดกทางวัฒนธรรมที่มีชีวิตของชาวหล่มเก่าในปัจจุบันและอนาคต เพื่อส่งต่อมรดกแห่งศรัทธานี้สู่คนรุ่นหลังอย่างยั่งยืน “พานกะหย่องหนึ่งใบ อาจเกิดจากไม้ไผ่เพียงไม่กี่ลำ แต่คุณค่าที่ซ่อนอยู่ภายใน คือเรื่องราวแห่งศรัทธา ภูมิปัญญา และความผูกพันของผู้คนทั้งชุมชน”

◀ ๑. พานกะหย่องในพิธีเชิญพระอุปคุต
◀ ๒. - ๕. พานกะหย่องใส่เครื่องบูชาสักการะ

บรรณานุกรม

เอกสารอ้างอิง

กรมส่งเสริมวัฒนธรรม. (๒๕๖๕). **มรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของไทย.** กรุงเทพมหานคร: กระทรวงวัฒนธรรม.

สุจิตต์ วงษ์เทศ. (๒๕๖๑). **ภูมิปัญญาพื้นบ้านไทยกับการสืบทอดวัฒนธรรมชุมชน.** กรุงเทพมหานคร: มติชน.

สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ. (๒๕๖๐). **ภูมิปัญญาท้องถิ่นและการอนุรักษ์มรดกวัฒนธรรม.** กรุงเทพมหานคร: กระทรวงวัฒนธรรม.

บุคคลอ้างอิง

กองคำ สุขนาม. (๒๕๖๙). อายุ ๘๙ ปี. บ้านเลขที่ ๓๘ หมู่ ๖ บ้านห้วยมะยม ตำบลนาแซง อำเภอหล่มเก่า จังหวัดเพชรบูรณ์. สัมภาษณ์, ๑๘ พฤษภาคม.

ฝอยทอง จันทร์นุช. (๒๕๖๙). อายุ ๘๑ ปี. บ้านเลขที่ ๓๗ หมู่ ๖ บ้านห้วยมะยม ตำบลนาแซง อำเภอหล่มเก่า จังหวัดเพชรบูรณ์. สัมภาษณ์, ๑๘ พฤษภาคม.

งามตา กุลาเหลา. (๒๕๖๙). อายุ ๖๖ ปี. บ้านเลขที่ ๖๒ หมู่ ๔ บ้านห้วยมะยม ตำบลนาแซง อำเภอหล่มเก่า จังหวัดเพชรบูรณ์. สัมภาษณ์, ๑๘ พฤษภาคม.

สิมมาลา จันรักษ์. (๒๕๖๙). อายุ ๗๓ ปี. บ้านเลขที่ ๑๑๖ หมู่ ๔ บ้านห้วยมะยม ตำบลนาแซง อำเภอหล่มเก่า จังหวัดเพชรบูรณ์. สัมภาษณ์, ๑๘ พฤษภาคม.

สมบุญ กันผง. (๒๕๖๙). อายุ ๖๗ ปี. บ้านเลขที่ ๙๙ หมู่ ๖ บ้านห้วยมะยม ตำบลนาแซง อำเภอหล่มเก่า จังหวัดเพชรบูรณ์. สัมภาษณ์, ๑๘ พฤษภาคม.

พิธีกรรมไหว้เจ้าพ่อถ้ำใหญ่
(บุญสรงน้ำพระถ้ำใหญ่น้ำหนาว)
ตำบลหลักด่าน อำเภอน้ำหนาว จังหวัดเพชรบูรณ์

ผู้เขียน : **จิรภา เหมือนพิมทอง**
นักวิชาการวัฒนธรรม สำนักศิลปะและวัฒนธรรม
มหาวิทยาลัยราชภัฏเพชรบูรณ์

หลักด่านเป็นตำบลหนึ่งของอำเภอน้ำหนาว จังหวัดเพชรบูรณ์ ตั้งอยู่บนพื้นที่ภูเขาสูงของเทือกเขาเพชรบูรณ์ มีลักษณะภูมิประเทศที่สลับซับซ้อน ประกอบด้วยป่าไม้ ภูเขา ลำห้วย และแหล่งธรรมชาติที่อุดมสมบูรณ์ พื้นที่บางส่วนอยู่ในเขตอุทยานแห่งชาติน้ำหนาว ซึ่งเป็นผืนป่าที่สำคัญของภาคเหนือและภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย ทำให้ตำบลหลักด่านมีทรัพยากรธรรมชาติที่หลากหลายและยังคงความสมบูรณ์ ในอดีตพื้นที่ตำบลหลักด่านเป็นป่าดงดิบที่มีความอุดมสมบูรณ์ ผู้คนที่เข้ามาตั้งถิ่นฐานในระยะแรกส่วนใหญ่เป็นกลุ่มชาวบ้านจากพื้นที่ใกล้เคียง ทั้งจากจังหวัดเพชรบูรณ์ จังหวัดเลย และพื้นที่รอยต่อภาคอีสานที่อพยพเข้ามาแสวงหาที่ทำกินโดยอาศัยทรัพยากรธรรมชาติในการดำรงชีพ ทั้งการเก็บของป่าล่าสัตว์และทำการเกษตรแบบยังชีพ ต่อมามีผู้คนอพยพเข้ามามากขึ้นจนเกิดเป็นชุมชนขนาดเล็กกระจายอยู่ตามหุบเขาและลำห้วยต่าง ๆ

ชื่อ “หลักด่าน” สันนิษฐานว่าเกี่ยวข้องกับการเป็นจุดผ่านหรือจุดตรวจของผู้เดินทางในอดีต เนื่องจากพื้นที่แห่งนี้เป็นเส้นทางเชื่อมต่อระหว่างจังหวัดเพชรบูรณ์กับจังหวัดเลยและพื้นที่ภาคอีสาน การเดินทางในอดีตต้องผ่านภูเขาสูงและป่าทึบ จึงมีการตั้งจุดพัก หรือด่านตรวจตามเส้นทางสำคัญ และกลายเป็นที่มาของชื่อชุมชนซึ่งได้รับการเรียกขานสืบต่อกันมา

เมื่อมีการพัฒนาระบบคมนาคม โดยเฉพาะเส้นทางสายกกกะทอน - ห้วยสนามทราย และถนนที่เชื่อมต่อกับตัวอำเภอน้ำหนาว การติดต่อสื่อสารและการขนส่งสะดวกมากขึ้น ส่งผลให้ชุมชนขยายตัวอย่างต่อเนื่อง เกิดการพัฒนาด้านการศึกษา สาธารณสุข และสาธารณูปโภคต่าง ๆ จนได้รับการยกฐานะเป็นตำบล และมีการจัดตั้งองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นเพื่อดูแลการพัฒนาพื้นที่อย่างเป็นระบบ

ประชาชนในตำบลหลักด่านส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเกษตรกรรม เช่น การปลูกข้าวโพด มันสำปะหลัง ข้าวไร่ และพืชเศรษฐกิจอื่น ๆ ตามสภาพภูมิประเทศของพื้นที่สูง นอกจากนี้ยังมีการเลี้ยงสัตว์และการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติอย่างเหมาะสม ชาวบ้านยังคงดำรงวิถีชีวิตแบบเรียบง่าย มีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับธรรมชาติ และยึดมั่นในประเพณีวัฒนธรรมท้องถิ่น รวมถึงพระพุทธศาสนาเป็นศูนย์รวมจิตใจของชุมชน ตำบลหลักด่านนอกจากจะเป็นชุมชนเกษตรกรรมที่สำคัญของอำเภอน้ำหนาวแล้ว ยังเป็นพื้นที่ที่มีทรัพยากรธรรมชาติและแหล่งท่องเที่ยวที่โดดเด่น เช่น ถ้ำใหญ่น้ำหนาว ลานหินธรรมชาติ และลำห้วยต่าง ๆ ที่เป็นต้นน้ำสำคัญของลุ่มน้ำป่าสัก

◀ บริเวณทางเข้าหน้าถ้ำใหญ่น้ำหนาว
(ภาพ : สุจิตรา จุ้ยวอน เมื่อ ๒๓ เมษายน ๒๕๖๙)

ความอุดมสมบูรณ์ของป่าไม้และสภาพภูมิประเทศที่สวยงาม ทำให้ตำบลหลักด่านเป็นพื้นที่ที่สะท้อนถึงความสัมพันธ์ระหว่างคนกับธรรมชาติได้อย่างชัดเจน และยังคงรักษาเอกลักษณ์ของชุมชนท้องถิ่นไว้ได้เป็นอย่างดี ตำบลหลักด่านมีพัฒนาการจากชุมชนเล็ก ๆ ที่เกิดจากการอพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานในพื้นที่ป่าเขาอันอุดมสมบูรณ์ จนกลายเป็นชุมชนที่มีความเข้มแข็งและมีการพัฒนาอย่างต่อเนื่อง แม้กาลเวลาจะเปลี่ยนแปลงไป แต่ชาวตำบลหลักด่านยังคงรักษาวิถีชีวิต วัฒนธรรม ประเพณี และความผูกพันกับทรัพยากรธรรมชาติอันเป็นรากฐานสำคัญของชุมชน มีความผูกพันและความสัมพันธ์กับเจ้าพ่อถ้ำใหญ่น้ำหนาวมาอย่างยาวนาน โดยเจ้าพ่อถ้ำใหญ่น้ำหนาวถือเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์คู่บ้านคู่เมืองที่ชาวบ้านให้ความเคารพนับถือ และเป็นศูนย์รวมจิตใจของผู้คนในพื้นที่มาแต่ครั้งบรรพบุรุษ ความเชื่อนี้ได้สืบทอดจากรุ่นสู่รุ่นจนกลายเป็นส่วนหนึ่งของวิถีชีวิต วัฒนธรรม และอัตลักษณ์ของชุมชนตำบลหลักด่านอย่างแนบแน่น

ตามความเชื่อของชาวบ้าน เจ้าพ่อถ้ำใหญ่น้ำหนาวเป็นผู้ปกปักรักษาผืนป่า ภูเขา ลำห้วย และทรัพยากรธรรมชาติในเขตน้ำหนาว อีกทั้งยังคุ้มครองผู้คนที่อาศัยอยู่ในพื้นที่ให้มีความร่มเย็นเป็นสุข ปลอดภัยจากภยันตรายต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นภัยจากสัตว์ป่า อุบัติเหตุ การเดินทาง หรือเหตุการณ์ไม่คาดคิด ผู้ที่เดินทางผ่านบริเวณถ้ำใหญ่น้ำหนาวหรือเข้ามาประกอบอาชีพในพื้นที่ป่าเขามักจะแวะสักการะขอพร หรือกล่าวคำบอกกล่าวต่อเจ้าพ่อก่อนเสมอ เพื่อความเป็นสิริมงคลและความสบายใจ

ความสัมพันธ์ระหว่างชาวบ้านกับเจ้าพ่อถ้ำใหญ่น้ำหนาว ไม่ได้จำกัดอยู่เพียงการกราบไหว้บูชาเท่านั้น แต่ยังสะท้อนผ่านพิธีกรรมและประเพณีที่ชุมชนร่วมกันจัดขึ้นเป็นประจำ โดยเฉพาะพิธีบวงสรวงเจ้าพ่อถ้ำใหญ่น้ำหนาว ซึ่งเป็นกิจกรรมสำคัญที่ชาวบ้านจากหลายหมู่บ้านในตำบลหลักด่านเข้ามามีส่วนร่วม พิธีดังกล่าวเป็นการแสดงออกถึงความกตัญญูและความเคารพต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่คอยปกปักรักษาชุมชน ตลอดจนเป็นการขอพรให้เกิดความอุดมสมบูรณ์ ฝนฟ้าตกต้องตามฤดูกาล พืชผลทางการเกษตรเจริญงอกงาม และประชาชนมีความสุขความเจริญ

ในวันประกอบพิธี ชาวบ้านจะร่วมกันจัดเตรียมเครื่องบวงสรวง เช่น หัวหมู ไก่ต้ม ผลไม้ ข้าวตอก ดอกไม้ ธูปเทียน และเครื่องเซ่นไหว้อื่น ๆ ตามความเชื่อดั้งเดิม บางครอบครัวที่ประสบความสำเร็จในชีวิตหรือสมหวังตามที่ได้บนบานไว้ ก็จะนำสิ่งของมาถวายแก้บนเพื่อแสดงความขอบคุณต่อเจ้าพ่อ กิจกรรมเหล่านี้ก่อให้เกิดความร่วมมือและความสามัคคีในชุมชน เพราะทุกคนต่างช่วยเหลือกันในการจัดงานและสืบสานประเพณีให้คงอยู่

นอกจากนี้ความเชื่อเกี่ยวกับเจ้าพ่อถ้ำใหญ่น้ำหนาวยังมีบทบาทในการสร้างจิตสำนึกด้านการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ ชาวบ้านจำนวนมากเชื่อว่าป่าไม้ ภูเขา และถ้ำเป็นพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ที่อยู่ภายใต้การดูแลของเจ้าพ่อ จึงไม่ควรบุกรุก ทำลาย หรือใช้ทรัพยากรอย่างฟุ่มเฟือย ความเชื่อนี้มีส่วนช่วยให้คนในชุมชนเกิดความเคารพต่อธรรมชาติ และร่วมกันดูแลรักษาป่าไม้ซึ่งเป็นแหล่งต้นน้ำและแหล่งอาหารสำคัญของชุมชน

เจ้าพ่อถ้ำใหญ่น้ำหนาวยังเป็นศูนย์รวมทางจิตวิญญาณของชาวบ้านในยามที่เผชิญกับความทุกข์ หรือความไม่แน่นอนของชีวิต เมื่อเกิดปัญหาด้านสุขภาพ การทำมาหากิน หรือเหตุการณ์สำคัญต่าง ๆ ผู้คนมักเดินทางไปกราบไหว้ขอพรเพื่อเป็นกำลังใจและสร้างความมั่นคงทางจิตใจ ความศรัทธาที่มีต่อเจ้าพ่อจึงเปรียบเสมือนพลังใจที่ช่วยหล่อหลอมให้ชุมชนสามารถดำรงชีวิตอยู่ร่วมกันได้อย่างเข้มแข็ง

ด้วยเหตุนี้ เจ้าพ่อถ้ำใหญ่น้ำหนาวจึงมิได้เป็นเพียงสิ่งศักดิ์สิทธิ์ตามความเชื่อพื้นบ้านเท่านั้น หากยังเป็นสัญลักษณ์แห่งความผูกพันระหว่างมนุษย์ ธรรมชาติ และชุมชนในตำบลหลักด่าน อำเภอน้ำหนาว จังหวัดเพชรบูรณ์ ความศรัทธาที่ชาวบ้านมีต่อเจ้าพ่อได้รับการสืบทอดจากรุ่นสู่รุ่นผ่านเรื่องเล่าปรัมปรา พิธีกรรม ความเชื่อ และวิถีชีวิตประจำวัน จนกลายเป็นมรดกทางวัฒนธรรมอันทรงคุณค่า และเป็นรากฐานสำคัญที่ช่วยเชื่อมโยงผู้คนในชุมชนให้เกิดความรัก ความสามัคคี และความภาคภูมิใจในถิ่นฐานบ้านเกิด

นอกจากนี้ยังมีความเชื่อเกี่ยวกับ “เจ้าพ่อถ้ำใหญ่” ซึ่งเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ได้รับการกล่าวขานควบคู่กันมาในตำนานท้องถิ่นของบริเวณถ้ำใหญ่ ผู้เฒ่าผู้แก่เล่าสืบต่อกันมาว่า ในอดีตบริเวณถ้ำใหญ่เป็นป่าดงดิบที่อุดมสมบูรณ์ เต็มไปด้วยพรรณไม้นานาชนิด สัตว์ป่าน้อยใหญ่ และเรื่องราวลี้ลับเหนือธรรมชาติ ผู้คนที่เดินทางผ่านเส้นทางดังกล่าวมักพบเห็นชายร่างใหญ่ปรากฏตัวอยู่บริเวณปากถ้ำบนสันเขา หรือภายในผืนป่า บางครั้งปรากฏให้เห็นเพียงชั่วครู่ก่อนจะหายไปอย่างไร้ร่องรอย จึงเชื่อกันว่าชายผู้นั้นมิใช่มนุษย์ธรรมดา หากเป็นเจ้าของสถานที่ หรือผู้พิทักษ์ดูแลผืนป่าและถ้ำใหญ่แห่งนี้

ตำนานอีกหลายสำนวนยังกล่าวถึงเหตุการณ์ที่ผู้คนหลงทางภายในป่า หรือประสบอันตรายจากสัตว์ป่าและสภาพภูมิประเทศอันยากลำบาก โดยในช่วงเวลาคับขันมักมีชายปรากฏตัวขึ้นเพื่อชี้ทางออกจากป่า บอกตำแหน่งแหล่งน้ำ หรือส่งสัญญาณเตือนภัยก่อนเกิดเหตุร้าย ทำให้ผู้ประสบเหตุสามารถเดินทางกลับถึงบ้านได้อย่างปลอดภัย ความเชื่อดังกล่าวจึงก่อให้เกิดความเคารพศรัทธาในหมู่ชาวบ้าน ขณะเดียวกัน ยังมีความเชื่ออีกสำนวนหนึ่งที่กล่าวว่า เจ้าพ่อถ้ำใหญ่น้ำหนาวเป็นวิญญาณผู้ทรงอิทธิฤทธิ์ที่สถิตอยู่ภายในถ้ำใหญ่ และมีความเกี่ยวข้องกับพญานาคผู้ดูแลแหล่งน้ำใต้ภูเขา ชาวบ้านเชื่อว่าหากมีการบวงสรวง หรือประกอบพิธีกรรมอย่างถูกต้องตามจารีตประเพณี จะส่งผลให้ฝนฟ้าตกต้องตามฤดูกาล แหล่งน้ำมีความอุดมสมบูรณ์ พืชผลทางการเกษตรเจริญงอกงาม และผู้คนในชุมชนอยู่เย็นเป็นสุข ความเชื่อนี้สะท้อนให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติที่ผสานอยู่ในวิถีชีวิตของคนท้องถิ่นมาอย่างยาวนาน

ส่วนตำนานถ้ำใหญ่ที่แพร่หลายในพื้นที่อำเภอน้ำหนาวนั้นกล่าวถึงพญานาคและเหล่าบริวารที่อาศัยอยู่บริเวณเทือกเขาและแหล่งน้ำโดยรอบ ต่อมาพญานาคได้เลื้อยหายเข้าไปภายในถ้ำใหญ่และมิได้ปรากฏตัวอีก จนชาวบ้านเชื่อว่าพญานาคได้กลายเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ผู้คุ้มครองพื้นที่แห่งนี้ เรื่องเล่าดังกล่าวจึงได้รับการสืบทอดและผสมผสานเข้ากับความเชื่อเกี่ยวกับเจ้าพ่อถ้ำใหญ่ จนเกิดเป็นความเข้าใจร่วมกันว่าเจ้าพ่อถ้ำใหญ่และพญานาคมีความเชื่อมโยงกันในฐานะผู้พิทักษ์ชุมชน ผู้ดูแลผืนป่า และผู้รักษาความอุดมสมบูรณ์ของแหล่งน้ำในท้องถิ่น

จากความเชื่อดังกล่าว ได้นำไปสู่การประกอบพิธีกรรมและประเพณีสำคัญของชุมชน โดยเฉพาะพิธีบวงสรวงและประเพณีบุญบั้งไฟ ผู้เฒ่าผู้แก่ในตำบลหลักด่านเล่าว่า การจุดบั้งไฟถวายเจ้าพ่อถ้ำใหญ่เป็นเสมือนการส่งสัญญาณบอกกล่าวต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์บนฟากฟ้า รวมถึงเจ้าพ่อผู้ดูแลผืนป่าและขุนเขา เพื่อขอให้ช่วยดลบันดาลฝนให้ตกต้องตามฤดูกาล คุ้มครองผู้คนให้ปลอดภัยจากภยันตราย และส่งเสริมความอุดมสมบูรณ์แก่พืชผลทางการเกษตร ความเชื่อนี้จึงเป็นที่มาของประเพณีบุญสรงน้ำเจ้าพ่อถ้ำใหญ่ หรือบุญบั้งไฟ ซึ่งได้รับการสืบทอดต่อเนื่องมายาวนานกว่าหนึ่งศตวรรษ และยังคงเป็นประเพณีสำคัญของชุมชนจนถึงปัจจุบัน

สำหรับสถานที่สำคัญที่เกี่ยวข้องกับความเชื่อและพิธีกรรมของเจ้าพ่อถ้ำใหญ่และเจ้าพ่อเสื้อแดงนั้น ประกอบด้วย ศาลเจ้าพ่อถ้ำใหญ่และเจ้าพ่อเสื้อแดง ซึ่งตั้งอยู่บริเวณหมู่ที่ ๒ บ้านหลักด่าน เป็นสถานที่เคารพสักการะหลักของชุมชนที่ชาวบ้านและผู้มีจิตศรัทธาเดินทางมาสักการะเพื่อความเป็นสิริมงคลอยู่เป็นประจำ อีกแห่งหนึ่งคือศาลจำลองภายในบริเวณวัดจันทรังษี หรือวัดเก่า ซึ่งปัจจุบันเป็นวัดร้างและใช้อาคารศาลาเป็นสถานที่ประกอบพิธีกรรมเท่านั้น ภายในเป็นที่ประดิษฐานศาลจำลองของเจ้าพ่อถ้ำใหญ่และเจ้าพ่อเสื้อแดง เพื่อใช้เป็นศูนย์กลางในการประกอบพิธีบุญสรงน้ำพระถ้ำใหญ่ประจำปี ทั้งนี้ ในช่วงเวลาของการประกอบพิธีกรรมสำคัญประจำปีจะมีการอัญเชิญเจ้าพ่อถ้ำใหญ่และเจ้าพ่อเสื้อแดงมาประทับชั่วคราว ณ สถานที่ดังกล่าว เพื่อให้ประชาชนและผู้เข้าร่วมงานได้สักการบูชาและประกอบพิธีตามขนบธรรมเนียมที่สืบทอดกันมา

พิธีกรรมไหว้เจ้าพ่อถ้ำใหญ่ ชาวบ้านมีการเรียกพิธีกรรมดังกล่าวอีกหลายชื่อคือ บุญสรงน้ำเจ้าพ่อถ้ำใหญ่ บุญสรงน้ำพระถ้ำใหญ่ เป็นต้น โดยถูกจัดขึ้นที่ ถ้ำใหญ่น้ำหนาว เป็นประเพณีสำคัญของชาวตำบลหลักด่านที่สืบทอดกันมานานกว่า ๑๐๐ ปี มักนิยมจัดในช่วงเดือนเมษายน - พฤษภาคม (กำหนดในวันข้างขึ้นเดือน ๖ ตรงกับวันเสาร์ หรือวันพฤหัสบดีตามปฏิทินจันทรคติ) หลังจากที่ชาวบ้านได้ประกอบพิธีกรรมแขวงทุงเสร็จสิ้นเป็นที่เรียบร้อยแล้ว ชาวบ้านจะจัดประชุมหารือของผู้นำชุมชน คณะกรรมการหมู่บ้าน พระสงฆ์ หน่วยงานภาครัฐ และประชาชนในพื้นที่ โดยกำหนดการจัดงานด้วยกัน ๔ วัน ๓ คืน และรูปแบบการจัดงานให้เป็นไปตามขนบธรรมเนียมประเพณีที่สืบทอดกันมา พร้อมทั้งแบ่งหน้าที่รับผิดชอบให้แก่ฝ่ายต่าง ๆ เช่น ฝ่ายสถานที่ ฝ่ายพิธีการ ฝ่ายประชาสัมพันธ์ ฝ่ายจัดเตรียมเครื่องบวงสรวง และฝ่ายดูแลความปลอดภัย เพื่อให้การดำเนินงานเป็นไปด้วยความเรียบร้อย เพื่อบวงสรวงสักการะเจ้าพ่อถ้ำใหญ่ ขอความเป็นสิริมงคล ความปลอดภัย และความอุดมสมบูรณ์ของชุมชน รวมทั้งขอให้ฝนฟ้าตกต้องตามฤดูกาล

ก่อนถึงวันงาน ชาวบ้านจะร่วมตัวกันเพื่อทำความสะอาดสถานที่จัดงานจุดต่าง ๆ และบริเวณศาลเจ้าพ่อถ้ำใหญ่ พื้นที่โดยรอบทั้งทางขึ้นลงถ้ำ ลานประกอบพิธี และสถานที่สำหรับรองรับผู้มาร่วมงาน จากนั้นจึงตกแต่งสถานที่ด้วยธง ผ้าแพร ดอกไม้ และเครื่องสักการะต่าง ๆ เพื่อให้เกิดความสวยงามและสมเกียรติแก่สิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่เคารพบูชา

การประกอบพิธีกรรม

วันที่ ๑ : ตรงกับวันขึ้น ๗ ค่ำ เดือน ๖

พิธีบายศรีสู่ขวัญ ณ ศาลเจ้าพ่อถ้ำใหญ่ ในช่วงเช้าของวันแรก พ่อสมุนจะประกอบพิธีบายศรีสู่ขวัญ ณ ศาลเจ้าพ่อถ้ำใหญ่ ซึ่งเป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ที่ชาวบ้านในตำบลหลักด่านให้ความเคารพนับถือและใช้เป็นสถานที่กราบไหว้ บนบานศาลกล่าว ตลอดจนถวายเครื่องสักการะแด่เจ้าพ่อถ้ำใหญ่ พิธีดังกล่าวมีวัตถุประสงค์เพื่อบอกกล่าวขอขมา และขอพรจากเจ้าพ่อถ้ำใหญ่ก่อนการจัดงานบุญสรงน้ำพระถ้ำใหญ่น้ำหนาว

เครื่องประกอบพิธีประกอบด้วย เหล้าขาว บุหรี่ ไก่ต้มอย่างละคู่ ขันธ์ห้า หรือขันธ์แปด และเครื่องบายศรีตามแบบแผนความเชื่อของชุมชน โดยพ่อสมุนจะเป็นผู้กล่าวคำบอกกล่าวต่อเจ้าพ่อถ้ำใหญ่ถึงวัตถุประสงค์ของการจัดงาน สถานที่ และกิจกรรมต่าง ๆ ที่จะดำเนินการ พร้อมทั้งขอให้การจัดงานเป็นไปด้วยความราบรื่นและประสบผลสำเร็จ

บริเวณศาลเจ้าพ่อถ้ำใหญ่ยังเป็นที่ตั้งของศาลเจ้าพ่อเสื้อแดง ซึ่งชาวบ้านมีความเชื่อว่าเป็นสหายของเจ้าพ่อถ้ำใหญ่ เดิมศาลเจ้าพ่อเสื้อแดงตั้งอยู่ที่บ้านเลยวังไสย์ ก่อนถึงช่วงงานบุญ ชาวบ้าน แม่นางแต่ง และพ่อสมุนจะต้องเดินทางไปประกอบพิธีบอกกล่าว ณ ศาลดังกล่าวทุกครั้ง ต่อมาเพื่อความสะดวกในการประกอบพิธี จึงได้มีการสร้างศาลจำลองของเจ้าพ่อเสื้อแดงไว้ใกล้กับศาลเจ้าพ่อถ้ำใหญ่ นอกจากนี้ภายในบริเวณเดียวกันยังเป็นที่ตั้งของศาลสิ่งศักดิ์สิทธิ์อื่น ๆ ที่ชาวบ้านตำบลหลักด่านให้ความเคารพนับถืออีกหลายแห่ง

พิธีบายศรีสู่ขวัญดังกล่าวจะกระทำในช่วงเช้าก่อนเริ่มงานบุญ โดยถือเป็นการบอกกล่าว ขอขมา และขออนุญาตต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ผู้คุ้มครองพื้นที่ ทั้งนี้ ในอดีตพ่อสมุนมักประกอบพิธีบอกกล่าวและถวายเครื่องบายศรีล่วงหน้าก่อนวันงานบุญสรงน้ำพระถ้ำใหญ่น้ำหนาว ประมาณหนึ่งสัปดาห์

พิธีสวดเจริญพระพุทธมนต์เย็น ณ วัดเก่า หรือวัดจันทรังษี ในช่วงค่ำของวันเดียวกัน จะมีการประกอบพิธีสวดเจริญพระพุทธมนต์เย็น ณ วัดเก่า เป็นการสวดต่อเนื่องระยะเวลา ๓ คืน

พิธีดังกล่าวนิมนต์พระภิกษุสงฆ์และสามเณรจากวัดโนนสว่างสามัคคี วัดใหม่เจริญธรรม และวัดหลักด่านใต้ รวมจำนวน ๙ รูป มาประกอบพิธีสวดเจริญพระพุทธมนต์ โดยชาวบ้านจะนำหินกรวดที่เก็บมาจากริมลำห้วยปากขอนแก่น หรือลำคลองที่มีต้นน้ำไหลออกมาจากถ้ำใหญ่น้ำหนาว พร้อมด้วยด้าย หรือฝ้าย และน้ำสะอาดสำหรับทำน้ำมนต์ ใส่ภาชนะ หรือถังมารวมกันบริเวณด้านหน้าศาลาวัดเก่า เพื่อให้พระสงฆ์สวดเจริญพระพุทธมนต์ตลอดระยะเวลาประกอบพิธีทั้ง ๓ วัน

▼ พิธีสวดเจริญพระพุทธมนต์เย็น
(ภาพ : จิรภา เหมือนพิมทอง เมื่อ ๒๓ เมษายน ๒๕๖๙)

ชาวบ้านมีความเชื่อว่าหินกรวดที่ผ่านการสวดเจริญพระพุทธมนต์แล้วจะมีความเป็นสิริมงคล สามารถนำไปหว่าน หรือโปรยรอบบริเวณบ้านเรือนตามทิศต่าง ๆ ควบคู่กับการประพรมน้ำพระพุทธมนต์ เพื่อช่วยปัดเป่าสิ่งอัปมงคล เสนียดจัญไร โรคภัยไข้เจ็บตลอดจนป้องกันภูตผีและภยันตรายต่าง ๆ ไม่ให้เข้ามารบกวนคนในชุมชน

ในการประกอบพิธีสวดเจริญพระพุทธมนต์เย็น จะมีการจัดเตรียมเครื่องสักการะบูชา ๙ อย่าง เครื่องร้อย ประทีปตีนกา และเครื่องสำหรับทำน้ำมนต์ โดยแม่นางแต่งเป็นผู้จัดเตรียม การทำน้ำพระพุทธมนต์จะดำเนินควบคู่กับการสวดมนต์ตลอดระยะเวลา ๓ วัน โดยชาวบ้านเชื่อว่าน้ำพระพุทธมนต์ที่ผ่านการสวดเจริญพระพุทธมนต์แล้วจะช่วยเสริมสร้างความเป็นสิริมงคล ความร่มเย็นเป็นสุข และความมั่นคงทางจิตใจแก่ผู้ที่นำไปใช้ในชีวิตประจำวัน

▲ ชาวบ้านนำหินกรวดมาวางบริเวณหน้าศาลาวัดเก่า
เพื่อประกอบพิธีสวดเจริญพระพุทธมนต์เย็น
(ภาพ : จิรภา เหมือนพิมทอง เมื่อ ๒๓ เมษายน ๒๕๖๙)

วันที่ ๒ : ตรงกับวันขึ้น ๘ ค่ำ เดือน ๖

พิธีทำบุญตักบาตรเช้า ณ วัดเก่า ได้นิมนต์พระสงฆ์จากวัดโนนสว่างสามัคคี วัดใหม่เจริญธรรม และวัดหลักด่านใต้ รวมจำนวน ๙ รูป ตลอดระยะเวลา ๓ วัน

ก่อนเริ่มพิธีตักบาตรเช้า พ่อสมุนจะประกอบพิธีบอกกล่าวเจ้าพ่อถ้ำใหญ่ ที่ศาลจำลองเจ้าพ่อถ้ำใหญ่ บริเวณภายในวัดเก่า การใส่บาตรในทุกเช้านั้น ชาวบ้านจะจัดเตรียมดอกไม้ ข้าวเหนียวนึ่งสุก น้ำดื่ม ขนม และปัจจัยถวายพระ สำหรับใส่บาตรพระสงฆ์ โดยอาหารคาวหวานที่ถวายพระสงฆ์ได้รับการสนับสนุนงบประมาณจากหน่วยงานต่าง ๆ และชาวบ้านร่วมกันประกอบอาหาร ณ บริเวณโรงครัว

ระหว่างพิธีทำบุญตักบาตรเช้า พ่อสมุนจะนำพาข้าวน้อยเจ้าพ่อถ้ำใหญ่ไปถวายที่ศาลจำลองเจ้าพ่อถ้ำใหญ่ - เจ้าพ่อเสื้อแดง ภายในบริเวณวัดเก่า ซึ่งเป็นธรรมเนียมที่เริ่มปฏิบัติอย่างต่อเนื่องในช่วงประมาณ ๑๐ ปีที่ผ่านมา นับตั้งแต่พ่อสมุนเข้ารับหน้าที่ในปี พ.ศ. ๒๕๕๙ โดยจะถวายในวันแรกและวันสุดท้ายของการทำบุญตักบาตร เนื่องจากในวันที่ ๒ ของงานมีพิธีกรรมหลายขั้นตอนและข้อจำกัดด้านเวลา พ่อสมุนจึงได้บอกกล่าวต่อเจ้าพ่อถ้ำใหญ่เกี่ยวกับแนวปฏิบัติดังกล่าว

หลังพิธีใส่บาตรเช้า ชาวบ้านจะช่วยกันเก็บกวาดล้างภาชนะและทำความสะอาดศาลาวัด หรือบริเวณประกอบพิธี ถือเป็นวิถีชีวิตอันงดงามที่สะท้อนถึงความสามัคคี น้ำใจ และการร่วมแรงร่วมใจของคนในชุมชนในการดูแลรักษาสถานที่ส่วนรวม

๑.

๒.

๓.

๔.

๕.

๖.

▲ ๑. - ๒. พิธีทำบุญตักบาตรเช้า

๓. - ๔. พ่อสมุนนำพาขาวน้อยถวายเจ้าพ่อถ้ำใหญ่ - เจ้าพ่อเสื้อแดง

๕. ลูกอีลุปุเป้า

๖. การแกะแม่พิมพ์ดอกผึ้ง

(ภาพ : จิรภา เหมือนพิมทอง เมื่อ ๒๔ เมษายน ๒๕๖๙)

การทำต้นปราสาทผึ้งถวายเจ้าพ่อถ้ำใหญ่ ในระหว่างวันจะมีการทำต้นปราสาทผึ้งของชาวบ้านหมู่ที่ ๔ บ้านโนนชาด เป็นการร่วมแรงร่วมใจของชาวบ้าน ณ ศาลาหมู่บ้าน ในปีนี้มีการจัดทำต้นปราสาทผึ้งจำนวน ๒ ต้น ได้แก่ ต้นปราสาทผึ้งขนาดกลาง สำหรับนำไปถวาย ณ ศาลเจ้าพ่อถ้ำใหญ่ (วัดเก่า) ต้นปราสาทผึ้งขนาดเล็กสำหรับนำไปถวายเจ้าพ่อถ้ำใหญ่ ณ ถ้ำใหญ่น้ำหนาว นับเป็นปีแรกที่มีการปรับลดจำนวนและขนาดของต้นปราสาทผึ้งเหลือเพียง ๒ ต้น เนื่องจากข้อจำกัดด้านพื้นที่ในการประกอบพิธี การทำต้นปราสาทผึ้งนั้นผู้ชายช่วยกันจัดทำโครงสร้างจากไม้ไผ่คำ หรือไผ่เหลือง ประกอบกับกาบกล้วย ส่วนดอกผึ้งทำจากขี้ผึ้งแท้ผสมเทียนไทย โดยใช้แม่พิมพ์ที่ทำจากผลของพืชชนิดหนึ่ง ซึ่งชาวบ้าน เรียกว่า “อีลุปุเป้า”

การทำบั้งไฟ บั้งไฟเป็นองค์ประกอบสำคัญของงานบุญประเพณีในตำบลหลักด่าน โดยในอดีตชาวบ้านจะร่วมแรงร่วมใจกันทำบั้งไฟจากไม้ไผ่ ขนาดประมาณ ๑ - ๒ นิ้ว ยาว ๔๐ - ๕๐ เซนติเมตร แต่ละหมู่บ้านจะช่วยกันจัดทำและนำมารวมกันในงานบุญประจำปี แสดงให้เห็นถึงความสามัคคี และการมีส่วนร่วมของคนในชุมชน ต่อมาเมื่อเกิดสถานการณ์การแพร่ระบาดของโรคโควิด - ๑๙ รูปแบบการจัดทำบั้งไฟได้เปลี่ยนแปลงไป ชาวบ้านต่างแยกย้ายกันจัดทำในแต่ละพื้นที่ และในปัจจุบันนิยมสั่งซื้อบั้งไฟสำเร็จรูปจากอำเภอ หรือจังหวัดอื่นมากขึ้น โดยลำบั้งไฟเปลี่ยนจากไม้ไผ่มาเป็นท่อพีวีซี (PVC) ขนาดประมาณ ๑.๕ - ๒ นิ้ว ซึ่งมีความแข็งแรงและสะดวกต่อการใช้งาน วัสดุที่ใช้ในการทำบั้งไฟประกอบด้วย ลำบั้ง หรือกระบอกบั้งไฟ ไม้หางบั้งไฟ วัสดุตกแต่งลวดลาย เชือก และอุปกรณ์ยึดประกอบ

รวมถึงฐาน หรือค้างสำหรับตั้งบั้งไฟ ส่วนเชื้อเพลิง หรือดินขับดันเป็นองค์ประกอบที่ต้องอาศัยผู้มีความรู้ และประสบการณ์ดำเนินการตามมาตรฐานความปลอดภัย และข้อกำหนดทางกฎหมาย เนื่องจากมีความเสี่ยงต่อการเกิดอันตราย

ขั้นตอนการเตรียมบั้งไฟเริ่มจากการเตรียมลำบั้งให้มีขนาดเหมาะสม ติดตั้งหางบั้งไฟเพื่อช่วยรักษาสมดุลขณะพุ่งขึ้นสู่ท้องฟ้า จากนั้นจึงตกแต่งด้วยผ้าแพร กระดาษสี หรือสัญลักษณ์ประจำหมู่บ้าน ก่อนตรวจสอบความแข็งแรงของส่วนประกอบทั้งหมดให้พร้อมใช้งาน

ปัจจุบันการจัดทำบั้งไฟของตำบลหลักด่านมอบหมายให้ช่างผู้มีความชำนาญในพื้นที่บ้านกกก่อ หมู่ที่ ๗ เป็นผู้จัดทำ จำนวน ๘ ลำ ในนามของทั้ง ๘ หมู่บ้านของตำบลหลักด่าน โดยนำไปจุดถวายในสถานที่สำคัญ ได้แก่ ศาลเจ้าพ่อถ้ำใหญ่ จำนวน ๒ ลำ หน้าพระธาตุวัดคลองยุต จำนวน ๒ ลำ และถ้ำใหญ่น้ำหนาว จำนวน ๔ ลำ

นายธนกร ขวัญหอม อายุ ๔๖ ปี ชาวบ้านกกก่อ หมู่ที่ ๗ ผู้สืบทอดการทำบั้งไฟของชุมชน เล่าว่า เริ่มสนใจบั้งไฟตั้งแต่อายุประมาณ ๒๐ ปี เนื่องจากมีความชื่นชอบเป็นการส่วนตัว จึงศึกษาหาความรู้จากการเดินทางไปชมงานบุญบั้งไฟในหลายพื้นที่ โดยเฉพาะในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เช่น จังหวัดหนองคาย และอาศัยการสอบถามผู้มีประสบการณ์ ควบคู่กับการทดลองและจดจำด้วยตนเอง เนื่องจากผู้รู้มักไม่เปิดเผยรายละเอียดทั้งหมด

การทำบั้งไฟชาวบ้านหมู่ที่ ๗ บ้านกกก่อ ▶
(ภาพ : จิรภา เหมือนพิมทอง เมื่อ ๒๓ เมษายน ๒๕๖๙)

ปัจจุบันนายธนกรทำบั้งไฟเป็นงานอดิเรก และรับจ้างทำให้ผู้สนใจ โดยบั้งไฟที่ใช้ในงานบุญของตำบลมีน้ำหนักประมาณ ๒ - ๓ กิโลกรัม ความยาวลำบั้งประมาณ ๖๖ - ๖๘ เซนติเมตร และใช้หางบั้งไฟที่ทำจากลำไผ่เลี้ยง ยาวประมาณ ๑.๙๐ - ๒.๐๐ เมตร เพื่อช่วยควบคุมทิศทางการตกของบั้งไฟ ต้นทุนการผลิตอยู่ที่ประมาณ ๗๐๐ - ๘๐๐ บาทต่อบั้ง และหากเป็นบั้งไฟขนาด ๒ นิ้ว จะมีมูลค่าประมาณ ๒,๐๐๐ บาท

ก่อนเริ่มทำบั้งไฟจะมีพิธียกครู หรือยกคาย โดยจัดขันธ์ ๕ หรือขันธ์ ๘ เพื่อบอกกล่าวและขอขมาครูบาอาจารย์ตามความเชื่อดั้งเดิม จากนั้นจึงเริ่มดำเนินการผลิต ซึ่งใช้เวลาประมาณ ๒ - ๓ วัน ทั้งนี้เมื่อทำบั้งไฟเสร็จแล้ว จะนำเข้าร่วมพิธีกรรมในช่วงสวดมนต์เย็นก่อนวันงานบุญ และร่วมขบวนพิธีการของชุมชน

แม้ในปัจจุบันชาวบ้านแต่ละหมู่บ้านจะไม่ได้ร่วมกันทำบั้งไฟเช่นในอดีต แต่ยังคงมอบหมายให้ผู้มีความรู้เป็นผู้ดำเนินการแทน เพื่อรักษาประเพณีให้คงอยู่ นายธนกรยังได้ถ่ายทอดความรู้ให้แก่บุตรหลานและผู้สนใจในชุมชน เพื่อสืบสานภูมิปัญญาการทำบั้งไฟให้ดำรงอยู่ต่อไปในอนาคต (ธนกร ขวัญหอม, ๒๓ เมษายน ๒๕๖๙.)

วันที่ ๓ : ตรงกับวันขึ้น ๙ ค่ำ เดือน ๖

พิธีบอกกล่าวเจ้าพ่อถ้ำใหญ่ และจุดบั้งไฟ ณ ศาลเจ้าพ่อถ้ำใหญ่ (จุดบั้งไฟจุดที่ ๑) พ่อสมุน แม่นางแต่ง และชาวบ้านพร้อมกัน ณ บริเวณศาลจำลองเจ้าพ่อถ้ำใหญ่ - เจ้าพ่อเสื้อแดง เพื่อประกอบพิธีบอกกล่าวเจ้าพ่อถ้ำใหญ่ พร้อมทั้งแต่งขันธ์แปด โดยพ่อสมุนเป็นผู้กล่าวคำบอกกล่าวถึงวัตถุประสงค์ของการจัดงาน รายละเอียดสถานที่จัดงาน ขบวนแห่ดนตรี หมู่บ้านที่นำบั้งไฟมาถวาย จำนวนบั้งไฟที่จะจุดในแต่ละจุด ตลอดจนขอพรให้ฝนตกต้องตามฤดูกาล บ้านเมืองอุดมสมบูรณ์ และปราศจากความแห้งแล้ง พร้อมทั้งแจ้งถึงเครื่องสักการะและสิ่งของที่นำมาถวายแด่เจ้าพ่อถ้ำใหญ่

นอกจากชาวบ้านตำบลหลักด่านแล้ว ยังมีชาวบ้านจากตำบลห้วยไร่ที่มีจิตศรัทธาต่อเจ้าพ่อถ้ำใหญ่ได้นำบั้งไฟมาถวายเจ้าพ่อถ้ำใหญ่ - เจ้าพ่อเสื้อแดง ซึ่งเป็นการปฏิบัติเป็นประจำทุกปี ภายหลังการบอกกล่าวเสร็จสิ้น พ่อสมุนจะประกอบพิธีทำน้ำมนต์ ไปประพรมบั้งไฟ และประพรมแก่ชาวบ้านผู้เข้าร่วมพิธี เพื่อความเป็นสิริมงคลแก่ผู้ร่วมงาน และการประกอบพิธีทั้งหมด

ในขณะเดียวกัน ทางศาลาวัดเก่ามีการทำบุญตักบาตรเช้าดังเช่นทุกวัน และวันนี้ชาวบ้านได้นำขันธ์แปด และข้าวต้มมัดมาถวายเจ้าพ่อถ้ำใหญ่ ณ บริเวณหน้าศาลจำลองเจ้าพ่อถ้ำใหญ่ - เจ้าพ่อเสื้อแดง ประกอบด้วย กรวยดอกไม้ ๘ คู่ (รวม ๑๖ กรวย) และข้าวต้มมัด ๑ คู่ (๒ มัด) ทำจากข้าวขาวและกล้วยเท่านั้น ไม่ใส่ถั่ว ไม่ใส่กะทิ มัดด้วยไม้ตอก และต้มสุก ผลไม้ และขนม ชาวบ้านจะต่อแถวส่งขันธ์แปดให้กับ “แม่แต่ง” ผู้ทำหน้าที่รับขันธ์แปดจากชาวบ้าน

พร้อมกล่าวถ้อยคำอันเป็นสิริมงคล อัญเชิญให้เจ้าพ่อถ้ำใหญ่ปกปักรักษา คุ้มครองลูกหลาน ให้มีความสุข ความเจริญ ก้าวหน้าในชีวิต ปราศจากโรคภัยไข้เจ็บ และขอให้ช่วยดูแลลูกหลานให้พ้นจากความยากจนและภยันตรายทั้งปวง

๑. ๒. ๓. ๔.

▲ ๑. - ๒. พ่อสมุนบอกกล่าวเจ้าพ่อถ้ำใหญ่ - เจ้าพ่อเสื้อแดง ในการจุดบั้งไฟถวาย

๓. - ๔. ชาวบ้านนำข้าวต้มมัดและขันธ์แปดมาถวายเจ้าพ่อถ้ำใหญ่

(ภาพ : จิรภา เหมือนพิมทอง เมื่อ ๒๕ เมษายน ๒๕๖๙)

ขบวนแห่บั้งไฟ ต้นหมากเบ็ง และต้นปราสาทผึ้ง เมื่อเสร็จสิ้นการทำบุญตักบาตรเช้าแล้วนั้น ชาวบ้านเริ่มตั้งขบวนที่วัดเก่าแห่บั้งไฟ ต้นหมากเบ็ง ทุง ต้นผ้าป่า และต้นปราสาทผึ้งของหมู่ที่ ๔ บ้านโนนชาด เคลื่อนขบวนด้วยรถยนต์ โดยมีรถแห่นำขบวน แห่ไปยังลานพิธีหน้าพระธาตุ วัดคลองยุต เพื่อทำพิธีสรงน้ำพระธาตุ มีการบอกกล่าวขอฟ้าขอฝน และประกอบพิธีสักการะก่อนเข้าถ้ำใหญ่น้ำหนาว พร้อมทั้งจุดบั้งไฟจำนวน ๒ ลำ **(จุดบั้งไฟจุดที่ ๒)** ถวายที่พระธาตุ วัดคลองยุต ในอดีตเมื่อประมาณ ๑๐ ปีที่ผ่านมา การประกอบพิธีดังกล่าวใช้การเดินเท้า โดยจัดขบวนแห่จากศาลเจ้าพ่อถ้ำใหญ่ไปยังถ้ำใหญ่น้ำหนาว เพื่อแสดงความเคารพและสืบสานประเพณีอันดีงามของชุมชน

การแสดงรำถวายเจ้าพ่อถ้ำใหญ่ ณ บริเวณลานจอดรถหน่วยพิทักษ์อุทยานฯ การแสดงรำถวายเจ้าพ่อถ้ำใหญ่ ณ บริเวณลานจอดรถหน่วยพิทักษ์อุทยานฯ มีการรำถวายเจ้าพ่อถ้ำใหญ่ จำนวน ๒ เพลง ได้แก่ ๑. เพลงรำบวงสรวงน้ำหนาว ๒. เพลงสาวน้ำหนาวคอยอ้าย

ตั้งขวนแห่ไปยังถ้ำใหญ่ ตั้งขบวนแห่ ณ บริเวณลานจอดรถหน่วยพิทักษ์อุทยานฯ และเคลื่อนขบวนเข้าสู่บริเวณด้านหน้าถ้ำใหญ่ เมื่อถึงบริเวณถ้ำใหญ่ พระภิกษุสงฆ์จะนั่งพัก ณ โถงด้านหน้าพระพุทธรูป พร้อมจัดวางต้นปราสาทผึ้งและบั้งไฟ จากนั้นพระภิกษุสงฆ์จึงเข้าไปยังโถงด้านหลังพระพุทธรูปเพื่อประกอบพิธีสวดมนต์และสวดแผ่เมตตา ก่อนเริ่มพิธีสวดมนต์ พ่อสมุน แม่นางแต่ง และชาวบ้านจะร่วมกันจุดเทียนเพื่อให้แสงสว่างภายในถ้ำ เมื่อทุกอย่าง

พร้อมแล้ว พระภิกษุสงฆ์ พ่อสมุน แม่นางแต่ง และชาวบ้าน สวดมนต์ สวดแผ่เมตตา นั่งสมาธิร่วมกันเพื่อตั้งจิตให้สงบ หลังจากนั้นนำเครื่องถวายเจ้าพ่อถ้ำใหญ่ ประกอบด้วย พาคาวและพาหวานอย่างละ ๑๐๐ จาน และขันธ์แปดที่ชาวบ้านนำมาถวายไปจัดวางกระจายทั่วบริเวณโถงภายในถ้ำในทุกจุดที่สามารถเข้าถึงได้ เพื่อถวายเจ้าพ่อถ้ำใหญ่

▼ ๑. - ๒. สรงน้ำพระธาตุ บริเวณวัดคลองยุต
๓. - ๔. รำถวายเจ้าพ่อถ้ำใหญ่ บริเวณลานจอดรถหน่วยพิทักษ์อุทยานฯ
(ภาพ : จิรภา เหมือนพิมทอง เมื่อ ๒๕ เมษายน ๒๕๖๙)

๑.

๒.

๓.

๔.

▲ ๑. พาคาว พาหวาน อย่างละ ๑๐๐ จาน ถวายเจ้าพ่อถ้ำใหญ่
๒. พระภิกษุสงฆ์ ชาวบ้านร่วมนั่งสมาธิ
๓. พ่อสมุนนำถวายพาคาว พาหวาน
(ภาพ : จิรภา เหมือนพิมทอง เมื่อ ๒๕ เมษายน ๒๕๖๙)

เข้าสู่พิธีการถวายเพลพระภิกษุสงฆ์บริเวณโถงด้านหน้าถ้ำใหญ่ ถวายผ้าป่า และต้นปราสาทผึ้ง ซึ่งมีชาวบ้านทั้งตำบลหลักด่านและชาวบ้านต่างพื้นที่ ตำบลห้วยไร่ เข้าร่วมพิธี หลังจากถวายเพลแล้วพระภิกษุสงฆ์เจริญพระพุทธมนต์เพื่อปลุกเสกน้ำมนต์ ชาวบ้านนิมนต์พระภิกษุสงฆ์สรงน้ำพระพุทธรูปหน้าถ้ำใหญ่ จากนั้น พ่อสมุน แม่นางแต่ง ร่างทรง และชาวบ้านร่วมสรงน้ำพระตามลำดับ

สรงน้ำพระถ้ำใหญ่ บริเวณโถงหน้าพระพุทธรูป ▶
(ภาพ : จิรภา เหมือนพิมทอง เมื่อ ๒๕ เมษายน ๒๕๖๙)

๑.

๒.

๓.

๔.

▲ ๑. - ๒. จุดบั้งไฟ บริเวณหน้าถ้ำใหญ่น้ำหนาว (จุดบั้งไฟจุดที่ ๓)
๓. - ๔. ชาวบ้านบ้านหลักด่านร่วมกันทำต้นปราสาทผึ้ง ณ บ้านพ่อสมุน
(ภาพ : จิรภา เหมือนพิมทอง เมื่อ ๒๕ เมษายน ๒๕๖๙)

เมื่อประกอบพิธีสรงน้ำพระพุทธรูป บริเวณถ้ำใหญ่เสร็จสิ้นแล้ว ชาวบ้านจะร่วมจุดบั้งไฟบริเวณหน้าถ้ำใหญ่ จำนวน ๔ ลำ **(จุดบั้งไฟจุดที่ ๓)** และบั้งไฟเสี่ยงทายตามประเพณี และแขวนทุงบริเวณหน้าถ้ำใหญ่

หลังจากเสร็จพิธีที่บริเวณถ้ำใหญ่ในช่วงเช้า ช่วงบ่ายชาวบ้านหลักด่านร่วมทำต้นปราสาทผึ้งต้นหลัก โดยใช้ขี้ผึ้งแท้ทั้งหมดและต้นผ้าป่า ที่บ้านพ่อสมุน และชาวบ้านหมู่อื่น ๆ ได้นำต้นปราสาทผึ้งของหมู่บ้านตนเองมารวมกันที่บ้านพ่อสุมน เพื่อนำไปพิธีถวายที่วัดเก่าตามเวลาที่ได้นัดหมายไว้

โดยตั้งขบวนแห่ต้นปราสาทผึ้งและต้นผ้าป่าจากบ้านพ่อสมุนไปยังวัดเก่า เริ่มต้นขบวนแห่ด้วยพ่อสมุนถือต้นปราสาทผึ้งต้นเล็กที่พ่อสมุนแต่ละคนจัดทำขึ้นมา คนละต้นเป็นผู้นำขบวน ตามด้วยแม่นางแต่ง ต้นปราสาทผึ้งของหมู่บ้านต่าง ๆ ควบคู่กับต้นผ้าป่า ในตำบลหลักด่านและตำบลห้วยไร่ เมื่อขบวนเดินทางมาถึงวัดเก่า จะนำต้นปราสาทผึ้งและต้นผ้าป่าไปตั้งไว้บริเวณหน้าศาลเจ้าพ่อถ้ำใหญ่ - เจ้าพ่อเสื้อแดง บอกกล่าวเจ้าพ่อทั้งสอง เพื่อแจ้งให้ทราบถึงการจัดงานแห่ต้นปราสาทผึ้ง มีการแสดงดนตรี ตลอดจนการถวายผ้าป่าและกฐิน เมื่อบอกกล่าวแล้ว จึงเริ่มจัดขบวนเพื่อเวียนรอบศาลาวัดเก่ารวมทั้งสิ้น ๓ รอบ โดยต้นปราสาทผึ้งและต้นผ้าป่าจะถูกจัดตั้งเป็นคู่เคียงกันตลอดขบวน การเวียนรอบศาลาวัดจำนวน ๓ รอบ มีความหมายเพื่อบอกกล่าวและขอพรจากเจ้าพ่อถ้ำใหญ่ให้ช่วยปกปักรักษาและคุ้มครองชาวบ้านในพื้นที่ตำบลหลักด่านและตำบลห้วยไร่ให้มีความสงบสุขและความเจริญรุ่งเรือง

ในการนี้ มีชาวบ้านจากบ้านวังเวิน ตำบลห้วยไร่ และชาวบ้านตำบลหลักด่าน เข้าร่วมขบวนแห่เป็นจำนวนมาก วัตถุประสงค์ของการจัดงานครั้งนี้เพื่อหารายได้สมทบทุนในการปรับปรุง และก่อสร้างองค์พระธาตุ ณ วัดคลองยุต ให้มีความมั่นคงและถาวรสืบไป เมื่อเวียนรอบศาลาวัดเก่าครบ ๓ รอบแล้ว ผู้ร่วมงานทั้งหมดได้ขึ้นไปบนศาลาเพื่อประกอบพิธีทอดถวายผ้าป่าสามัคคี ส่วนต้นปราสาทผึ้งจะนำถวายในช่วงพิธีสวดเจริญพระพุทธมนต์ภาคค่ำ ยอดผ้าป่าสามัคคีหลังหักค่าใช้จ่ายรวมถึงค่าถวายซองแด่พระสงฆ์แล้ว จะนำรายได้ทั้งหมดสมทบทุนการปรับปรุงและก่อสร้างองค์พระธาตุตามวัตถุประสงค์ของการจัดงานต่อไป

สำหรับบั้งไฟที่ใช้ในงานมีเพิ่มเติมตามกำลังศรัทธาของชาวบ้านที่นำมาถวายแด่เจ้าพ่อถ้ำใหญ่ ซึ่งการจุดบั้งไฟมีวัตถุประสงค์เพื่อเสี่ยงทายความอุดมสมบูรณ์ของฟ้าฝน และเป็นการบูชาพญาแถนเพื่อขอให้ฝนตกต้องตามฤดูกาล อันจะช่วยให้พืชผลทางการเกษตรเจริญงอกงาม ให้ผลผลิตอย่างเต็มที่ สามารถนำไปจำหน่ายได้ในราคาที่ดี อันเป็นการส่งเสริมรายได้ และเศรษฐกิจของครอบครัวและชุมชนให้มีความมั่นคงสืบไป

การประกอบพิธีถวายต้นปราสาทผึ้งและถวายผ้าป่าบนศาลาวัดเก่า เมื่อเสร็จสิ้นพิธีถวายผ้าป่าและต้นปราสาทผึ้งแล้ว พ่อสมุนจะนำต้นผึ้งขนาดเล็กที่ได้ร่วมกันจัดทำกับชาวบ้าน ไปถวาย ณ ศาลจำลองเจ้าพ่อถ้ำใหญ่ จำนวน ๑ ต้น เจ้าพ่อเสื้อแดง จำนวน ๑ ต้น

๑. ขบวนแห่ต้นปราสาทผึ้งและต้นผ้าป่าไปวัดเก่า (วัดจันทรังษี) ▶
๒. - ๓. ถวายต้นปราสาทผึ้งและผ้าป่า
๔. แห่ต้นปราสาทผึ้งรอบศาลาวัดเก่า
(ภาพ : จิรภา เหมือนพิมทอง เมื่อ ๒๕ เมษายน ๒๕๖๙)

๑.

๒.

๓.

๔.

๑.

๒.

๓.

๔.

ในช่วงค่ำ หลังจากเสร็จสิ้นพิธีสวดเจริญพระพุทธมนต์เย็น มีการแสดงมหรสพสมโภช โดยได้รับการสนับสนุนจากผู้มีจิตศรัทธา หน่วยงานภาครัฐ และภาคีเครือข่ายต่าง ๆ ในอดีตภายหลังเสร็จสิ้นพิธีสรงน้ำพระถ้ำฯ ณ บริเวณถ้ำใหญ่น้ำหนาว จะมีการจัดการแสดงมหรสพและการรำถวายเพื่อสักการะเจ้าพ่อบริเวณหน้าถ้ำใหญ่น้ำหนาว จากนั้นในช่วงกลางคืนจะมีการรำฉลองและการแสดงมหรสพ ณ วัดเก่า เพื่อเฉลิมฉลองงานบุญอย่างยิ่งใหญ่ ชาวบ้านในชุมชนจะร่วมกันเรี่ยไรและสนับสนุนค่าใช้จ่ายในการจัดงาน แสดงให้เห็นถึงความร่วมแรงร่วมใจและความศรัทธาที่มีต่อประเพณีอันสืบทอดกันมาอย่างยาวนานของชุมชนตำบลหลักด่าน

พิธีทำบุญตักบาตรและพิธีสู่ส่งกระทงหน้าวัว ในเช้าวันรุ่งขึ้น ชาวบ้านพร้อมกันทำบุญตักบาตรเช้า ณ ศาลาวัดเก่า โดยจัดเตรียมข้าวดำ ข้าวแดง ใส่กระทงหน้าวัว หรือที่เรียกว่ากระทงเก้าห้อง จากนั้นนิมนต์พระคุณเจ้าประกอบพิธีสวดส่งกระทงหน้าวัว เพื่อบูชาเทพทั้ง ๔ ทิศประจำหมู่บ้าน ภายหลังเสร็จสิ้นพิธี กระทงหน้าวัวที่ประกอบพิธีแล้วจะถูกนำไปวางตามเส้นทางสำคัญและทางออกของหมู่บ้าน เพื่อความเป็นสิริมงคลและปกปักรักษาชุมชน

◀ ๑. ต้นปราสาทผึ้งของพ่อสมุน
นำมาไว้ที่ศาลจำลองเจ้าพ่อถ้ำใหญ่ - เจ้าพ่อเสื้อแดง
(ภาพ : จิรภา เหมือนพิมทอง เมื่อ ๒๕ เมษายน ๒๕๖๙)
๒. - ๓. พิธีสวดสู่ส่งกระทงหน้าวัว
๔. กระทงหน้าวัว หรือกระทงเก้าห้อง
(ภาพ : จิรภา เหมือนพิมทอง เมื่อ ๒๖ เมษายน ๒๕๖๙)

เมื่อเสร็จสิ้นพิธีทั้งหมด พ่อสมุนจะตักแบ่งน้ำมนต์จากโอ่งใส่ขวดแจกจ่ายให้แก่ลูกหลานต้นผึ้งต้นเทียน รวมทั้งให้ชาวบ้านนำกรวดทรายที่ใช้ในพิธีกลับบ้าน เพื่อนำไปหว่านรอบบริเวณบ้านตามความเชื่อในการป้องกันอันตรายและสิ่งไม่ดีต่าง ๆ ที่อาจเข้ามากระทบคนในครอบครัว นอกจากนี้ยังมีการแจกฝ้ายผูกแขนเพื่อความเป็นสิริมงคลอีกด้วย

พิธีอัญเชิญเจ้าพ่อถ้ำใหญ่และเจ้าพ่อเสื้อแดงกลับไปยังศาลเจ้าพ่อถ้ำใหญ่และเจ้าพ่อเสื้อแดง หมู่ที่ ๒ พ่อสมุนพร้อมด้วยแม่นางแต่งและชาวบ้าน ร่วมประกอบพิธีอัญเชิญเจ้าพ่อถ้ำใหญ่และเจ้าพ่อเสื้อแดง จากศาลจำลองที่ตั้งอยู่ภายในวัดเก่ากลับไปประดิษฐาน ณ ศาลเจ้าพ่อถ้ำใหญ่ เพื่อเป็นการปิดงานประเพณีและส่งเสด็จสิ่งศักดิ์สิทธิ์กลับสู่สถานที่ประทับตามความเชื่อของชุมชน

งานบุญสรงน้ำเจ้าพ่อถ้ำใหญ่น้ำหนาว ถือเป็นอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมของชุมชนในพื้นที่ ตำบลหลักด่าน อำเภอน้ำหนาว จังหวัดเพชรบูรณ์ ที่สะท้อนวิถีชีวิตของผู้คนซึ่งผูกพันกับธรรมชาติ ความเชื่อและระบบเครือญาติอย่างลึกซึ้ง แม้สังคมปัจจุบันจะเปลี่ยนแปลงไป แต่ประเพณีดังกล่าวยังคงได้รับการสืบทอดและให้ความสำคัญในฐานะ “ทุนทางวัฒนธรรม” ของท้องถิ่น ซึ่งมิใช่เพียงพิธีกรรมความเชื่อพื้นบ้าน หากเป็นภาพสะท้อนของรากฐานทางวัฒนธรรมและภูมิปัญญาชุมชนที่สืบทอดมายาวนาน ประเพณีนี้แสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ ตลอดจนบทบาทของความศรัทธาในการหล่อหลอมความเป็นชุมชน ดังนั้น การอนุรักษ์และสืบสานงานบุญดังกล่าวจึงมีความสำคัญต่อการธำรงอัตลักษณ์และมรดกทางวัฒนธรรมของท้องถิ่นให้คงอยู่ต่อไปในอนาคต

บรรณานุกรม

บุคคลอ้างอิง

คำเขียว ขวัญหอม. (๒๕๖๙). อายุ ๗๒ ปี. บ้านเลขที่ ๑๙๖ หมู่ ๒ บ้านหลักด่าน ตำบลหลักด่าน อำเภอน้ำหนาว จังหวัดเพชรบูรณ์. สัมภาษณ์, ๖ พฤษภาคม.

จลัด ขวัญพรม. (๒๕๖๙). อายุ ๕๖ ปี. บ้านเลขที่ ๓๑ หมู่ ๑ บ้านหลักด่าน ตำบลหลักด่าน อำเภอน้ำหนาว จังหวัดเพชรบูรณ์. สัมภาษณ์, ๖ พฤษภาคม.

ทวีโชค วังคีรี. (๒๕๖๙). อายุ ๔๙ ปี. บ้านเลขที่ ๑๓๐ หมู่ ๗ บ้านกกก่อ ตำบลหลักด่าน อำเภอน้ำหนาว จังหวัดเพชรบูรณ์. สัมภาษณ์, ๕ พฤษภาคม.

ทองเลื่อน ขวัญเดิน. (๒๕๖๙). อายุ ๖๒ ปี. บ้านเลขที่ ๑๖๑ หมู่ ๔ บ้านโนนชาด ตำบลหลักด่าน อำเภอน้ำหนาว จังหวัดเพชรบูรณ์. สัมภาษณ์, ๕ พฤษภาคม.

ทองไส บุญศรี. (๒๕๖๙). อายุ ๔๓ ปี. บ้านเลขที่ ๑๑๘ หมู่ ๗ บ้านกกก่อ ตำบลหลักด่าน อำเภอน้ำหนาว จังหวัดเพชรบูรณ์. สัมภาษณ์, ๕ พฤษภาคม.

ธนกร ขวัญหอม. (๒๕๖๙). อายุ ๔๖ ปี. บ้านเลขที่ ๖๘ หมู่ ๗ บ้านกกก่อ ตำบลหลักด่าน อำเภอน้ำหนาว จังหวัดเพชรบูรณ์. สัมภาษณ์, ๕ พฤษภาคม.

นงค์ ขวัญเสา. (๒๕๖๙). อายุ ๕๘ ปี. บ้านเลขที่ ๑๐๕ หมู่ ๓ บ้านห้วยน้ำหนาว ตำบลหลักด่าน อำเภอน้ำหนาว จังหวัดเพชรบูรณ์. สัมภาษณ์, ๖ พฤษภาคม.

นาลอน ไชยคำ. (๒๕๖๙). อายุ ๕๘ ปี. บ้านเลขที่ ๕๖ หมู่ ๒ บ้านหลักด่าน ตำบลหลักด่าน อำเภอน้ำหนาว จังหวัดเพชรบูรณ์. สัมภาษณ์, ๖ พฤษภาคม.

บ่วย คัมภีร์. (๒๕๖๙). อายุ ๗๐ ปี. บ้านเลขที่ ๕๐ หมู่ ๒ บ้านหลักด่าน ตำบลหลักด่าน อำเภอน้ำหนาว จังหวัดเพชรบูรณ์. สัมภาษณ์, ๖ พฤษภาคม.

บัวลัน กันยาประสิทธิ์. (๒๕๖๙). อายุ ๗๗ ปี. บ้านเลขที่ ๕๘ หมู่ ๒ บ้านหลักด่าน ตำบลหลักด่าน อำเภอน้ำหนาว จังหวัดเพชรบูรณ์. สัมภาษณ์, ๖ พฤษภาคม.

บุญมี ฤาชา. (๒๕๖๙). อายุ ๖๓ ปี. บ้านเลขที่ ๗๐ หมู่ ๔ บ้านโนนชาด ตำบลหลักด่าน อำเภอน้ำหนาว จังหวัดเพชรบูรณ์. สัมภาษณ์, ๕ พฤษภาคม.

ปริญญา ฤาชา. (๒๕๖๙). อายุ ๕๔ ปี. บ้านเลขที่ ๗๐ หมู่ ๔ บ้านโนนชาด ตำบลหลักด่าน อำเภอน้ำหนาว จังหวัดเพชรบูรณ์. สัมภาษณ์, ๕ พฤษภาคม.

พนม ขวัญเดิน. (๒๕๖๙). อายุ ๕๑ ปี. บ้านเลขที่ ๙๑ หมู่ ๗ บ้านกกก่อ ตำบลหลักด่าน อำเภอน้ำหนาว จังหวัดเพชรบูรณ์. สัมภาษณ์, ๕ พฤษภาคม.

เพ็ญ ทองรัตน์. (๒๕๖๙). อายุ ๖๒ ปี. บ้านเลขที่ ๓๕ หมู่ ๔ บ้านโนนชาด ตำบลหลักด่าน อำเภอน้ำหนาว จังหวัดเพชรบูรณ์. สัมภาษณ์, ๕ พฤษภาคม.

วิระวัตร หมื่นทัศน์. (๒๕๖๙). อายุ ๓๘ ปี. บ้านเลขที่ ๑๔๑ หมู่ ๗ บ้านกกก่อ ตำบลหลักด่าน อำเภอน้ำหนาว จังหวัดเพชรบูรณ์. สัมภาษณ์, ๕ พฤษภาคม.

สมคิด ขวัญเดิน. (๒๕๖๙). อายุ ๔๗ ปี. บ้านเลขที่ ๑๖๒ หมู่ ๗ บ้านกกก่อ ตำบลหลักด่าน อำเภอน้ำหนาว จังหวัดเพชรบูรณ์. สัมภาษณ์, ๕ พฤษภาคม.

สมจิตร คัมภีร์. (๒๕๖๙). อายุ ๕๙ ปี. บ้านเลขที่ ๔๒ หมู่ ๒ บ้านหลักด่าน ตำบลหลักด่าน อำเภอน้ำหนาว จังหวัดเพชรบูรณ์. สัมภาษณ์, ๖ พฤษภาคม.

สังเวียน พงษ์พิพัฒน์. (๒๕๖๙). อายุ ๕๖ ปี. บ้านเลขที่ ๖๘ หมู่ ๒ บ้านหลักด่าน ตำบลหลักด่าน อำเภอน้ำหนาว จังหวัดเพชรบูรณ์. สัมภาษณ์, ๖ พฤษภาคม.

สำเรียง กันยาประสิทธิ์.อายุ ๖๐ ปี. บ้านเลขที่ ๖๐ หมู่ ๒ บ้านหลักด่าน ตำบลหลักด่าน อำเภอน้ำหนาว จังหวัดเพชรบูรณ์. สัมภาษณ์, ๖ พฤษภาคม.

สุชาติ ด้วงมูล. (๒๕๖๙). อายุ ๓๘ ปี. บ้านเลขที่ ๖๘ หมู่ ๗ บ้านกกก่อ ตำบลหลักด่าน อำเภอน้ำหนาว จังหวัดเพชรบูรณ์. สัมภาษณ์, ๕ พฤษภาคม.

แสง ขวัญพรม. (๒๕๖๙). อายุ ๕๕ ปี. บ้านเลขที่ ๓๑ หมู่ ๑ บ้านหลักด่าน ตำบลหลักด่าน อำเภอน้ำหนาว จังหวัดเพชรบูรณ์. สัมภาษณ์, ๖ พฤษภาคม.

ไสว ตรีแจ่ม. (๒๕๖๙). อายุ ๕๘ ปี. บ้านเลขที่ ๕๔ หมู่ ๔ บ้านโนนชาด ตำบลหลักด่าน อำเภอน้ำหนาว จังหวัดเพชรบูรณ์. สัมภาษณ์, ๕ พฤษภาคม.

หนูลี ขวัญหอม. (๒๕๖๙). อายุ ๖๙ ปี. บ้านเลขที่ ๓๖ หมู่ ๒ บ้านหลักด่าน ตำบลหลักด่าน อำเภอน้ำหนาว จังหวัดเพชรบูรณ์. สัมภาษณ์, ๖ พฤษภาคม.

อวน ขวัญเสา. (๒๕๖๙). อายุ ๖๐ ปี. บ้านเลขที่ ๑๐๕ หมู่ ๓ บ้านห้วยน้ำหนาว ตำบลหลักด่าน อำเภอน้ำหนาว จังหวัดเพชรบูรณ์. สัมภาษณ์, ๖ พฤษภาคม.

เอกรัตน์ พิลาบุตร. (๒๕๖๙). อายุ ๕๕ ปี. บ้านเลขที่ ๖๙ หมู่ ๔ บ้านโนนชาด ตำบลหลักด่าน อำเภอน้ำหนาว จังหวัดเพชรบูรณ์. สัมภาษณ์, ๕ พฤษภาคม.

สำนักศิลปะและวัฒนธรรม
มหาวิทยาลัยราชภัฏเพชรบูรณ์

